FRANCIS CARCO

PRIETENUL PICTORILOR

în româneşte de ŞERBAN FOARŢĂ

BIBLIOTECA DE ARTĂ 39
Biografii. Memorii. Eseuri.

Editura Meridiane,
Bucureşti, 1970

Francis Carco,
L'AMI DES PEINTRES

Pe copertă:
ALBERT MARQUET – Şevaletul

în memoria lui LOUIS GILLET

S-ar spune că arta picturii este de multă vreme un secret pierdut.

EUGÈNE FROMENTIN

I. MAEŞTRII DE AZI

Într-o după-amiază oarecare din octombrie 1910, se puteau vedea coborînd din mansardele şi atelierele artiştilor din Montmartre, din Montparnasse şi din Cartierul Latin, o mulţime de tineri pictori şi poeţi, care, pe jos sau cu metroul, se îndreptau spre Grand-Palais unde vernisajul Salonului de toamnă constituia, pentru ei, un veritabil eveniment. Cu toată miza partidei, Picasso, care urma să ne întîlnească spre a cina la moş Frede, la *Lapin*, nu găsise de cuviinţă să se înfăţişeze; Max Jacob, cu monoclu şi mai ceremonios ca oricînd, Maurice Raynal, Andre Salmon îi ţineau locul, ca şi de altfel Apollinaire care, cu această ocazie, convocase, din îndepărtatul său Auteuil, cubiştii în sala unde-şi expuneau lucrările. Recunoscui pe Fernand Leger, pe Archipenko, pe Albert Gleizes, pe Agero, pe Le Fauconnier, pe Jean Metzinger. Ca de obicei, Ricciotto Canudo arbora o minusculă şi simbolică foaie de iederă la reverul vestonului său de catifea, iar absolut toţi spaniolii de pe Butte, de la lunganul şi simpaticul Pichet, la zdravănul si îndesatul Paco Durrio, ale căror siluete aduceau destul de mult cu aceea a lui Don Quijote şi a credinciosului Sancho, discutau cu aprindere în capul treptelor aleii Victor-Emmanuel al IlI-lea.

Vechi birje de la „Urbaine“ cu arcurile slăbite şi ceea ce, cu emfază, se mai chemau „auto-taxiuri”, echipaje de lux si ultimele şi zgomotoasele omnibuse treceau pe sub ramurile joase ale castanilor. Aerul era dulce. Elegantele toalete ale femeilor, florile deschise-n coşurile de la Rond-Point, cerul pal, mulţimea stufoasă a copacilor în care razele unui soare roşietic stăruiau cu voluptate, dădeau acestei zile un farmec atît de ameţitor, că, în ciuda

pictorilor-învăţăcei care luau cu asalt intrarea Expoziţiei, te ducea gîndul la Bonnard. Era Parisul iubit de el, acela pe care-l pictase cu singura grijă de-a simţi şi de-a împărtăşi toată acea graţie şi încîntare, acea uitare de sine şi acea infinitate de nuanţe, iar nu de-a le închide în formulele barbare ale unei laborioase geometrii.

Contrast plin de savoare şi de învăţăminte. De o parte, spărgătorii de idoli, înverşunaţi în hotărîrea lor de-a nu îngădui nimic care să-i lege de Trecut; de cealaltă, tot ceea ce Trecutul acesta cuprindea mai veşnic şi mai trecător, mai nestatornic şi mai trainic în subtilele-i orchestraţiuni. Cunoşteam dispreţul ce-1 nutreau în Montmartre partizanii lui Picasso faţă de înaintaşii lor. Totuşi, gîndindu-mă la Bonnard, trăiam o plăcere atît de vie încît, fără să trădez cauza prietenilor mei, îmi părea rău că ei nu încearcă să scoată la lumină, din spectacolul desfăşurat sub ochii noştri, cele o mie şi una de comori pe care acesta le oferea. Totul părea aici orînduit, gîndit, distribuit pe potriva omului. Era farmecul lui: el exprima, cum mai tîrziu atît de bine a definit-o Paul Morand, „Franţa, această ţară mare de oameni mici“.

Or, această „potrivă a omuluii£, căreia descoperirea si întrebuinţarea maşinii încearcă astăzi să-i ia locul, ne-a îngăduit de-a lungul veacurilor să nu fim niciodată traşi pe sfoară de alţii sau de noi înşine. Falsele capodopere, măreţia uzurpată, fumurile, iluzia optică au întîlnit totdeauna, la noi, spirite clarvăzătoare.

— Am trei copii, îi spune mîndra doamnă Bidard lui Charles, care-i face portretul, dar i-aş face mai bine, pe toţi trei, popi decît pictori.

Această replică a lui Henri Monnier nu e lipsită de bun simţ. în ceea ce-1 priveşte pe „Monsieur Degas“, care zicea despre Forain în ziua cînd acesta şi-a pus telefon

acasă: „Îl suni şi vine!“, prea sînt faimoase vorbele acestea ca să mă fac de rîs reluîndu-le aici. Cu ţoale acestea, în vremurile absurde pe care le trăim, nu numai un artist – şi nu dintre cei mai neînsemnaţi – ar trebui să-și amintească fraza dezamăgită a bătrînului pictor căruia i se vînduse o pînză de tinereţe cu 500.000 de franci la Durand-Ruel:

— Sînt ca un cal de curse ce-a luat Marele Premiu și care se mulţumeşte cu merticul lui de ovăz.

Ori să mediteze, spre propriu-i folos, la aceste puternice cuvinte ale lui Delacroix:

„Maestru eşti numai atunci cînd pui în lucruri răbdarea ce li se cuvine“.

Dar unde sînt maeştrii de astăzi? Nu celor dintîi plete albe, ori trupului ameninţat de îngrăşare, ori părului rărit, se cuvine a le atribui acest titlu. Burghezii îl au mereu în gură, oficialii şi-l decernează unul altuia cu gravitate, negustorii îi folosesc fără ruşine, iar zugravii de tot soiul fac uz de el numai spre a numi pe vreun pontif al Institutului.

A fost totuşi o vreme-n care cine se dedica picturii, îi deprindea abecedarul. Meseria contează în toate artele sau, măcar, ar trebui să conteze îndeajuns cît să n-ai a-i deplînge cumva prea izbitoarea ei insuficientă. Baudelaire a si constatat *y y* că „timpurile unor Michelangelo, Rafael, Leonardo au trecut demult si că nivelul intelectual al artis*y y* tilor a scăzut în chip deosebit^. El ajunge chiar să se întrebe: „In afara atelierelor lor, ce ştiu? ce iubesc? ce exprimă?... Sînt doar nişte iluştri sau obscuri ucenici în ale picturii, bieţi specialişti, juni sau în vîrstă, simpli uvrieri, unii pricepîndu-se să fabrice figuri academice, alţii fructe şi alţii dobitoace^.

N-am cîştigat nimic de-atunci. Ba dimpotrivă. Fie că-i vorba de pictură, de muzică ori poezie, personalitatea

autorului trece pe primul loc, copleşind totul. Sub cuvînt că genurile n-ajung decît la poncifele cele mai detestabile, nu se mai discută decît de tehnică, procedeu, culoare pură; şi cînd s-a pus în chip brutal chestiunea de-a şti în virtutea cărei legi trei mere de Cezanne lac mai mult, să zicem, decît *Pluta Meduzei* ori decît *Intrarea Cruciaţilor în Constan tino pol,* au trebuit să vie fauvii şi mai tîrziu cubiştii spre-a face uz de o concepţie nouă, revendicîndu-i spiritul.

Nicicînd dezgustul lui Rimbaud, în faţa acestui veac „manual”, nu a fost mai legitim.

— Uite, mi-a spus, într-o zi, Picasso, pe care l-am întîlnit din întîmplare la o expoziţie impresionistă, în toate aceste pînze nu vezi decît starea vremii. Pictură nu vezi niciodată.

Aş fi putut să-i ripostez că se prea vede – pictura – în propriile-i lucrări. Dar la ce bun! Cazul acestui artist este într-adevăr atît de paradoxal încît scapă oricărei discuţii. Una din marile lui pînze, ce se afla-n posesia Juliettei Paul-Guillaume, la Paris, în apartamentul ei de pe bulevardul Maunoury, realizează un veritabil tur de forţă: acela de-a escamota, parcă jucîndu-se, cele mai subtile căutări de tonuri şi combinaţii de valori obţinute de Matisse. E uimitor Parcă te afli-n faţa unui rămăşag. Cu ce gînd îl pusese Picasso? După Lautrec, după Steinlen, după „negri“, nu şi-a propus el să-şi eclipseze contemporanii? E posibil. Să nu uităm că la începutul cubismului, Matisse se jurase să-l *dea la fund* pe Picasso. Aşa iau naştere, chiar între mari artişti, rivalităţi meschine, pe care, mai pe urmă, nu ştii în nici un chip să le justifici. Gertrude Stein, care i-a cunoscut bine pe am îndoi pictorii, fiindcă-i primea pe soţii Matisse la ea acasă, în Rue de Fleurus, şi poza în acelaşi timp pentru portretul ei în mizerabilul atelier al lui Picasso, spune că cel dintîi ar fi exclamat: „Nu-i e îngăduit

unei persoane de valoarea dumneavoastră să nutrească o prietenie serioasă pentru un domn ca Picasso!“ Şi vorbind despre acesta din urmă în a sa *Autobiographie d9 Alice Toklcis,* declară că el avea „ochi mistuitori şi bruni“. Ceea ce însemna că-şi dăduse seama de slăbiciunea spaniolului.

Sardonic şi neîncrezător, cum era el atunci, nu-1 puteai „avea44 decît flatîndu-1. Mîndru de ochii lui – ce sînt într-adevăr admirabili –, de mîinile lui mici şi de finele-i încheieturi, acest andaluz „îndesat, neliniştit, neliniştitor, cu ochi întunecaţi, adînci, stranii, aproape ficşi44, scrie la rîndul ei roşcata şi „frumoasa Fernande44, care-a trăit nouă ani cu el, locuia, pe strada Ravignan, numărul 13, în faimosul Bateau-Lavoir unde Princet, Mac Orlan, Max Jacob, Salmon, Van Dongen, Jacques Vaillant, Wiguels – care s-a spînzurat – avură rînd pe rînd ateliere.

Apoi veni cubismul. Matisse, care-i lansase pe fauvi, nu admitea ca Picasso să fie-n fruntea unei mişcări mai avansate decît a lui. Cine-i cunoaşte pe amîndoi, ştie foarte bine care sînt motivele ascunse ale antipatiei lor. Şi dacă cel dîntîi, cu barba şi cu ochelarii lui, a avut întotdeauna un aer doctoral, al doilea, pe care-1 întîlneai pe Butte în „salopetă’4 şi cu espadrile în picioare, scandaliza pe filistini. Era ceva „burghez44, ceva de mare burghez cu stare, în Matisse şi asta chiar pe vremea mizeriei lui celei mai crunte. Cît despre Picasso, oricît încearcă el să treacă nebăgat în seamă, vechiul lui impermeabil şi melonul îi mai dau încă un atare aer îneît vecinii lui de masă rămîn adesea zăpăciţi. Afacerea aceasta cu cubismul nu a fost niciodată limpede. Max Jacob mi-a şi spus-o că-şi datorează naşterea unei toane de-a lui Picasso. Nu cred nimic dintr-asta. După Fernande, „formula s-a născut în Aragon, la Horta, cătun de lingă Zaragoza”. De ce nu? Unele locuri, fără să ştii de ce anume, exercită înrîuriri pe care n-ai cum

să le subestimezi. Goya s-a născut în apropierea Zaragozei şi Picasso, sînt sigur, ştie tot ce-i datorează aceastui pictor, de la care a moştenit pînă şi ochii „mistuitori şi bruni44. Trei peisaje, pe care le-a adus de la Florta, au fost cumpărate de Gertrude Stein. „Cînd au fost puse pe perete, mărturiseşte ea nu fără răutate, toţi au început, evident, să protesteze.44 Totuşi, cum Picasso avusese grijă să vină din ciudatul sat cu cîteva fotografii, îi oferi dovezi prietenei lui, Gertrude, ce nu putea să-şi ţie rîsui cînd auzea zicîndu-se că toate acelea nu erau decît o-ngrămădire de cuburi combinate după bunul plac. Ea arata atunci fotografiile. „Mulţi ani mai tîrziu, conchide ea, Elliot Paul puse şi el să se fotografieze tablourile lui Picasso şi locurile ce-i slujiseră de model, apoi le aşeză pe toate într-o pagină a revistei *Tradition... Ace*sta a fost începutul cubismului."

Dar să nu discutăm. Oricare i-ar fi originea, această şcoala a îngăduit tinerei picturi să-şi definească locul. La vremea lui, Stephane Mallarme, cu riscul de-a trece drept un mistificator, n-a salvat oare poezia de poeţi, făcîndu-le-o inaccesibilă? Totul stă într-un joc. Cu *Sonetul vocalelor*, Jean-Arthur Rimbaud e promotorul unei mişcări ce corespunde-n Arte destul de mult aceleia a fauvilor. Ştim astăzi, dintr-o mărturie a lui Verlaine, făcută lui Pierre Louys, că lui Arthur „nici nu-i păsa dacă A e negru sau e alb44 şi că, de fapt, îşi bătuse joc de filistini. Cu-atît mai bine! Ca şi cum pentru a da socoteală ori pentru a muri, n-am avea totdeauna vreme să luăm lucrurile în tragic. La drept vorbind, de-ar trebui ca tinerii, cînd acţionează împotriva unor vechi rutine, să-şi cîntăreaseă cu migală fiecare nebunie a lor, de ce ar mai fi tineri? însuşi Derain mi-a spus-o. Părinţii interzieîndu-i să-l viziteze pe junele Vlaminck, cei doi tineri nu-şi puteau împărtăşi impresiile

decît în mare taină şi cu concursul nopţii. Vlaminck se strecura în curtea prietenului său, îi fluiera sub geam şi, cînd acesta apărea, el îi destăinuia cu o voce tremurată şi plină de nelinişte:

— Ce zici, Andre. E uimitor! Pictez totul în roşu. Şi celălalt, să nu rămînă mai prejos cumva, riposta numaidecît:

— Ei!... eu unul, pictez numai cu negru!

E treaba criticilor sau a amatorilor de artă să dea unor descoperiri o mai mare importanţă decît cea pe care o au. Asta nu schimbă absolut nimic. Aventura lui Manet, ce nu visa decît la gloria oficială şi care toată viaţa lui a fost considerat drept portdrapelul grupului impresionist, e tipică. Atunci cînd anumite idei plutesc în aer, ce importanţă are cum reuşesc să se impună: esenţialul e să ajungă la aceasta.

— Mîzgăleam, pe podul din Chatou, Derain la dreapta, eu la stînga, dar fără multă vorbă, se înţelege, mi s-a destăinuit Ylaminck în legătură cu această faimoasă şcoală, numărînd mereu numai doi pictori ce-şi întorceau unul altuia spatele. Cînd, într-o zi, iată-1 pe Matisse că trece podul. Matisse ăsta, curios cum e, s-a oprit şi-a început să se uite la noi, cum lucrăm. A doua zi, l-am văzut din nou. Mi-a spus: „N-am închis ochii toată noaptea4. El singur prinsese spilul. Şi noi, care ne gîndisem primii să nu întrebuinţăm decît tonuri pure, de-a dreptul din tub, iată-ne traşi pe sfoară, căci comanda o luase el. Matisse a devenit fauvul fauvilor.

Ciclist şi violonist, Ylaminck îşi cîştiga pîinea zilnică în competiţiile sportive şi muzicale de duminică, de la periferie. Dar marea-i, unica pasiune era şi rămînea pictura. Cînd întîrzia-n Montmartre, vorbind despre pictură cu cei de la Bateau-Lavoir, trebuia să se întoarcă

la-ndepărtatu-i domiciliu pe jos, căci adeseori îi lipseau cei cîţiva bani de tramvai. Binecuvîntate vremuri! îmi amintesc că Max Jacob, cînd cina, în strada Gros, la prietenul său Guillaume Apollinaire, tapa de fiecare dată portăreasa de cele cincizeci de centime ce-i trebuiau pentru metrou. De-altminteri, eram toţi cam la fel de săraci. Pictura n-aducea nimic, nici chiar negustorilor. Cei mai mulţi dintre artişti se învoiau cu misiţi, care scădeau din preţul de cumpărare al unui tablou avansul de culori şi pînză. în fiecare dimineaţă, Utrillo, pe vremea cînd cobora din Montmartre de-a lungul cheiurilor ca să picteze catedrala Notre-Dame, trecea mai întîi pe la taica Soulie care-i dădea-n primire un carton, un tub de alb, un tub de roşu, unul de verde, unul de albastru şi o sticluţă cu benzină.

— Acum, băiete, zicea taica Soulie, ai din ce să faci o capodoperă.

Pe-atunci, nu-l cunoşteam pe Utrillo. Singurii pictori pe care-i întîlnisem erau Pieasso, Girieud, zis Gi-Gi, Fornerod, Asselin, Delaw si Depaquit, pe care-i vedeai la *Lapin*, Picart-Ledoux, Pichot, Jacques Vaillant. Trăiam în bande care se ignorau reciproc, necăutînd de loc să se cunoască. Una era banda spaniolilor ce cultivau cea mai mişcătoare fraternitate. Manolo, sculptorul, Paco Durrio, ceramistul care, în apropierea cuptorului său, într-un chioşc de nuiele, era-n posesia unor admirabile pînze de Gauguin, al cărui tovarăş de mizerie fusese-n Montparnasse; Canals, Sunyer, Etchevarria, Zuloaga, Pichot, şi fireşte Pieasso alcătuiau grosul acestei echipe. La Bousca, hotelierul din Place Dutertre, puteau fi întîlniţi Georges Delaw, *imagier de la Reine* Chas Laborde, Asselin, Jacques Vaillant şi Capy, umoristul: ei mîncau, vara, pe terasa care dădea înspre grilajul vechii bisericuţe Saint-Pierre, si iarna, în

sala din fund de la parter, unde Bousca, om atît de cumsecade, îi trata ca pe nişte membri ai propriei lui familii. O a treia bandă, alcătuită din Depaquit, Tiret-Bognet şi Utrillo, frecventa cabaretul *de la Bonne-Hotesse*, ai cărui pereţi erau pur şi simplu plini de tablouri, de desene şi de schiţe, pe care Mărie Yigier, patroana, le accepta ca plată a datoriilor acestor domni. În sfîrşit, Pierre Mac Orlan, Daragnes, Heuze, Warnod, Julien Caile, Girieud, cîteodată Max Jacob, se întîlneau la *Lapin Agile.* În serile de vernisaj, toţi pictorii benchetuiau la Frede. Guillaume Apollinaire era dintre aceştia, dar n-am ştiut niciodată pentru ce nici Derain, nici Vlaminck, nici Salmon, care fuseseră printre obişnuiţii casei, se fereau să-i mai treacă pragul. Se discuta pictură, în serile acelea, şi se bea mult, fără grija de-a şti cine avea să facă plata. Frede dădea un rînd. Cei care aveau bani îi răspundeau la fel. Ceilalţi, cei mai numeroşi si totdeauna cei mai însetaţi, se descurcau cum puteau. Îmi amintesc de ziua cînd Girieud primi în faţa mea un mandat de o mie trei sute franci pe care i-l trimisese un negustor de tablouri din München. Vestea se raspîndi numaidecît pe Butte şi vreme de treizeci și șase de ore, Gi-Gi ne cinsti cu măreţie. Cea dintîi grijă a lui fu să ne ducă la un frizer, care ne tunse pe toţi, apoi golirăm sticlă după sticlă într-o circiumă pe care nu o cunoşteam, dar unde, ca om prevăzător şi avizat, Gi-Gi-şi zisese că, mai tîrziu, ar putea să se bucure de credit. Întîia noapte o petrecurăm în trăsură. Mai multe birje ne cărară prin Paris, şi toată ziua următoare, rămaseră, ca la o nuntă, la dispoziţia noastră. În sfîrşit, supremă viclenie, ca nu cumva să-l jignim pe Frede şi mai ales ca să-l împiedecăm să dea la iveală vechi datorii, seara, băurăm la el pînă la ultima leţcaie.

Felul acesta de-a trăi îmi inspira, precum se bănuie, o

foarte înaltă stimă pentru pictori. În opoziţie cu Mac Orlan, care vorbea de ei cu degajare, mi se părea a fi făcut mai mult pentru boema lor decît pentru a noastră. Într-adevăr, cînd îl vedeam pe Asselin cum se achită de chirie dînd peste cap una sau două mici pînze cu anemone, iarna, şi primăvara, cu trandafiri, găseam că e teribil de nedrept ca proprietarul să nu primească, un sonet să zicem, sau o baladă, în schimbul unei chitanţe.

De cîte ori n-am încercat să fac ca ceilalţi. Andre Rouveyre, el însuşi, pe care-l poreclisem „Inimăde-vacă“, deşi era cel mai drăguţ şi mai prevenitor dintre prieteni, şi-a dat, la Barbizon, foarte amabil, osteneala să mă-ndrumeze: dar zadarnic. Şi totuşi, ce îndrăgostit am fost întotdeauna de pictură! Este mai mult decît o dragoste: un viciu. Căci nu cunosc o bucurie ca aceea de-a admira, apoi de-a cumpăra, un tablou. Stau în loc, pe stradă, şi mă tot uit la el. II pun dinainte-mi în taxiul care mă duce-acasă şi noaptea, deodată, aprind luminile odăii şi mă cufund, ore întregi, în extazul ultimei mele achiziţii.

Am înaintea mea, scriind aceste rînduri o pînză de-a lui Utrillo care înfăţişează umila circiumă din Saint-Bernard, unde artistul a petrecut, în jurul lui ’34, cîţiva ani. E o lucrare de „atmosferă“, as îndrăzni să spun, şi de desfătare. Farmecul ei este atît de mare încît îţi dă acea senzaţie notată de Claudel în faţa unei compoziţii de Vermeer: „N-o mîngîi eu privirea, nu-i acorzi deeît o clipă o privire competentă: numaidecît eşti înlăuntrul ei, o locuieşti. Ii eşti ostatec. Te-mbibi de atmosfera ei. Intr-adevăr, casa în care te afli are si ea un suflet, e plină pe de-a-ntregul (sublinierea mea) de *liniştea acelui ceas“.* Arta lui Utrillo nu s-ar putea mai bine defini deeît prin această frază din urmă. În tabloul acesta mai cu seamă, „liniştea acelui ceas“ se rosteşte atît de fericit şi de exact, şi cu

atîta pătrunzătoare familiaritate, încît îi devii complice şi, totodată, victimă supusă şi copleşită.

Sub arborii micii pieţe, cu iarba tunsă şi prăfuită, personaje, asemănătoare unor marionete, umblă de colo-colo, ca-n toate pînzele lui Utrillo, cu pas tiptil de somnambul. Toţi sînt de faţă: bărbatul cu bluză şi pipernicita lui soţie, femeia nu în toate minţile, care vorbeşte singură, cumătră cu ciorapi roşii, iar mai presus de toate, neliniştitoare-n rochia-i neagră şi pălăriuţa ei de doliu, pantofii ei de lac cu toc înalt, manşetele-i scrobite şi formele-i rotunde, „Roşcovana^ a cărei viziune sexuală Maurice nu poate să şi-o refuleze. Ea are-n amintirea lui un nume. Prezenţa ei este aproape o mărturisire care, oricît de penibilă ar fi, revine de îndată ce vreun decor de periferie evocă o îndepărtată aventură amoroasă şi burlescă. Poţi astfel să-ţi imaginezi din' ce „linişte" e alcătuită atmosfera acestei pînze. Cit despre „acel ceasu,

L'heure amere des poetes Oui se sentent tristement Por ies sur Väile inquiete.

Du desordre et du tourment...[1]

e, poate, cel pe care-o veche pendulă-reclanią, eu arcul rupt, îl arată de luni de zile deasupra tejghelii, între o cromolitografie încercui ta-n auriu şi negru şi afişul cu hotărîrile asupra represiunii beţiei publice. E ceasul care bate totdeauna în opera lui Utrillo, şi nici el însuşi n-ar putea să-l definească, de nu cumva, constrîns să răspundă, n-ar insinua pînă la urmă, că e mereu acelaşi ceas: al băutului, dacă i-ar fi îngăduit.

Se povesteşte, într-adevăr, în frumosul ţinut Saint-Bernard, că după ce dăduse pe gît eîteva sticle de Beaujolais în cîrciuma care ocupă, chiar în dreapta, prim-

1 Clipa dureroasă pentru poeţi/Care se simt cu tristeţe/ Duşi pe aripile neliniştii/. Clipa tulburării şi a zbuciumului.. . **

planul acestei pînze, Utrillo se hotărî să cumpere castelul. L-am văzut pe Maurice la Saint-Bernard. Ducea acolo, ca şi în Montmartre, o existenţă stranie, pe care-o împărţea între munca lui si cultul exclusiv ce-1 consacra Ioanei *y*. •

d’Arc. Un infirmier-sofer îi conducea maşina.

> *y*

Utrillo, pe care beţiile-1 făcuseră faimos în sat, nu ieşea niciodată singur. În lipsa şoferului, maică-sa, Suzanne Valadon, îl însoţea. Un negustor de băuturi, care aproviziona castelul, se gîndi să-şi schimbe vinul pe tablouri, şi în pofida faptului că Utrillo nu avea dreptul la o raţie suplimentară, Utter, care putea să bea oricît, dădu pe butoaie lucrări de-ale Suzannei, ale lui şi ale lui Maurice, ce fac ca, actualmente, chibzuitul neguţător să aibe o colecţie despre care vorbeşte tot ţinutul.

In Montmatre Utrillo îmbogăţise deja mulţi vînzători de băuturi. Totuşi, niciodată n-a pictat, după cîte ştiu eu, cu ornai naivă şi mai plină de rîvnă ingenuitate vreun tablou asemănător celui de la SaintBernard. De cîte ori n-o fi contemplat • el de la fereastră, faţada albă a acestui bufet! Fiecare amănunt, simţi că i s-a întipărit în amintire. Totul, pînă şi verdele unei mese printre măsuţele rotunde, întreţine setea nefericitului în imaginea terasei acestuia pe care infirmierul i-a permis, poate, să se aşeze într-o dimineaţă. Nimeni nu are mai multă grijă ca Maurice, de amănuntul evocator. Fie că-i vorba de jaluzelele ale căror lamele poţi să le numeri, de zgîrîieturile pereţilor murdari, de grilajele parcurilor sau ale ospiciilor, de băncile de prin scuaruri sau de felinare, toate capătă în pînzele lui o riguroasă valoare de document, de obsedantă autenticitate.

Ingăduindu-mi, odinioară, să afirm intr-o carte că Utrillo ar bea absint, acesta mi-a făcut dovada extremei

sale griji de exactitate, bifînd acel pasaj pe exemplarul lui Daragnes, şi adnotînd cu scrisul lui înalt şi-mpleticit: „vin! … autorul e infam, deşi mi-e prieten44. Şi cuvîntul „vin44 e subliniat de trei ori cu creion roşu.

A *9*

întreagă dramă a vieţii sale, toată vigoarea şi ciudăţenia talentului lui stau în această afirmaţie. Trebuie s-o ai în vedere la el poate la fel ca la Verlaine ori la Edgar Poe. Sfîşietoare dramă! Unele zile de după beţie i-au îngăduit totuşi să picteze cîteva din tablourile lui cele mai bune: lor le încredinţa ruşinea, dezgustul depropria-i persoană, umilinţele la care-1 supuseseră în public vreo fată ori vreun derbedeu, şi sfîşietoarea lui dorinţă de-a uita, de-a face să dispară în muncă atîta josnicie, alburile „lui44

au

atîta ticăloşie. Alburile – ceva dureros în ele. De-a lungul unei lungi perioade, ele constituie baza, armonia operei lui, ale cărei rezonanţe, toate, există numai în temeiul intensităţii lor. La Utrillo, nuanţele sînt puţine, nu şi contrastele şi opoziţiile de ton care, pînă la urmă, dau, totuşi, pînzelor lui şi forţă şi subtilitate. Pe vremea celor mai mari excese ale lui, el nu s-a folosit decît de această unică culoare albă, muind, uneori, în ea ipsos, ca să obţină efectele cele mai inedite. Brunul-murdar al unui gard, al unei faţade de bar, al unui zăplaz, verdele-întunecat al frunzişurilor nu joacă-n compoziţiile acestea decît un rol de suport, dar cu atîta desăvîrşire conceput şi orchestrat încît conferă întregului o savoare, o vigoare, un accent a cărui magie nu se vestejeşte.

Cu un asemenea artist, ne îndepărtăm mult de Şcoală. Maică-sa, care frecventase ca model atelierele lui Degas, Lautrec, Renoir, îi împărtăşea lecţia acestor maeştri. Chiar

ea, la început, îi pregătea paleta, lăsîndu-1 apoi să se descurce singur.

Picta de-a dreptul pe motiv, în tuşe groase. Lucra cu Montmagny-ul şi cu la Butte Pinson dovedind un sentiment atît de just al mijloacelor sale că 11-au pierdut nimic din forţa ori din densitatea lor. În ele, Utrillo se arată preocupat, înainte de toate, să stoarcă materiei puterea de expresie pe care o conţine. Livezi mici cu meri scunzi, cu ramurile răsucite, cu garduri de nuiele strînse ca nişte vreascuri, drumuri noroioase si

9 7 *9*

desfundate, orizonturi strimte ale unei periferii familiare unde, cîteodată, faţada unei prăvălii stă scris cu litere mari, fatidice, cuvîntul VIN... acestora artistul nu le cere decît ceea ce pot ele da. Lipsa lui de imaginaţie se vede, aici, numaidecît, dar, sub acest unghi pe care nu-i nevoie să-l lărgim, ghiceşti, presimţi cu ce răbdare si minuţioasă rîvnă limitele ce si le fixează au să-i f 9 *9*

îngăduie să pătrundă-n adîncul lucrurilor, nu atît pentru realismul lor, cît pentru raţiunea lor de-a fi, pentru farmecul lor secret.

— Ei, Maurice, cum merge treaba? îl întrebam noi în Montmartre, cînd ni se întîmpla să-l întîlnim, furişîndu-se pe lîngă ziduri spre a se sustrage vigilenţei lui moş Gay, paznicul lui.

— Azi, bine! răspunde el, grăbindu-se să folosească această rară clipă de libertate. Hai, repede!

Şi, înfundîndu-se în prima circiumă, cerea clipind din ochi şi frecîndu-şi într-una mîinile:

— Patroane! O juma5 de roşu!

I. PICTORI Şl NEGUSTORI

Ai băgat de seamă, spunea rîzînd Pieasso, căruia

Modigliani nu-i era pe plac din pricina purtării lui ostentative, că nu-1 vezi mort de beat decît în locurile unde poate să facă tărăboi? Simţeai că Pieasso, cumpătat din fire, le reproşa celor ce beau prea mult faptul de-a face să intre-n joc procedee în contra cărora el n-avea nici o armă. Că Utrillo, că Modigliani erau cea mai mare parte a timpului beţi, nu-1 afecta cu nimic, dar el nu admitea ca ei să profite de beţia lor pentru a scăpa de controlul lui. Intr-adevăr, nici „don' Maurice", ale cărui păţanii nu mai erau luate în seamă, nici Modi n-au dat nicicînd importanţă cubismului, iar Pieasso era mult prea inteligent ca să nu-i pară rău că aceşti doi foarte mari pictori puteau reînnoda cu o tradiţie care, mai cu seamă în Montmartre, le îngăduia să rămînă liberi. Şi unul şi celălalt, într-o vreme cînd pictura nu se vindea, aveau amatori. Preţurile, ce-i drept, nu erau prea mari, însă misiţii de pe Butte, birtaşii ori negustorii de băuturi plăteau pînă la cincisprezece franci un carton de-al lui Utrillo, iar Modigliani, pe care un negustor de tablouri de pe strada La Boetie îl încuia în camera din fund a prăvăliei lui, primea în fiecare seară o monedă de aur de douăzeci de franci. Un vag contract, care n-a luat sfîrşit decît în primăvara lui '916, îl lega pe Modi de acest negustor, dar cum el ridică într-o zi pretenţia ca pictorul să nu-i livreze decît „capodopere^, artistul socoti că e mai bine să rupă angajamentele.

Născut la Livorno, unde învaţă să picteze la un peisagist, Modigliani se formase de timpuriu frecventînd muzeele, înainte de a pleca la Paris, îşi făcu apariţia, în '906, în Montmartre, şi se instală într-un atelier sărăcăcios, vecin cu al lui Picasso. Rătăcind din cafenea în braserie, artistul, ca să trăiască, executa desene admirabile pe care lua abia vreo cîteva centime. „L-am cunoscut pe Modigliani bine, scrie Vlaminck în ale sale

Portrete înainte de deces. L-am cunoscut flămînd. L-am văzut beat. L-am văzut cu niscaiva bani în pungă. În nici un caz, nu l-am văzut lipsit de măreţie şi generozitate. Nu am surprins nicicînd la el nici cel mai mic sentiment josnic." Era un băiat brun de-o frumuseţe extraordinară, pe care „autoritatea banului pe care-1 dispreţuia atît" – continuă Vlaminck – îl făcea adesea irascibil, căci ea-i jignea voinţa şi mîndria. Mizeria, pe care-a cunoscut-o, vai! atîţia ani, a fost îngrozitoare şi ea justifică din plin accentul tragic din primele-i compoziţii, îl întîlneai la *Delta,* într-o cafenea din piaţa Rochechouart, unde naufragia către sfîrşitul nopţii, cu pînze pe care nu putuse să le vîndă şi pe care un obişnuit al localului le lua pînă la urmă pe o sumă derizorie. Sculpturi, executate în '909, îi umpleau atelierul: le dădea rarilor prieteni care veneau să-l vadă ori colecţionarilor, vai! şi mai rari, ce-i cumpărau vreun tablou.

Totuşi, o primă expoziţie, organizată de Paul Guillaume, în 5915, într-un atelier din strada Huyghens, răspîndi faima lui Modigliani. *Frumoasa menajeră* care, mai tîrziu, făcu să se ridice cota lucrărilor lui, nu-şi găsise un cumpărător la preţul de zece ludovici. Ce-i drept, Zborowski luase informaţii de la autor în legătură cu această pînză dar, fără resurse materiale, trebuise să renunţe. Pe de altă parte, cînd în martie 1916 Modigliani îşi redobîndi independenţa, iar Zborowski se trata în Sud, nevastă-sa, întîlnindu-1 pe artist pe Montparnasse, se învoi să-i pozeze pentru două portrete pe care el le vîndu numaidecît unui frizer din apropiere. Un al treilea portret urma să-i revie modelului în schimbul pozei dar, acest portret nefiind uscat, rămase-n camera lui Modi unde întîmplarea a făcut să se prezinte un cumpărător, a doua zi, şi să i-1 ia cu zece franci.

— Ce să fac? Aveam nevoie de banii ăştia, se justifică pictorul tinerei femei care apăru, la ora hotărîtă, pentru a-şi lua tabloul.

Aceasta nu-şi pierdu cumpătul şi vînzînd o pînză de Derain şi un studiu de Kisling realiză o sumă ce-i permise soţului ei să se întoarcă la Paris. Era în plin război şi d-na Zborowska neavînd asupră-i acte de identitate, mandatul fu expediat de Modi pe numele lui. Zbo, cum reveni în Montparnasse, nu mai stătu pe gînduri. Yîndu cu o mie de franci, lui Halworsen, un al doilea tablou de Derain şi putu astfel să încheie un contract cu Modigliani care, de atunci, luă obiceiul de-a merge să picteze la impresarul lui ce locuia la SunnyHotel, pe bulevardul Port-Royal. Foarte punctual, lucra după-amiaza de la două la şase, lăsîndu-se în grija lui Zbo nu numai în privinţa aprovizionării cu cărbune, pînză şi culori, dar chiar şi în aceea a alegerii de modele ori de accesorii de care avea nevoie.

— Vă rog să scrieţi, mi-a spus d-na Zborowska, la Nisa, iarna trecută, că, în pofida celor ce s-au pretins, Modi s-a comportat întotdeauna faţă de noi în felul cel mai corect. O singură dată n-a venit beat la hotel. Sculîndu-se tîrziu, mergea să dejuneze pe rue Campagne-Premiere, la Rosalie, pe urmă apărea-n odaia noastră şi se punea numaideeît pe treabă. Intr-o şedinţă de cîteva ceasuri, dădea gata, de obicei, un tablou de mărime mijlocie, Celelalte-i luau un timp de două, trei ori mai m are.

— Chiar şi nudurile lui?

— Aproape toate au fost executate la noi în iarna lui 1917. în jur de treizeci. începea cu desenul, apoi se odihnea o clipă înainte să pună mîna pe pensule. Cînd un model îi displăcea, în loc să bombăne ca atîţia alţii, se răzbuna (cum a făcut-o cu Elvira, ce-i adusese-o sticlă de lichior de coacăze în locul uneia de *gros rouge)*

exagerîndu-i expresia de demnitate burgheză pe care i-o găsea. Dar niciodată vreun cuvînt murdar, vreo dojană. Singuru-i mod de-a protesta era să rîdă, uneori cît ţinea şedinţa, sau să declame pasaje din Dante ţ>e care-1 ştia pe dinafară, sau din Rimbaud, din Verlaine. înţelegeai atunci că nu trebuie să-l baţi la cap.

— Şi *gros rouge*-ul*?*

— Nu bea mai mult de-o sticlă. Soţul meu o plătea, fireşte, ca şi toate furniturile şi chiria camerei lui. Contractul o prevedea. Modi locuia în strada Buci, în micul hotel aşezat aproape-n faţa cafenelei Procope. Mai primea şi douăzeci de franci pe zi, dar aceşti douăzeci de franci erau repede cheltuiţi, şi revenea noaptea să ceară un avans în contul zilei următoare. Eram constrînşi să stingem lumina ca să n-o vadă el din stradă, căci nu eram bogaţi. Zbo lua bani cu împrumut pe cele cîteva pînze care ne rămîneau ca să aibă Modi ce mînca, căci tablourile lui nu se vindeau.

— Şi desenele lui?

— Făcea o mulţime pe care fratele lui^ Lucien Descaves venea să le cumpere cu duzina. În serile acelea, lăsam în cameră luminile aprinse. Apoi am părăsit hotelul ca să ne instalăm în strada Bara. Era în iulie 1916. Războiul nu se mai slîrşea… Pictorii trăiau în mare mizerie. Uneori, ca să avem ce mînca, tîrguiam de la băcan un kilogram de fasole oloagă pe care-1 împărţeam cu Modi.

A f * # – Intr-adevăr, îmi aduc aminte că l-am văzut pe pictor în strada Bara. Sănătatea lui nu era strălucită. Tuşea. II întîlneai şi la Rotonde, fără pardesiu, cu un vechi fular roşu înnodat la gît. Ca să-si achite consumaţia, scotea din buzunar un carnet de crochiuri şi-i acoperea paginile cu-atîtea desene cîte pahare avea de plătit. Vecini de masă

i le şterpeleau. Lubion, patronul, le alegea pe cele mai bune. Bietul Modi! Zbo trebui să-l ia cu el la Cagnes să se odihnească, dar, nesuportînd de loc clima de acolo, se întoarseră amîndoi în Montparnasse, unde începu din nou mizeria. Un critic de artă, mereu eu ochii pe artişti, cumpără trei mari nuduri pe care le plăti, primul cu trei sute, al doilea cu două sute şaptezeci şi cinci, al treilea cu două sute cincizeci de franci. La al patrulea, Zbo închise casa.

— Dacă-i aşa, făcu el, la al paişpelea, am să vă datorez eu bani.

Cam la acea epocă, William Kiindig, în trecere prin Paris, achiziţionă cu trei sute de franci un „Nud trandafiriu4 ce-ar face astăzi o avere. Cumpărasem şi eu cinci, foarte frumoase, pe preţuri de nimic; apoi Netter, pe care exemplul unui coleg, amator de impresionişti, îl făcu, pînă la urmă, să se hotărască, luă de la Zbo mai multe pînze şi le puse de-o parte. Apărură amatori. Zamaran, secretar general al Prefecturii de poliţie, fu dintre cei dintîi care recunoşteau talentul lui Modigliani. Libaude îi comandă portretul. în fine, bancherul Schenemayer apăru val-vîrtej şi, fără a-şi da osteneala să examineze cele cinci sau şase pînze pe care Zbo cerea patru mii de franci, le luă cu el numaidecît.

— Sîntem salvaţi! exclamă pictorul.

Vai! Bertha cea grasă bombarda Parisul. Vînzarea slăbi, ajunse aproape nulă. Strîns cu uşa, Zbo-1 relansă pe Netter care-şi adjudecă douăzeci de pînze cu două mii de franci. Un soi de panică paraliza piaţa. Se ofereau pînze de Derain, Vlaminck, de Utrillo şi Valadon pe preţuri aşa de mici că nu le lua nimeni. E-n firea amatorilor să nu cumpere decît în urcare şi să-şi piardă capul de-ndată ce aceasta nu se mai menţine. Asociin-

y

du-se cu Zbo, Netter se dovedi un jucător cinstit, ce nu găsea de cuviinţă să profite cu cinism de situaţie. Datorită lui, nu numai bietul Modi putu să iasă din încurcătură, dar şi un pictor pe care i-1 recomandase el lui Zbo i-a fost bine. Era un rus cu totul incult care, întorcîndu-se, seara, cu pînza ce-o zugrăvise peste zi, se aşeza într-un colţ şi-l ruga pe Modigliani să recite versuri. Zbo, care era poet, spunea şi el versuri. Soutine îi asculta. Pictura lui, care-i punea-n încurcătură pe negustori şi pe cunoscători, se îngrămădea prin toate încăperile. Luai un tablou, te uitai, la el îl aşezai iarăşi la perete.

— O să vedeţi... Ce artist! afirma Zborowski, întunecîndu-se.

Am întrebat de preţul unui *Cocos mort cu pătlăgele roşii.*

— Ah! făcu Zbo, însenintîndu-se pe dată. Va place? Vi-1 dau.

Plecai cu Soutine-ul. Trei luni mai tîrziu, Zbo vine în: tr-un suflet la mine acasă, pe Quai du Louvre.

— Aveţi patruzeci de mii de franci pentru „Cocoşu, îmi spuse el întinzînd hîrtiile pe masă.

— Nu, răspunsei eu. Dacă puteţi să-l vindeţi bine, vi-1 dau înapoi!

— Prea bine, exclamă el, accept! Dar cum nu-i vorba, între noi, de bani, am să vă aduc mîine uri peisaj de Derain pe care l-aţi văzut zilele trecute la mine. Sînteţi drăguţ. Trebuie să fiu şi eu. Şi lucrul cel mai uimitor e că, în ciuda preţului ce i se oferea pe acest Derain, veni chiar el să mi-1 aducă.

Ce tip, acest Zborowski! Polonez de origine, făcea Şcoala Luvrului, cînd războiul, cu brutalitate, îl întoarse înapoi în Montparnasse unde, în ciuda propriei sale sărăcii,

se ostenea s-o aline pe-a artiştilor pe care-i admira. Trăind doar pentru ceilalţi, Zbo trăgea după sine o droaie de începători pe care jura să-i facă celebri. Scandalurile lui cu Soutine ar furniza materia unei cronici. Primul e-n legătură cu poitretul, în mărime naturală, al acestui artist pe care Modi, în lipsă de pînză, îl pictase de-a dreptul pe uşa camerei unde lucra.

— Hm… Uşa e pierdută! se mulţumi să zică Zbo.

— Vei avea greutatea ei în aur! se oţărî Modigliani.

— Da, dar pînă atunci, atrase atenţia, logic, d-na Zborowska, sîntem obligaţi să ne uităm mereu la portretul ăsta.

Soutine care-o ştersese, de teamă să nu i se reproşeze prezenţa îndoit, nu se mai arătă cîteva săptamîni în

 strada Bara şi, între timp, Zbo şi nevasta-sa se resemnaseră în faţa unei atari fantezii. Succesul lui Modi făcu restul. O sută, o sută douăzeci, o sută treizeci de mii… uşa fu, în sfîrşit, adjudecată de un american ce trebui să ia cu sine şi pervazul ca să aibă opera întreagă. Intre timp, pictorul murise; Soutine îi luă locul. Un Soutine tiran, sub aparenţele-i timide. Naturile lui moarte îngăduiau cele mai nesănătoase toane. Aşa cum Murillo o spusese despre Valdes Leal, înaintea faimoasei pînze a acestuia, cu hoitul episcopului rn încît de viermi, care împodobeşte capela Mănăstirii din Sevilla, tot astfel se putea zice despre tablourile lui Soutine că „nu puteai să le priveşti decît ţinîndu-te de nasu!

Povestea cu boul lui jupuit o dovedeşte. Intr-adevăr, vîrîndu-şi în cap să execute o replică la tabloul lui Rembrandt, Soutine îl chinui pe Zbo pînă cînd acesta comandă abatoarelor din Vaugirard să-i trimită un bou la atelier.

— Un viţel, să zicem, sau o oaie nu ţi-ar ajunge? dădu de înţeles, timid, Zborowski.

Soutine se ţinuse tare şi, vreme de cincisprezece zile, se încuiase la el cu dobitocul pe care-1 stropea cu castroane de sînge. Primele zile totul merse bine. Portăreasa imobilului se prefăcu a înţelege că pictorului îi era pe plac carnea crudă. Dar spre sfîrşitul săptămînii următoare, vecinii, plîngîndu-se de duhoarea care pusese stăpînire pe etaj, ameninţai ă că-i anunţă pe agenţi dacă artistul se încăpăţiria să-şi mai blocheze uşa o singură zi.

— Vorbiţi de-o capodoperă? mi-a spus mai tîrziu Jos Hessel, care cumpărase tabloul. Ei, drăcie! Miroase a aşa ceva.

Jos Hessel, care avea casă deschisă-n apartamentul lui din Rue de Naples ori în confortabilu-i castel din Claies, lingă Versailles, era-n posesia celor mai frumoase pînze de Vuillard pe care le-am văzut:

era pictorul *lui.* Lichidase, mai demult, cu Utrillo, de ale cărui pînze îi era plină prăvălia. Crezînd doar în pictura scumpă, nu se trezea din toropeală decît la anunţul vreunui mare preţ. lntîlneai la el pictori, colecţionări, scriitori. Dunoyer de SegoftzaC Venea adesea şi, întotdeauna băiat bun, înveselea societatea spunînd la desert istoria „Pîndarului şi a Domnului Conte” ori interpretînd acest absurd „cîntec trăit[2]’:

*l**.

• • *x • ’

Si vous saviez cquelle etait belle,
Trop belle, helas! pour mori malheur:
*Car cett’ femme-lă navait pas dCcoeur...**

• ; 2 >; | • *

2 De-aţi şti cît era de frumoasă/Vai, prea frumoasă, spre nenorocirea mea:/ Căci această femeie nu avea inimă...

Segonzac, Roussel, Alfred Savoir, Romain Coolus, Dorgeles, Tristan Bernard şi – fireşte – Vuillard alcătuiau nucleul obişnuiţilor; şi fiindcă marii negustori din strada La Boetie şi din foburgul St-Honore se-amestecau cu ei, duminica, nu mai ştiai, cîteodată, cînd se discuta despre pictură, dacă era vorba de artă sau de bani.

Jos se îmbogăţise în negoţul de tablouri. Om de club şi mare jucător, îşi trata afacerile aruncînd pe nepusă masă o cifră-n conversaţie şi pe urmă, oferind ţigări de foi sau povestind o anecdotă, aştepta să fie relansat.

— Dragul meu Jos, îi spuse într-o zi soţia unui agent de schimb, amic de-al lui, bărbatu-meu mi-a dat treizeci de mii de franci să-mi fac o plăcere. Ce să cumpăr cu ei?

— Un Mir6!

— Bine. Hai să-l vedem.

La un semn, amploiatul aduse-n prăvălie o pînză aproape neatinsă pe care era pictată în *trompeVoeil* o sîrmă. Tăcere. Soţia agentului de schimb nu pricepea.

— Spune-mi, întrebă ea în cele din urmă. E foarte frumos… dar ce reprezintă?

Jos clătină din cap, apoi, revenindu-şi în fire căci în primul moment întrebarea-1 pusese în încurcătură, răspunse victorios:

— Sufletul!

— Şi Modiglianii dumitale? mă întrebă într-o seara cînd cinam la el. Ii vinzi?

— Mai am unul singur!

Ca la poker, Jos mă scrută cu o privire pătrunzătoare: apoi, anunţă calm:

— Două sute cincizeci de… mii?

— De acord!

A doua zi, aveam un cec; şi ani şi ani de zile, crahul asupra picturii producîndu-se pe atunci, mă consolai că pot

să admir la Jos acest tablou magnific pe care-1 plătisem altădată cu şaptezeci şi cinci de franci.

Doar că nu se mai chema *Nud blond cu cămaşă*.

>

Prietenii lui Jos îl botezasem a doua oară:

— Butucul!

Cînd mă gîndesc la pînzele lui Utrillo, Dufy, Pascin, ale lui Derain, Ylaminck şi Segonzac, ale Suzannei Valadon ori ale lui Modigliani pe care le-am avut în propria-mi colecţie şi pe care le văd, din vreme-n vreme, de vînzare în sala Drouot mi le aduc aminte fără păreri de rău. La ce bun să te lamentezi? N-am mania posesiunii: în ceea ce priveşte arta mai cu seamă. E destul să-mi evoc cutare tablou în preajma căruia am tiăit, spre a-i savura din plin forţa şi culoarea, graţia, sentimentul. Hoinar, fără să ies din casă, ştiu totul despre periferiile mizere şi despre ulicioarele sordide din opera lui Utrillo. Ele sînt populate pentru mine de o mulţime tăcută, ale cărei umbre se-agită tiptil ca într-un vis ori dispar deodată, făcîndu-mi loc să trec. Ce taină, pe care ele nu mi-au dezvăluit-o, le-aş mai cere? A mea este si cheita de aur cu care se

> >

descuie fără zgomot uşile căptuşite ale moscheilor lui Dufy, ale parcurilor lui verzi şi albastre, ale vechilor lui castele, şi ale încăperii roz în care pictează chiar el, cu mîna stîngă, acele chipuri scoase din propriile-i vise. Pascin e-nel ceva din reşedinţa echivocă a unei Frumoase din pădurea adormită ce, pretutindeni nevăzută, ia parte la jocurile însoţitoarelor ei. O arie jalnică de caterincă suie din fundul curţii într-o albă zi de iarnă.

„Să nu tragi perdelele! îmi şopteşte un glas. Ai să-l vezi spînzurat de minerul uşii, cu vinele tăiate, plin de sînge!…“ Lumea lui Derain, cu bogatele-i tapete, cu draperiile-i

savante, femeile lui goale, ungherele-i de umbră, luminile-i răsfrînte de mobile lucioase, pe care flori, fructe de aur, o chitară, măşti par să aştepte toana magicianului, se deschide-n fundul unui coridor cu pereţi severi dintr-un palat uitat. 0 suflare de gheaţă ce zmulge ultimele foi ale copacilor într-un mare vîrtej de ploaie amestecată cu zăpadă, un drum pustiu şi desfundat, iazuri secate, îmi oferă la Vlaminck, sub un cer jos şi de crepuscul, priveliştea stihiilor dezlănţuite. Obloanele se zgîlţîie, casa se clatină.

Quelqu un marche le long des fosses p le ins de pluie[3]

Şi Segonzac, cu naltele-i păduri bătrîne, pîraiele-i spumegate, arborii lui subţiri pe care creşte vîscul, pămînturile-i buretoase, dacă nu, în soarele Provenţei, cald, vreo veche moară de ulei, pierdută-ntre platani cu coaja netedă, între măslini şi cactuşi, în preajma mării prea albastre şi sub un cer prea palid, o, Segonzac, acel Segonzac al lle de France-i si-al Saint-Tropez-ului, copleşindu-mă de darurile lui. Ce încîntare! Ce beţie! Fie, în sfîrşit, pe patul unui hotel din Montmartre sau al unei camere mobilate din Montparnasse, marile fete goale, puţin bestiale, ale Suzannei Valadon, ori acelea, nostalgice şi resemnate, ale lui Modigliani, toate nu mai au nici o pudoare pentru mine. Aceste comori pe care atîţia colecţionari, lacomi de-a le avea, adesea neştiindu-le adevăratul preţ, le ţin închise în saloane, mai mult decît lor, mie-mi aparţin. Mă face bogat dragostea-mi pentru ele. în legătură cu Hotel Drouot, s-a vorbit mult despre procesul pe care moştenitorii vameşului Rousseau ameninţau să-l intenteze, pentru „drepturi de succesiune*4, celui care vînduse *Ţiganca adormită* şi care refuza să le plătească sub cuvînt că acest tablou fusese,

3Un om merge de-a lungul Jiîrtoapelor cu ploaie.

cum se zice în argoul Sălii, “ravale4. De vreme ce pînza rămăsese neacceptată, părea firesc să nu se achite nici un drept. Cu toate astea, a trebuit să se plătească, fiindcă publicul nu îngăduia să apară-n presă cifra licitaţiei, iar vînzarea să nu aibe loc. Afacerea risca să se transforme în scandal, şi scandalul putea să izbucnească iar.

A #

Intr-adevăr, obiceiul gazetelor de-a anunţa marile preţuri ale Sălii permitea unor negustori să ridice cotele: pe urmă, să vîndă, profitînd de o asemenea publicitate, celelalte pînze sau cărţi pe care le păstrau în stocuri în depozitele lor. Ca să se pună capăt acestor combinaţii, ar fi trebuit ca gazetele să nu dea numai marile licitaţii, dar şi pe cele mai scăzute, în aşa fel încît fiecare să stabilească o medie şi să ştie la ce să se aştepte. Aflînd, să zicem, că un Utrillo a „făcut44 mai mult de o sută de mii de franci, cum vreţi ca omul neinformat să nu creadă că toate lucrările acestui pictor valorează această sumă? Asta depinde de calitatea tabloului. Dar marele public nu e prea atent. El se bazează pe maximal şi cumpărătorii la rîndul lor se lasă prinşi. Anumite vînzări combinate n-au adesea drept obiect decît să facă să se ridice preţurile şi eu cunosc pictori ce-şi susţin lucrările chiar ei, în culise, împiedicîndu-le să coboare. Negustorii practică, fireşte, acest procedeu dar, cîteodată, îi sînt, ei înşişi, victime, cînd apar în Sală colecţionari cu tablouri ale căror cote recente nu pot, fără grave urmări, să degringoleze.

— Compotiera e gata, mai aştept perele! mi-a declarat cu linişte directorul unei mari galerii de artă ce se instalase de curînd în Rue du Faubourg St-FIonore.

La Claies, fireşte, în unele duminici, nu era vorba decît de „farse44, domeniu în care se specializaseră mai mulţi amatori,

— Prea sînt multe canalii în meseria asta, declara Jos. Cu ăştia nu eşti niciodată sigur de nimic. Uite de ce prefer să mizez pe artiştii în vogă. Nici ei, nici eu n-avem să’ne facem daruri.

— Totuşi: un Soutine, patruzeci de mii!...

— Cu-atît mai bine dacă e spre profitul lui.

— Altădată aveai un vagon de Cezanne pe banii ăştia!

— Si rămîneai cu el în braţe zece ani. Intrebati-1

y > >

pe Vollard care a stocat pînzele lui Cezanne. N-a dus-o prea bine totdeauna.

Nici nu-mi venea să cred. Totuşi, la moartea luimoş Tanquy, un peisaj de Cezanne se vînduse cu o sută patruzeci şi cinci de franci la Sală, altul cu o sută şaptezeci şi cinci, un „pod“, cu o sută şaptezeci şi un „ungher de sat“, cu două sute cincisprezece. O a cincea pînză a aceluiaşi artist nici nu fusese menţionată de *Gazette de VHotel Drouot*, căci rămăsese sub o sută de franci. Moş Tanguy locuia în strada Clauzei în Montmartre si Cezanne îi lăsa cheia

y

atelierului său pentru cazul în care s-ar fi prezentat vreun amator.

„Puteai să alegi, scrie Ambroise Vollard, din stive de tablouri, la preţul fix de patruzeci de franci, cele mici, şi de o sută, cele mari. Erau şi pînze pe care Cezanne pictase mici studii cu subiecte diferite. Le lăsa-n grija lui Tanguy să le sorteze. Aceste fragmente de studii erau sortite amatorilor ce nu puteau să dea o sută, ba nici chiar patruzeci de franci. Aşa se face că puteai să-l vezi pe Tanguy, cu foarfecele-n mînă, împăţind mici subiecte în timp ce-un biet mecena îi întindea un ludovic’c. La şcoala acestui om de nădejde s-a format \ollard. „Magazinul lui,

spune Gertrude Stein, se afla în strada Laffite. Puţin mai încolo, pe aceeaşi stradă, se găsea Durand-Ruel iar şi mai încolo, aproape lipit de biserica Martirilor, era Sagot, fostul clown. Dincolo, pe Victor-Masse, domnişoara Weill vindea deopotrivă tablouri, cărţi şi lucruri de ocazie.

Intrînd la Vollard, vedeai cîteva pînze cu faţa la perete, într-un colţ, un vraf de pînze mici şi mari, claie peste grămadă, iar în mijlocul încăperii, în picioare, un om înalt, în negru, plin de melancolie. Era Vollard, vesel. Cînd era într-adevăr posac, îşi sprijinea greutatea siluetei lui de uşa cu geam a magazinului care dădea în stradă: lungindu-şi braţele deasupra capului, se apuca cu mîinile de cele două colţuri de sus ale pervazului şi se uita fix în stradă cu ochii lui întunecaţi. Nimeni nu se gîndea atunci să-i intre în prăvălie'*.

Averea a făcut-o dormind.

— Am dormit ani de zile, mi-a spus el, mai întîi fiindcă mă plictiseam în prăvălie, pe urmă fiindcă pe cînd eu dormeam, preţurile creşteau. De pildă, un neamţ, ce locuia la Munchen şi venea foarte des la Paris, obişnuia să se înfiinţeze cînd îmi făceam eu siesta. „Domnul doarme!" zicea servitoarea. „Bine, am să revin". Şi revenea mereu la aceeaşi oră.

y

— Şi nu vă trezea din somn?

— Fiecare cu ale lui. Acest domn care voia să cumpere de la mine Cezanne-i putea face un mic efort. Dar nu. Eu m-am încăpăţînat şi cînd, în fine, el a priceput, preţurile ajunseseră într-adevăr interesante.

— Asta-i bună!

— Spune-mi, se interesa Vollard surîzînd cu viclenie, dumneata ce-ai fi făcut în locul meu?

Acest „om înalt, îmbrăcat în negru, care se bîlbîia

puţin”, ştia să povestească anecdote în felul cel mai amuzant. Principiul lui era acela de-a nu le da niciodată amatorilor satisfacţia să aleagă singur un tablou. După suma pe care voiau s-o pună la bătaie, Vollard apuca o pînză la întîmplare, o arăta şi, dacă clientul nu se hotăra i-o lua din mînă, declarînd: „Asta e tot!” Fermecător cu femeile, uneori se scărpina la spate împărţindu-le complimente şi întotdeauna, oricare ar fi fost interlocutorul său, fie şi profan în materie, începea fiecare frază printr-un „Spuneţi-mi”, ceea ce-i dădea timp să studieze personajul cu care stătea de vorbă. Licitaţia pînzelor lui moş Tanguy avusese loc la 10 iunie 1894. Un an mai tîrziu, se putu crede că zgomotul făcut în jurul dispoziţiei testamentare Caillebotte are să schimbe faţa lucrurilor. Nimic din toate astea. Profesori de la Şcoala de Arte Frumoase juraseră să-şi dea demisia dacă această dispoziţie se accepta. S-a convenit să nu se ia decît o parte. Opt Monet, trei Sisley, unsprezece Pissarro, un Manet, doi Cezanne fură astfel refuzaţi de Administraţie sub cuvînt că muzeul *y „y*

Luxembourg nu putea, din lipsă de spaţiu, să primească toate pînzele. „Te vîră-n oala impresioniştilor!“ zicea Cezanne de pictorii printre care figura. Cei dinţii triumfară, totuşi, în cele din urmă, în timp ce el rămase după moarte un obiect de oroare sau de batjocură. Ei, dar Cezanne era bogat şi putea să nu vîndă, ceea ce nu-şi puteau îngădui nici Gauguin, nici Van Gogh, nici mai tîrziu alţi pictori care, pînă la faimoasa licitaţie a colecţiei *la Peau de Vours*, nu reuşeau decît să crape de foame.

— Cînd apărea Renoir, spunea cîteodată Jos Hessel, povestindu-şi amintirile, îl rugai să-şi lase tablourile în antreu şi să revină a doua zi. Ce epocă!

— Da, replica atunci Tristan Bernard, numind un mare

nud al acestui pictor, ce îndreptăţise această reflecţie dezamăgită. Dar dacă, azi, burghezii atîrnă portrete de slujnicuţe-n pielea goală în saloanele lor, totul este pierdut!

0 altă pînză, care împodobea la Claies un panou al budoarului unde-şi făcea Jos, serile, jocul de poker, stîrnea de asemeni verva umoristului. Era o vastă compoziţie a lui Segonzac care înfăţişa două femei goale, întinse pe marginea unei ape, dar într-o pastă atît de densă şi pămîntie că emana dintrînsa un nu ştiu ce funebru.

— Poftim, zise Tristan în ziua cînd dădu cu ochii de ea, frivolul, două înecate!

Din fericire, Segonzac era reprezentat la Claies de o admirabilă natură moartă cu gladiole, care-ţi punea balsam pe suflet. Picturi cu alergări de cai de Dufy şi scene de cotilion de Luc-Albert Moreau înveseleau partea de sus a uşii; iar cîteva mici pînze de Vuillard întreţineau, în lumina discretă a lămpilor, o gingaşă şi voluptoasă intimitate. Simţeai că o femeie aranjase totul: mobilele de culoare deschisă, tapiseriile, lustrele, opalinele şi tablourile ce decorau această încăpere, în urma sfaturilor lui Vuillard, ce locuia într-o cameră de la parter, Lucie Hessel deprinsese un gust artistic foarte viu. Dar, cum era voinică, prietenii ei, ca s-o tachineze, o numeau, între ei, „Dragonul lui... Vuillard44. Lucie nu făcea caz. Era prea plină de spirit şi de bunătate ca să nu de voie să se scoată în relief contrastul ce-1 făcea ea cu pictorul. Nu puteai, pur şi simplu, să-i vezi împreună fără să fii izbit de această disproporţie. Dintre ei doi, bărbatul era ea, fiindcă Vuillard
f * / / •

cu toată barba lui, se arăta aşa sfios, că nu-1 bănuiai în stare să-i opună Luciei nici cea mai vagă împotrivire. De altfel, ce lucru ar fi putut el să-şi dorească şi ea să nu fie de acord? Portretele ce i le-a făcut conţin o armonie asa de

desăvîrsită că

9 # # # y y oferă, aidoma unei oglinzi, reflexul unei paşnice prietenii fără cusur.

Rareori opera vreunui pictor a exprimat mai fidel decît aceasta climatul, atmosfera în care s-a zămislit ea. Ar fi fost poate de dorit ca, după exemplul lui Bonnard, Vuillard să-şi fi exercitat talentul într-un mediu mai puţin burghez, mai puţin înstărit; mediul acesta însă părea să-i priască şi el i se adaptase atît de firesc că nu se cade să i-o reproşăm. Din acest punct de vedere, Vuillard se adaugă acelei familii de artişti care, de la bonomul de Chardin la Manet, îşi limitează orizontul lor la fericirea cotidiană a unei existenţe de ordine si de calm. Asa l-am văzut eu fără ca vreunul *y y* din gesturile ori din gîndurile lui să-mi dea de bănuit că n-ar fi pe de-a-ntregul mulţumit de arta sa. îl găseai întotdeauna afundat în lectura unei reviste ori a unei cărţi şi privirea ce-o arunca inoportunului care-1 saluta pe neaşteptate era atît de calmă şi de limpede că rămîneai înmărmurit. Modestia, curtenia, felul lui deopotrivă vioi şi fără zgomot de a-şi defini părerile, îi dădeau un farmec deosebit şi cînd, spre miezul nopţii, se retrăgea în odaia lui, nimeni n-ar fi bănuit că, odată singur, el încredinţa jurnalului său intim adinca amărăciune pe eare-o încerca de ani de zile trăind astfel.

Intr-adevăr, cînd mă gîndesc la asta – chiar şi acum, cînd ştiu despre ce-i vorba – nu reuşesc să definesc pricina unei atît de penibile neînţelegeri. „Lampa lui rămîne de multe ori aprinsă pînă dimineaţa“, spunea Lucie. Scria la lumina ei. Şi cîteodată, vara, ieşea pesemne în parc, se plimba de-a lungul bazinului, jurîndu-şi să ia în sfîrşil o hotărîre, de nu-şi repeta cumva aceste versuri din *Le Beau Voyage:*

Sur le banc vert ou dori la piu ie,

Cest. lă que va s'asseoir ma peine Vers le milieu de la nuit...[4]

Asemenea corespondenţe existau între natura-i scrupuloasă şi aceea a lui Henrv Bata iile cînd scria acest poem, că parcă-1 văd rătăcind pe alei:

Et la pluie seni Ies fleurs nouvelles,

Ei la pluie a le bruit de la puia;.

Est-ce mapeine, est-ce la tienneP Je Vai melee avec la mienne...

Quelle est celle qui parle en bas?[5]

Atîta graţie şi blîndeţe, subtilitate şi gingăşie în arta lui, şi ce deznădejde, ce suferinţă şi amărăciune în adîncul inimii, nu oare prin această dublă stare ne tulbură Vuillard, din cînd în cînd, atît de staniu în ciuda manierei lui de „mic maestrul Camera pe care-o ocupa la Claies era vechea capelă a castelului care, pe vremea războiului din '914, slujise drept centru de observaţie. Făcusem un popas acolo cu camarazii mei, din Etampes, pe care tocmai îi izolaseră din şcoala de pilotaj în urma primejdiei unei epidemii de febră. Acolo, mult înainte ca Jos să fi cumpărat domeniul scrisesem eu *Micile arii.* N-aş fi crezut atunci că am să văd aceste ziduri în paragină decorate cu atîta gust şi că, fără s-o bănui, am să iau parte la drama ale cărei victime au fost un foarte mare artist si o femeie de suflet!

9

Sînt unele ruine pe care n-ar trebui să le restaurăm în veci.

---

4 Pe banca vopsită în verde, pe care dorm stropi de ploaie/ acolo mă voi aşeza trudit/Spre miezul nopţii...

5 Şi ploaia are miros de flori prospete/Şi ploaia are un foşnet liniştitor/. Să fie oare jalea mea, să fie oare jalea ta?/Eu am confundat-o cu a mea.../Cum e cea care vorbeşte acolo jos?

III. ALTE TIMPURI, ALTE OBICEIURI

D

acă nevastă-ta ar fi venit să-ţi spună în ’914: „Micuţule, trebuie să plec la *bumbum|u* cei-ai ii spus? I-ai fi dat ordin: „Mărie, fă-mi plăcerea si du-te la crătitele tale si să

1 *9* ^ *9*

nu-mi vii de acolo pînă ce te-oi chema eu”.

„Uite aşa, zicea Vlaminck, iacînd pe marele scîrbit, am fi scăpat de război. Numai că noi, bărbaţii, pornind spre regimente, eram binecuvîntaţi de neveste: „Hai, repede! Na-ţi raniţa! Ţi-am pus batiste, două cămăşi, trei perechi de ciorapi, o sticlă de rachiu, ciocolată şi un toc rezervor ca

u

• •

sa ai cu ce sa-mi scrii

Vlaminck nu se teme de nimic: el vede lucrurile tragice în măreţia lor vulgară, dintr-un punct de vedere din care nimeni n-a îndrăznit să le descopere. L-am cunoscut în atelierul pe care-1 ocupa, în strada Depart, în Montparnasse. Lucrînd în uzină, păstrase, din vremea celor cîteva luni petrecute printre muncitori, un aer numai bun să-l aţîţe pe burghez. Or, aerul acesta se potrivea cu marele temperament al pictorului, a cărui expresie jovială şi mica pălărie puteau uneori să-i împrumute o vagă asemănare cu Dranem. Pe stradă, unii trecători întorceau capul după el: „Uite-1, e Dranem! L-ai văzut pe Dranem?”

Pe Vlaminck nu-1 deranja cîtuşi de puţin.

— Orice, numai genul estet nu! afirma el cu încîntare. Nu vedeţi că m-ar lua cu „Dragă maestre?“ Ar fi un abuz!

Purtînd pulovăr sport cu guler răsucit, pantofi cu talpă dublă, avînd privirea albastră a unui băiat din Nord, părul

blond şi tenul colorat, artistul are alura unui atlet. Oriunde s-ar duce, n-ar putea să treacă neobservat. E un voinic.

Visul tinereţii lui era altul, pînă cînd şi l-a văzut cu ochii, acela de-a avea un pistol într-un buzunar şi-o sută de hîrtii de-o mie în celălalt.

— Cu asta, proclama el, sînt regele lumii.

Mare proprietar agricol, felul lui de viaţă este, într-adevăr, acum, dacă nu al unui rege, cel puţin al unui nou marchiz de Carabas. Trebuie să-l vezi gonind la volanul marelui său automobil. Chiar şi şoferul lui e obligat să-şi scoată pălăria.

— Nici vorbă, protestează el. E un as. Nu pricep nimic din pictura lui, dar în materie de sport... Văzînd lumina zilei în cartierul Halelor, vizavi de Square des Innocents, Vlaminck a crescut la periferia Parisului. „Mi-am petrecut tinereţile pe apa şi pe marginile Senei, printre docheri şi marinari – îmi scria el cu prilejul unui mic studiu ce i l-am consacrat. Tata, muzicant, s-a născut în Flandra, dar obîrşia lui era olandeză/4

„Ca să faci pictură, declara minunatul om, trebuie să fii bogat!“

i O

Visul său era să-şi vadă copilul şef al fanfarei din Chatou şi adăuga cît se poate de serios:

— In felul acesta rămîi în primărie. Ai casă gratis. „Căci cu patru copii de crescut, îmi mărturisea pictorul, chestiunea chiriei era pentru tata o mare problemă.“ Cu toate acestea tînărul era hotărît să fie pictor şi, chiar dacă tablourile lui înspăimîntau pe toată lumea, el nu renunţa la proiectul lui. „Mi-aduc aminte o plimbare cu tata. Aveam pe atunci vreo opt sau zece ani. Era-n cîmpia din Rueil, în plină vară: o luasem pe un drum sub un soare arzător de amiază şi, înaintea noastră o holdă de grîu, o holdă cu

maci şi albăstrele, şi bondari care zumzăiau într-una. Am pictat holde de grîu. Şi de fiecare dată le-am pictat cu acelaşi sentiment, cu uimiră celor zece ani ai mei. u Se ştie cum, după începuturi dificile, Vlaminck a descoperit o statuie africana la o circiuma din Argenteuil. Curînd, atelierul lui se umplu de fetişuri, măşti, arme sălbatice pe care le şterpelea de pe la misiţii din Montmartre şi de la Tîrgul de vechituri. Pe atunci încă nu se credea în „negri“, dar pictorul îşi luă sarcina de a-i face să ajungă la modă. Acest diavol de om pricepu, cel dintîi, ce învăţăminte cuprindea în sine arta barbară şi primitivă. Ceilalţi veniră dupî el. Cînd picta cu Derain pe podul din Chatou, pe malurile Senei, diverşii gură-cască, ce se îngrămădesc întotdeauna să tragă cu ochiul la cele ce poţi face, rămîneau înlemniţi. încă o dată, ceilalţi veniră *după*, căci, sub aparenţele-i de Hercule de bilei, nimeni n-are mai mult decît Vlaminck sentimentul ascuţit al lucrurilor, al realităţii lor adînci. Periferia pariziană cu fermele, hambarele, uzinele şi castelele ei, îi aparţine. I-a exprimat aspectul convulsiv şi sălbatica amploare a cărei patetică sfîşiere nu o simţise nimeni înaintea lui. Un puternic suflu brutal degajă opera sa. Te simţi pătruns de el, înviorat şi, în acelaşi timp, încerci un fel de disperare, de cumplită nostalgie.

Ştiu eu de ce? începutul acesta al unui poem în proză a lui Mallarme mi s-a părut întotdeauna a corespunde anumitor schiţe de Vlaminck. Fiecare euvînt, fiecare imagine a lui poartă semnul aceleiaşi crispări: „Un palid cer pe lumea care sfîrşeşte de decrepitudine, va să se ducă poate cu nourii; zdrenţele purpurei uzate a apusurilor se sting intr-un pîrîu ce doarme la orizontul înecat de raze şi de apă… Copacilor li se face urît. a Un peisaj pe care Vlaminck mi l-a vîndut, acum mai bine de cincisprezece

ani, ar putea sluji drept ilustraţie la acest poem. Totul e sugerat spontan şi, în acelaşi timp, exact, că rareori analogiile prezintă între ele mai mult ecou, mai multă fericită potrivire, mai tainice rezonanţe.

Există totuşi o distanţă între poetul *Herodiadei* şi acest pictor dezlănţuit. Tot ceea ce reflecţia, meditaţia, viaţa lăuntrică folosesc spre a obţine matităţile subtile din *Phenomene futur* şi tot ceea ce reacţia nemijlocită-n faţa lucrurilor, freamătul psihic, beţia simţurilor pretinde ca intensitate pentru a exprima o stare sufletească, nu oferă într-adevăr nici o şansă de-a a fi în concordanţă. Dar cînd acordul are loc, tocmai o întîlnire de acest ordin merită să te opreşti asupră-i ca să-i savurezi rarele orcbestraţiuni. Ştiu bine că Vlaminck merge instinctiv spre cuceriri din cele mai uimitoare şi mai zgomotoase. Temperamentul lui îl ducea într-acolo: era „fauve“, aşa cum eşti brunet sau blond. Picta în roşu, albastru, verde, fără a se preocupa de critici, de amatori, de cunoscători sau de negustori. „Nu mă sinchiseam de loc de ce-ar fi putut crede despre mine“, spune el cînd îi vorbeşti, uneori, de acea epocă, însă Van Gogii, a cărui lecţie a învăţat-o cu prilejul expoziţiei organizate de galeria Bernheim, în 1901, îi deschisese drumul. Cît despre şcoli, stratageme, stiluri, „combinaţiuni“... la ce bun? Iubea pictura cum iubeşti femeile.

9

Et, dans la rue,

Les fesses remuent[6]

a notat el într-un poem care începe cu acest vers:

Elle s’appelait Mărie comme la Vierme et les bonnes[7]

---

6 Şi-n stradă fesele/ Se mişcă vesele.

7 Ea se numea Mar ia, precum slugile şi Fecioara.

Azi, cînd snobismul nu mai riscă să-l înfrunte, mă întreb dacă faptul de-a fi avut ceva de spus nu-i dă dreptate lui Vlaminck. Prea s-a scris mult că arta pentru artă nu duce la nimic. Toate „manierele” toate „perioadele’4 de la care se reclamă pictorii, nu sînt, cînd le consideri de la o oarecare distanţă, decît manevre menite să ascundă neputinţa celor ce le îmbrăţişează. Gertrude Stein povesteşte că după ce i l-a prezentat pe Picasso lui Matisse, ei îşi dăruiră cîte un tablou, „ca între pictorii.

Fiecare alegea pînza ce-1 interesa mai mult“. Numaidecît, Matisse luă pînza cea mai slabă a lui Picasso, iar Picasso, la rîndu-i se feri, grijuliu, s-o ia pe cea mai bună dintre cele cu care îl îmbia Matisse. Asta, pare-se, le-a îngăduit mai tîrziu să se bîrfească fără scrupule, şi cu dovezi ajutătoare. Asemenea procedee te fac să surîzi. Totuşi, peatunci, erau luate-n serios în mici grupuri de amatori, unde fiecare îmbrăţişa gîlcevile pictorului *său*. Totul se rezuma, pînă la urmă, la rivalităţi meschine, îngăduindu-le partizanilor celor două tabere să aibă aerul de a participa la bătălie. Se scăpa din vedere, pe vremea aceea, că pictura, ca toate artele, are mai puţin ca obiect să pasioneze mulţimile, cît să trezească, la anumiţi oameni de nădejde, un interes mai mare, şi să hrănească în sufletele lor aspiraţii dintre cele mai senine. Din păcate, acelaşi chip de-a lucra se întîlnea aproape peste tot. Sub amăgitorul cuvînt că întorci spatele vulgarităţii, te adresai, de fapt, snobilor, şi asta ne-a dus pînă acolo încît nu mai admirai un poet, un pictor sau un compozitor pentru talentul lui, ci pentru acela de-a fi pe placul cîtorva spirite alese.

— S-a întors lumea pe dos, mi-a mărturisit Claude Roger-Marx, pe care rătăcirea asta îl amuza. Cum de nu! O nimica toată de Matisse, sau un te mir ce de Picasso, „faca

treizeci ori patruzeci de mii la Sală, iar un desen de Delacroix, o mie opt sute de franci!

Dar ce era Delacroix pentru toţi rafinaţii aceştia! Nu erau sensibili nici la Corot. E-adevărat, menţionează Jean Gigoux în ale sale *Causerii despre artiştii epocii mele*, că „simplitatea lui era atît de mare încît, dacă-i făceai vreo observaţie nu prea limpede asupra cutărui sau cutărui tablou pe care tocmai îl picta, el îţi întindea paleta zicîndu-ţi cu toată bună-credinţa: Nu ştiu… fă dumneata!“

Cuvintele lui Rousseau în faţa unui peisaj, cuvintele acestea atît de pure: ^Trebuie să auzi cum cîntă păsările!“, nu mai mişcau pe nimeni.

Singurul Rousseau îngăduit era Vameşul, faima căruia se răspîndise mult cu ajutorul unei farse. Intr-adevăr, Fernande Olivier nu s-a temut să scrie: „Acest om de treabă, o leacă cocîrjat, care mai degrabă tropăia decît păşea, cu părul lui cărunt, dar des, în ciuda celor şaptezeci şi cinci de ani ai săi, cu aeru-i de mic rentier, purta pe faţa-i buimăcită lumina bunătăţii”. Povestea e prea cunoscută ca să revin la ea. Să nu uităm, totuşi, că lui Picasso îi trecu, cel dintîi, prin cap să dea un banchet în cinstea lui Rousseau. Cumpărase din Montmartre un mare portret al pictorului şi-l împodobise cu steaguri şi ghirlande, agăţîndu-1 în atelierul lui sărac din strada Ravignan, deasupra unei mese lungi pusă pe căpriori, în jurul căreia se aşezară vreo douăzeci de comeseni. Frumoasa Fernande nu se jenează să afirme că „banda4 nu urmărea altceva decît „să-i joace o festă vameşului”. Pe de altă parte, M-lle Alice Tokl as, care slujeşte de pseudonim amabil Gertrudei Stein în ale sale amintiri, adaugă: „Fernande îmi descrise amănunţit meniul: urmau să aibă orez ă la Valencienne şi ea comandase o sumedenie de porţii, gătite ia Felix Potin. Guil laume Apollinaire, graţie legăturilor lui intime cu

Rousseau, îl făcuse să-şi dea cuvîntul că are să vie. Toată lumea urma să compună poezii şi cîntece şi asta trebuia să fie foarte no*stim,* cum Ie plăcea să spună în Montmartre”.

Dacă farsa asta s-ar fi oprit aici, n-ar fi fost decît o glumă bună de pictori-învăţăcei, căci, Potin înşelîndu-se în privinţa zilei, totul luă în curînd o întorsătură extravagantă. Mărie Laurencin, pe care o făcuseră să bea cam mult, risca să nu mai fie primită în nici un chip de Fernande ce pretindea, ca s-o îndepărteze, că „era un banchet serios, un banchet absolut serios” si că nu îngăduia să i se strice petrecerea. Şi Andre Salmon băuse prea mult şi, o clipă, putură să se teamă că seara are să se sfîrşească prost. Din fericire, în vreme ce se petreceau aceste tărăşenii, orezul ă la Valencienne era aproape gata „jos, în atelierul lui Max Jacob, care, nefiind în termenii cei mai buni cu Picasso, nu lua parte la ceremonie’*. Se aşezară la masă. Guillaume Apollinaire şi eroul serii îşi făcură apariţia în mijlocul aplauzelor frenetice. „Rousseau, care credea că e destul – citez tot din Fernande –, se instală, grav şi cu lacrimi în ochi, sub pologul ce i se pregătise. Bău mai mult decît îi era obiceiul, căzînd, în cele din urmă, într-o dulce toropeală, Urmară dicursuri, cîntece. Rousseau se simţea atît de fericit, încît îndură cu stoicism, cît ţinu seara, să-i pice-n cap picăturile de ceară ale unui mare lampion aşezat deasupră: i, care, pînă ia urmă, luară chipul unei pălăriuţe de elown. El o păstră pe cap pînă în clipa în care, aprinzîndu-se lampionul, îl convinseră că era apoteoza.

Astfel, prin această bufonerie, fu consacrată gloria Vameşului, şi înţeleg de ce s-a vorbit mult timp de ea, ca despre un eveniment.

Dar ce înseamnă prospeţimea, candoarea, ingenuitatea lui Rousseau pe lingă cele ale lui Corot, care a „început să

picteze la fel cum a sfîrşit”, declară unul dintre contemporanii lui, adică: „plin de bucurie, cîntînd, trăgînd din pipă şi veşnic mulţumit?” Dacă e vorba de om şi de simplitatea lui, taica Corot îl întrece – şi de departe – pe maestrul din Plaisance. Se povesteşte, în legătură cu aceasta, că după moartea baronului Bosio, care făcea şi el pictură, fiica sa, marchiza de la Carte, nu izbutea să-i vîndă tablourile. Cel mai valoros, după părerea ei, înfăţişa o nimfă adormită într-un noian de nouri. Totul era, în această compoziţie alb, un alb crud, provocător, care-i punea pe fugă pe eventualii clienţi. Un prieten al lui Bosio l-aduce pe Corot în faţa pînzei, iar acesta cere lămuriri:

— Sînteti grăbită, Doamna?

— O da!

Corot revine a doua zi, îşi deschide cutia cu scule, îşi pune salopeta şi se apucă de treabă.

— Cine mai e şi ăsta? se mira, cîteva zile mai tîrziu, marchiza în faţa prietenului. Fumează în salonul meu: are o salopetă de căruţaş şi umple cu pictură, de jur împrejur, toată pînza cu frumoasa Nimfă a tatei…

„Iată ce născocise Corot: nişte arborescenţe în mijlocul cărora Nimfa adormise. Alburile ţipătoare dispăruseră şi pînza asta, atît de urîtă la privit devenise o încîntătoare reverie. Omul în salopetă de căruţaş avea un aer mulţumit. Marchiza însă nu se dusese să-l vadă în timpul lucrului, decît de două sau cel mult de trei ori… Şi mă îndoiesc, zice povestitorul anecdotei, că i-a mulţumit/4 Desigur, de la Corot şi de la artiştii care au făcut parte din Şcoala de la Barbizon, şi chiar de la impresionistă încoace, o schimbare stranie a avut loc în pictură, încît îţi interzice, dacă o neglijezi cît de cît, să pricepi ceva din ea. Pînă la Cezanne, sau mai curînd pînă la pictorii care se revendică din el, „orice pînză care n-avea un titlu şi, prin urmare, un

subiect, risca mult să nu treacă o lucrare şi prost gîndită şi neserioasă... Şi asta nu de ieri de azi, de sute de ani...44 Putem să spunem că în Franţa asa ceva n-a încetat nicicînd să existe. Or,

9.9 # # 7

această renunţare la subiect se exprimă prin introducerea-n pictură, şi mai presus de ea, a originalităţii pictorului. Vreau să spun că, reducînd totul la ei, fără preocupare ori nevoie de alt element decît de „eul44 propriu, artiştii pornesc de la un principiu diametral opus aceluia care, pînă astăzi, trecea drept inviolabil, indiferent din care şcoală făceai parte. O ruptură atît de limpede a avut loc, încît, de acum înainte, nici un termen de comparaţie între pictorii de ieri şi cei de astăzi nu mai e cu putinţă.

Reflecţia lui Picasso în faţa impresiilor lui Monet, Sisley, Renoir, Pissarro: „Vezi numai starea vremii, nu pictură44 lămureşte problema. „Aşa-zisa originalitate a procedeelor moderne care, presimţită de Fromentin, ascunde-n ea nelinişti fără leac44, fie că e sau nu evidentă, nu schimbă cu nimic lucrurile. Oricît de „demn de ură44 ar fi *eul*, el iese victorios şi ne constrînge să plecăm de la el, în loc să ne apropiem de el treptat. Cînd Dufy cerea modelelor cărora le făcuse portretul să „încerce să-şi semene44, el reuşea să iasă basma curată din afacere. Rouault, Soutine, Vlaminck, Modigliani n-au făcut altfel. Ce importanţă are, la Utrillo să zicem, faptul că se încăpăţînează să rămînă la aceleaşi subiecte! Nu subiectul este acela care contează. El nu e decît un pretext. Problema de căpătîi a acestui artist e să ajungă, de cîte ori pune mina pe pensulă, la un soi de confesiune publică, a cărei violenţă este împinsă, adesea, atît de departe încît te zguduie prin intensitatea ei.

„Eu nu corup, eliberez’[8], declara Jean Lorrain cînd era mustrat că-şi etalează viciile. Arta modernă iese din această afirmaţie. Nu năzuim decît la această eliberare. Nici vorbă, de acum înainte, de altceva. Şi cei mai ingenioşi care, ca Picasso, au descoperit de mult obîrşia şi pricina relelor noastre, s-au inspirat din versul profetic al lui Baudelaire:

*Plonger dans Vinconnu pour trouver du nouveaul**

fie şi cu riscul de-a modifica, ba chiar de a distruge, ca să ajungi acolo, tot ceea ce aceştia au putut încerca să construiască mai înainte.

„E necesar ca talentul, astăzi, să nu se poată dispensa de zbucium? **, exclamă Louis Gillet în a sa *încercare asupra artei franceze.*

Şi la această întrebare răspunsul a fost dat de f3audelaire – „unul care e tare**, cum spunea despre el Cezanne – mai înainte ca noţiunea unei necesităţi atît de crude să se fi întrezărit măcar.

în asemenea împrejurări, tot ceea ce Arta cucerise deveni de prisos. La ce putea sluji exemplul maeştrilor? Se pleca de la zero. Te inspirai din arta neagră. Fauvii, „această mare probă de foc**, zicea Derain, ardeau ceea ce iusese adorat pînă atunci. Apoi, veni rîndul cubismului, despre care Guillaume Apollinaire declara căe „un rău necesar“. Toate libertăţile, toate familiarităţile erau îngăduite. Arta o religie? Haida de! Paul Guillaume îmi oferi, de faţa cu doi tineri critici, o statuetă neagră, despre care spunea că e din epoca „tîrzie“, după ce o frecă de covor.

— Ce faceţi? se înspăimîntă unul dintre cei doi tineri.

•

— Ii dau patina vremii, răspunse celălalt imperturbabil.

---

8 Pentru a da de ceva nou să ne aruncăm în necunoscut.

Şi scepticismul acesta făcea parte din joc. De ce să te mai ruşinezi că erai astfel? Paul Guillaume avea dreptate. Cît despre dragostea de urît, despre nevoia de-a înjosi persoana umană, denunţîndu-i toate racilele, nu era la fel? Cultul frumosului, al rafinamentului, al luxului, ei da! Dar să fie, cultul ăsta, exclusiv şi să-i oblige pe aceia ce nu simţeau, în chip cinstit, nici o nevoie să-i sacrifice alte gusturi, alte obiceiuri? Ne fie cu iertare!

— Ah, bătrîne, o femeie nasoală, o mîrţoagă, dar una adevărată! îmi mărturisea un prieten care se întorcea de la Hollywood. Nu bănuieşti cît le-am dus lipsa acolo!

Să nu-i dai lui dreptate? Cu ce drept? Să mergem mai departe. Faimoasa teorie a nudului cast şi-a trăit traiul. Cu toate acestea, ea mai are, în burghez, rădăcini atît de puternice că, luîndu-mi rămas bun de la apartamentul meu de pe Quai du Louvre, portăreasa, care-i primea pe vizitatori, plină de pudoare, acoperise cu jurnale ablourile mele pe care le aveam de la Modigliani. Aceleaşi tablouri care îmi aduseseră deja din partea bunei doamne Masquelier, ce se ocupa de menajul meu, în Quai aux Fleurs, această observaţie caritabilă:

— Domnule, o s-o sfîrşiţi rău tot uitîndu-vă la ororile astea!

Şi aşezîndu-se lingă unul din nuduri, adăugase:

— Ce… eu am un singur ochi?!

In sfîrşit, cînd, din întîmplare, aveam răbdare s-o ascult, ea profita de slăbiciunea mea ca să insinueze perfid:

— Să faci dragoste cu astea, ce mai viciu! Şi aşa roşii cum sînt pictate… trebuie să aibă o boală de piele!

in fond, aceluiaşi sentiment de pudoare ofensată îi cedase pe vremuri un ziarist care, scriind în *Le Rire* despre Salonul Independenţilor, înregistrase diagnosticul unui

medic. Este adevărat că scriitorii nu pricep mare lucru din pictură.

— Uite ce frumos Utrillo, exclamă Pierre Benoit, oprindu-se în faţa unui carton al acestui pictor, pe care-1 cumpărasem de curînd.

— Ei da! îi spusei eu, dar după ce cunoşti că e un Utrillo?

El pufni în rîs şi, arătîndu-mi locul ce-1 ocupa tabloul în încăpere, răspunse cu ştrengăreasca lui francheţe:

9

A

m

— Toţi Utrillo pe care-i ştiu sînt atîrnaţi stingă şemineului.

Mărturisesc că acest chip de a-ţi exersa judecata în materie de artă nu e lipsit de ingeniozitate. Totuşi, cum romancierul *Atlantici ei* are o aseme-

9 ’

nea memorie, că e în stare (a zis-o despre el Anatole de Monzie) să uite o înjurătură, nu însă şi data cînd a fost înjurat, e cu putinţă ca Pierre Benoit să ajungă într-o zi să dea dovadă de un simt artistic de cea mai fină sagacitate. Pentru

9 O § #

moment, pictura nu-1 pasionează. Singura lui achiziţie e un peisaj de Lotiron, de care s-a ruşinat într-atît cînd l-a cumpărat, îneît, după ce a plătit pînza, a cerut, de teamă să nu fie recunoscut pe stradă cu un tablou sub braţ, ^să i-o înfăşoare într-o hîrtie“.

• La urma urmelor, prefer această sinceritate pretenţiei vanitoase a unora dintre confraţii mei care, atunci cînd vorbesc despre un pictor, justifică numaidecît butada potrivit căreia există capodopere pentru a auzi

debitîndu-se cele mai groaznice stupidităţi.

Cînd cu scandalul falşilor Millet de la Barbizon, bogaţi americani, ce asaltau umilul atelier al autorului *Vecerniei*, se opreau în faţa tablourilor care-i împodobesc pereţii, întrebînd:

— Nu-i asa, că si aceştia sînt falşi?

9 ′ 9 9 9

— Nicidecum!

— Vai, îmi pare teribil de… rău!

— De ce?

— Dacă erau intr-adevăr falşi, cumpăram.

Numai dacă te duci iarna la Barbizon, poţi să-i guşti farmecul rustic şi silvestru. Mirosuri de foi uscate, de ciuperci, de lemne de foc îi înmiresmează atît de plăcut aerul incit încerci, respirînd adine, o dulce ameţeală căreia-i vei duce dorul mai tîrziu. 0 mare linişte, pe care goarna ascuţită a brutarului ascuns sub coviltirul drostii lui si *y y* şuieratul „trenuleţuluD o tulbură, singure, la aceleaşi ore, domneşte peste sat. Cîini se aud lătrînd. O ceaţă uşoară pluteşte peste potecile pe care siluetele copacilor şi linia vechilor acoperişuri te duc cu gîndul la Corot. Mi-aduc aminte de plimbările ce le-am făcut, împreună cu Andre Billv, prin pădure. Poteca Albastră, drumul Singurătăţii, calea Frumoasei Maria, aleea Vacilor, stîncile din Apremont, grota TiIharilor: toate locurile acestea sînt, pentru mine, populate de prezenţe. Parcă vedeai vin tul, după chipul în care trecea, dînd la o parte crengile. Din cînd în cînd, o căprioară ţîşnea dintr-un povîrniş, se sucea repede, făcîndu-se nevăzută din trei salturi. Corbi se roteau pe deasupra unui iaz, a unui luminiş şi cînd, cîteodată, cădeau zăpezi acoperind ţinutul, ţi se părea că trăieşti unul din acele basme stranii pe car e-n vremea copilăriei noastre ni le citeau la lumina lămpii ca

o istorie în care lucrurile şi dobitoacele vorbesc. Ţipătul cucuvelelor ne-o dovedea, atîtea ecouri din toate părţile stîrnea el în adîncul negru al pădurii. Weidmann şi complicele lui nu-şi duseseră încă victima acolo ca s-o culce la pămînt cu un foc de revolver, dar numele locului pe care aveau să-l aleagă spre a săvîrşi această crimă era predestinat. Se spune că-n timpul plimbării ce-o făcură tustrei la BasBreau, asasinul băgă de seamă deodată că-şi uitase lopata în trăsură.

— Unde se duce? întrebă încrezătoarea fiinţă cînd îl văzu pe Weidmann că face cale-ntoarsă.

— S-a" dus după ţigări, răspunse celălalt. N-ai teamă: nu stă mult.

In aşteptarea lui, bărbatul şi femeia se aşezară atunci pe-o margine a drumului, dar ucigaşul le făcu de departe semn s-o ia-nainte printre arbori, unde-i şi ajunse din urmă. Lopata pe care-o ascundea sub impermeabil ar fi putut să-i atragă atenţia viitoarei sale victime.

— E un aparat de fotografiat! se grăbi el să spună ca să întîmpine orice fel de întrebare nelalocul ei. Şi-n grota Tîlharilor, la semnul convenit, el găuri ceafa nevinovatei cu un foc tras de foarteaproape.

Barul Grandt Charmettes, acela al Pleiadelor şi al hotelului din Bas-Breau numărau mulţi artişti printre clienţii lor obişnuiţi. Vollard, care era-n posesia a mai multor zeci de hectare şi-a unei mari case în partea Macherin-ului, se oprea adesea la Charmettes. Mai puteau fi văzuţi acolo Andre Rouveyre, Claude Chereau, Pierre Lestringuez, dragul meu Paul Rab, Andre Billy. Şi totuşi, cu Colette am descoperit Barbizonul. închiriasem o trăsură la Fontainebleau şi-o tăiasem de-acurmezişul pădurii, ca să ieşim la Drumul Mare. Pe dreapta, lîngă staţia micului drum de fier care duce la Melun, vila Artiştilor, cu

boschetul de bambus, peluzele, şi oboanele-i trase, părea lăsată de izbelişte.

Les peintres de Barbizon Ont des barbes de bison,[9]

zice bătrînul cîntec făcut din grija lor.

Pictorii aceştia faimoşi, cărora plăci de marmură aplicate ici-colo pe mai multe faţade le menţionează numele, se chemau Daubigny, Diaz, Charles Jacque, Barye, Frangois Millet, Bodmer, Thedore Rousseau. Ei locuiau la hanul Ganne ce se afla la cealaltă margine a Drumului Mare, pe stînga, şi care nu de mult s-a transformat în muzeu.

Astfel, din orice parte ai veni la Barbizon, vila

Artiştilor si vechiul han Ganne arată că locuitorii *> ′ >*

satului păstrează o frumoasă amintire celor care l-au făcut vestit. Plăcerile nu lipsesc. Vechi hambare, transformate-n ateliere, n-au pierdut nimic din aerul lor. În casa lui Millet, patul, şevaletul pictorului, umila-i masă de lemn, fotoliul, cîteva scaune, un model de navă ţineau trează iluzia vieţii. De asemenea banca de piatră pe care, în fiecare seară, se aşaza artistul să-şi fumeze luleaua. Paznicul, pe care-1 cunoscusem în Montmatre, pe cînd se purta cu plete şi lavalieră, vindea cărţi poştale turiştilor şi reproduceri, pretins artistice, după *Strîngătoarele de spice* şi *Vecernie* pe care r, maestrul“ le-a situat, ca să le picteze, la cîţiva paşi de-aci, în cîmpia Pleury-ului.

— În legătură cu această ultimă pînză, admirată la Luvru, stiti, mi-a mărturisit de curînd un

7 * *9 ′*

expert, că nu e sau mai bine-zis nu mai e de

---

9 Pictorii din Barbizon Au barbă de bizon

Millet?

— Cum? încă un fals?

— Am văzut-o cînd s-a întors din America. Suferise atîta că şovăiai să-i mai găseşti vreun interes. Pictura-i se cojise. Grundurile înnegriseră. Au trebuit s-o dea unui restaurator care a repictat-o aproape-n întregime.

— Ce scandal ar ieşi dacă s-ar scrie despre asta!

— Tocmai de-aceea, să nu faceţi nimic, zise el cu răutate. Mulţi burgheji nu v-ar ierta-o. Schiţe, crochiuri, executate-n zilele de ploaie sau de ger în sala comună a hanului Ganne sau, mai pe urmă, a vilei Artiştilor de către aceşti domni ai Şcolii, se văd pe pereţi ori pe unele panouri de lemn. Luniot, ginere al lui Ganne, locuia la vila pensionarilor mai puţin săraci şi mai puţin bărboşi, fără îndoială, decît aceia care veneau altădată la ban. Gloria lui Rousseau şi-a lui Millet, pe care-o consfinţeşte un medalion de bronz, fixat într-o stîncă de la liziera pădurii, atrăgea în ţinut o mulţime de amatori sau de discipoli ai acestor doi pictori. Un cîntec de epocă-i deplînge.

Ou sorit Ies bisons d’ autrefois Avec leur barbe de satyre,

Leurs chapeaux grands comme un pavois,

Qui, le soir, en sortant des bois,

Soupaient gaiment avec des pois,

Rabelaisant dans un fou rire?

Ces petits messieurs elegants Qui chez Luniot font grand’chere,

Qui ne peignent qu’avec des gants,

Se pensent-ils Ies vrais enfants De si drolatiques grands-pere?…[10]

---

10 Unde-s bizonii de-altădată/ Cu barba lor de satiri?/ Cu pălăriile lor mari cit o roată/ Care, seara, ieşind din pădure/ Mîncau veseli fasole/ spunînd anecdote picante într-un rîs nebun?/ Vai, domnişorii ăştia toţi/

Cu toate acestea, nu se rîdea într-una pe vremea cînd Millet, om cu familie grea, îşi picta capodoperele. Nici chiar Rousseau nu obţinu prima medalie de aur a Salonului decît în anul morţii. Importanţa ce-o acordau pictorii acestei medalii ne face astăzi să zîmbim. Pe vremea lor, ea însemna o reuşită materială şi morală pe care n-o dispreţuia nimeni. Micile expoziţii, atît de numeroase astăzi în galerii, nu existau, iar juriul Salonului era nemilos faţă de orice artist independent. Critica susţinea juriul: ea era chiar, adesea, atît de violentă, încît *Mercure de France* publieînd, acum doisprezece ani, un articol al lui Chaplin despre Millet, trebui să adauge într-o notiţă: „Studiul pictorului Chaplin trebuie să dateze din ultimele luni ale vieţii artistului, mort în ianuarie 1891. Des-

9 y eoperit mai tîrziu de fiul său, d-1 colonel William Chaplin, fu prezentat în 1919 revistei noastre, care-1 refuză ca fiind prea scandalos la acea dată, la care gloria lui Millet era încă la apogeu*4. întradevăr, violenţa cu care sînt atacaţi Courbet, Monet, Millet în acest text, e uluitoare. *Olymma* e taxată de „infectă firmă de cabaret**. Şi pe acest „sărman Millet**, pe care ni-1 înfăţişează plimbîndu-se prin pădurea de la Fontainebleau cu un hîrleţ în mînă, ce-1 mai trage – cum se zice – de urechi. „Mă cutremur, declară Chaplin, la gîndul că trebuie să vorbesc despre *Vecernie.* Subiectul îndeamnă la duioşie şi, cu puţină bunăvoinţă, ai putea auzibătînd clopotul. Toată lumea cunoaşte acest faimos tablou şi descrierea lui ar fi de prisos. De-altminteri, este lesnicioasă: două figuri în umbră, în picioare, aşezate una în faţa celeilalte, ca două popice. *4 De la Millet trecem la acei „drăgălaşi farsori** al căror „cuvînt de ordine e sa aşeze şevaletul la întîmplare

---

Supînd la Luniot şi puşi/ La şpiţ, pictînd doar cu mănuşi/, Oare se cred ei demni nepoţi/ De asemenea bunici ghiduşi?..

pe străzi, prin gări, pe poduri, în sfîrşit, acolo, unde natura poate să ofere motivele cele mai neghioabe, cele mai urîte, cele mai lipsite de interes... ** Şi autorul articolului, ca să conchidă, aminteşte de afirmaţia lui Gerome, care avusese curajul să pretindă „că opera lui Millet nu e pictură** şi să decreteze cu răceală: „Este o porcărie! **

Acesta era tonul presei şi se înţelege că un pictor, înainte de a se expune unor asemenea amabilităţi. era cu multă luare-aminte căci te scufundai *y J*

în mizerie de cum te depărtai puţin de clanul medaliaţilor. „Am pus mîna pe cîteva parale, îi scrie Pissarro lui Monet, atît... cît să trăiesc trei-patru zile la Eragny. Nu mai pot. ** Şi Monet, la rîndu-i, adresîndu-se unuia din rarii colecţionari ce arătau un oarecare interes pentru impresionişti, mărturiseşte: „Dragă domnule, sînt jenat că vă cer puţină bunăvoinţă pentru un biet coategoale, dar nu ştiu unde-mi stă capul; vă rog să binevoiţi a-mi cumpăra una sau două pînze pe care vi le-aş lăsa la preţul pe care-1 veţi putea oferi: cincizeci de franci, patruzeci, cît veţi putea, căci nu mai pot să aştept prea mult’*.

Să fie oare atît de trist, cum o pretinde astăzi aceeaşi presă buimăcită de reuşita materială a pictorilor de avangardă, faptul că negustorii au contribuit la prosperitatea lor? Cînd impresioniştii mureau de foame, ^pompierii“ găseau că e firesc să fie aşa. Banii şi onorurile au întreţinut întotdeauna optimismul. Şi mai trebuie să-ţi păstrezi şi demnitatea. Ei bine, dovada s-a făcut, pe vremuri, în cursul unei expoziţii care-i grupa de-o parte pe marii medaliaţi ai Salonului şi, de cealaltă, pe Refuzaţi. Roata se învîrteşte. — Urăsc pe toţi învinşii! zicea Forain.

IV. DE LA BARBIZON LA „DEUX MAGOTS

r

/

Să revenim însă la Barbizon. Andre Billy, Chereau, Rouveyre făcîndu-şi acolo veacul, eram convins că am să regăsesc în compania lor acea caldă atmosferă de camaraderie care a inspirat această strofă din *Bestiar:*

Je souhaite dans ma maison

Une femme ayant sa raison

Un chat passant parmi des livres

Des amis en tonte saison

Sans lesquels je ne peur pas vivre..J

Rouveyre, zis „micul ondulat^, era vîrstnicul bandei. El domnea la „Charmettesu, ale cărui mari focuri de buşteni, tablourile atîrnate pe pereţi sub numeroasele ramuri a celor zece coarne autentice de cerb, copacii de afară şi felinarul din fier forjat care împodobea intrarea hotelului, dădeau casei un aer pitoresc şi desuet, de cel mai îmbietor efect. Am petrecut acolo seri lungi de iarnă, cu picioarele pe grătarele vetrei, în vreme ce, din fundul cuhniilor, veneau pînă la noi rîsetele ajutorilor de bucătar şi zgomotele veselei. Rouveyre vorbea despre Matisse, pentru care Apollinaire şi Remv de Gourmont, nutrea

* La mine-n casă' mi-aş dori/ Avîndu-şi rostul ei: o doamnă/ în bibliotecă-o mîţă gri/ Şi-amici din toamnă pînă-n toamnă/ Fără de care aş muri…/

* *

nutrea un adevărat cult. Deşi pînă la Paris erau numai şaizeci de kilometri, ni se părea că sîntem la capătul pămîntului. Trenuleţul, care pe la ceasurile opt seara, îşi făcea ultima călătorie, umplea Drumul Mare, pustiu la

acea oră, de-un zgomot confuz, pe care fluierăturile-i asurzitoare si lumina felinarului afumat îl făceau si mai insolit. Totul dor-

*

mea în sat. 0 linişte grea venea dinspre pădure, şi cînd bătrînul paznic, ce-şi isprăvea plimbarea, împingea uşa banului şi venea cu un aer taciturn să se aşeze lîngă noi, nu mai lipsea mult, cu barba-i lungă, pipa, toiagul, mantaua lui cu glugă şi încălţările-i cu ţinte, să întruchipeze pentru noi vreun personaj din Andersen ori Hoffmann şi, în anumite seri cu averse sau vijelie, din Edgar Poe.

Trecuseră ani de cînd Rouveyre nu mai desena prin reviste şi de cînd, oricît de paradoxal putea să pară aceasta, redacta, din sihăstria lui, cronica dramatică la *Mercure de France.*

— Ai, zicea el, sînt un om de treabă! Cînd mă duc la Paris, ăia se-aşteaptă să-i desfiinţez. De ce? Nu fac rău nimănui. Doar aşa, cîte-o înţepătură, să văd dacă iese sînge. Asta nu-i rău, e mai degrabă nostim.

Avea un rîs cumplit de tînăr, că-mi şi închipuiam efectul pe care trebuie să-l fi făcut asupra celor dimprejur cînd, la vreo reprezentaţie, izbucnea într-un hohot de o suspectă ilaritate. Din principiu, nu se ducea niciodată la o „premieră“, şi cu atît mai puţin la o „generalău.

— Mai întîi trebuie să ştiu dacă piesa face sau nu să te oboseşti. Ce mai vorbă. Se joacă atîtea tîmpenii că sînt bănuitor.

— Şi Vallette nu zice nimic? Abonaţii nu protestează?

— Cum să nu. Doar pentru asta-s abonaţi, să protesteze. Cît despre actriţe…

0 flacără se aprindea în ochii lui şi rîsu-i devenea deodată mai puţin limpede, mai vinovat, aducîndu-şi

aminte de procesul pe care aceste doamne i-1 intentaseră cu prilejul publicării *Carcaselor divine.*

— Intre noi, îi atrăgeam atenţia, cam întreci măsura.

Băiatul acesta ciudat, cochet ca o domnişoară, aducea întotdeauna de la Paris eşarfe, pulovere ori jiletci *a fermeture eclair* dintr-un material sau de-o croială atît de fistichie, că şi americanii, coborîndu-se din autocarele lor, în tinuta cea mai

7 /V

extravagantă, rămîneau cu gura căscată. II rugasem să mă înveţe să pictez şi, cîteva săptămîni, el consimţise foarte amabil la toana aceasta. Curioasă meserie! Mă străduiam zadarnic; o luam mereu prea repede, intram pînă-n gît în culori.

— Da, da… nu-i rău! zicea Rouveyre. Lasă mai întîi să se usuce… le-amesteci pe toate. N-ai să te mai descurci.

El, care trăia într-o dezordine savantă, lua un aer de circumstanţă ca să încerce să-mi inculce principiul sfînt al „lungii aşteptări^, fără de care nu există geniu; o, dar atunci, n-aveam decît să aduc vorba despre bătrîna lui micuţă Citroen, de cinci cai putere, ca să pun lucrurile la punct. Maşină făcută din mai multe obiecte despachetate ca hodoroaga asta, ale cărei comenzi acţionate prin capete de sfoară puteau să se rupă-n fiecare clipă şi să provoace un accident, nu s-a mai văzut. Găseai în ea maldăre de cărţi, manuscrise, pălării vechi, pantofi, cravate, ţesături de lînă, pe care proprietarul lor neglijase să le evacueze cu mulţi ani în urmă, în timpul unei mutări.

— Ar trebui, totuşi, s-o uşurez de toate astea!

7 # *y* 7 >

zicea uneori pictorul, cînd te invita la o plimbare cu maşina prin pădure.

Din fericire, pentru vizitatori, casa lui, *Canard sauvage,*

era mai puţin încărcată, dar Tauzeai acolo, printr-unul din pereţi, mugetul vacilor, al căror staul se învecina, de cealaltă parte a zidului, cu această porţiune a clădirii. Luînd-o pe şosea, dădeai în plin cîmp şi vedeai de departe profilîndu-se în zare clopotniţa din *Vecernie*. Amintirea lui Millet şi a acelora care-au alcătuit faimoasa şcoală de la Barbizon a rămas pretutin[11] deni vie în ţinut. Diaz, Barye, Jacque, Millet, Rousseau îşi au aici străzile lor, iar casa acestuia din urmă primea zilnic vizita a vreo sută de turişti, a căror prezenţă, la ora prînzului, asigura în fiecare anotimp bunăstarea hotelierilor. Era straniu acest spectacol, de lungi şi gălăgioase caravane călăuzite de ghizi de la agenţia Cook, ce reproduceau date pe care le împănau cu cugetări. Aveai impresia că te afli iarăşi în vîrful colinei Montmartre în compania aceloraşi gură-cască, iar părerea ce şi-o făceau aceştia despre pictori şi despre viaţa de boemă – aşa cum era ea comentată – cu siguranţă că nu era lipsită de fantezie. Ce senzaţie surprinzătoare ar fi trăit aceştia de-ar fi auzit, ca noi, glasul lui Apollinaire ieşind din pîlnia unui vechi fonograf pe care, în unele nopţi ceţoase de iarnă, Andre Billy îl punea în mişcare ca să ne apropie mai mult.

*Ouvrez-moi cette porte ou je frappe en pleurant! **

spunea poetul pe un ton de rugă, umilă şi mai încet cu o deznădejde ce ne sfîşia inima, continua:

Un soir je descendis dans une auberge triste Aupres de Luxembourg

Dans le fond de la salle il s'envolait un Christ Quelqu un avait un furet Un autre un herisson Uon jouait aux cartes Et toi tu în avais oublie[12]

11 Deschideţi-mi poarta la care bat plîngînd!

12 într-o seară odată intrai într-un han trist/De lingă Luxembourg/ în fundul încăperii se înălţă la cer un Christ/ Unul avea o nevăstuică/ Era

Timbrul vocii lui melodioase, uşor nuanţată de un accent monegasc, adăuga neliniştii, care punea treptat stăpînire pe noi, nu ştiu ce dezolantă şi stranie amărăciune. Poate că nu era numai prietenul, a cărui absenţă ni se părea de atîtea ori de neînţeles, acela pe care-1 regretam mai mult atunci; era născocitorul, mînuitorul de imagini, cel care, de la moartea lui, ne lipsea cîteodată într-atît că toate lucrurile mi se păreau fără nici o noutate. Pictorii îl ascultau. El îi „elibera”, îi dezvăluia tainicelor lor aspiraţii şi, veşnic bine dispus, plin de maliţie şi de vervă, îi făcea să nu se îndoiască de nimic.

— Asta mai lipsea! exclamă, perplex, junele Dunoyer de Segonzac ce tocmai o ştersese din atelierul Merson şi nimerise-n grupul lui Apollinaire. Am căzut din lac în puţ!

Ce importanţă avea pentru Guillaume! Unde se ducea, grupuri luau naştere în jurul lui şi el le instruia din plăcerea naiv perversă de-a le înşela.

y

Se trecea în epocă printr-o criză de inteligenţă. De pe atunci, între tinerii ce se simţeau al iaşi de... Proust, Guillaume Apollinaire şi-i recunoştea pe ai iui. Miraculosul luase, în Le G*rand Meaulnes. o* [13]*n*ouă formă de seducţie. În sfîrsit.

/ *y* •

scriitori care, ca Charles-Louis Philippe cu *Buc*• , Montfort cu *la Turque*, avuseseiă pînă atunci o înrîurire, erau înlocuiţi, chiar la *Mercure de France*, prin noi veniţi, ce sacrificau documentul şi „felia de viaţă“ imaginaţiei. Dibăcia lui Apollinaire si aceea a lui Giraudoux constau în a-i atrage pe cititori în joc, dîndu-le o părere de sine cum

---

şi altul cu un Arici. Ei jucau cărţi/, Iar tu mă şi uitaseşi/

13 *Cărarea pierdută*, romanul lui Alain Fournier (N.R.)

nu mai fuseseră obişnuiţi să aibă. Dada şi suprarealismul pluteau în aer. Boul pe acoperiş, proaspăt Pegas baroc, lua locul Viţelului de Aur. Cocteau dezerta de la Rostand la Picasso şi Strawinski, şi în această sarabandă-n care oricine, pînă la femeia de la toaletă, se socotea mai propria-i condiţie, se dezlănţuia rîsul enorm al lui Apollinaire.

O vorbă de-a lui Basler defineşte destui de bine această perioadă de supralicitare şi mistificare. Basler, cu prăfuita-i pălărie melon cu boruri largi, cu nasul lui de gogoriţă, cu umbrela-baston şi ale sale ghete vechi, obişnuia să scoată de prin buzunare una din acele mici pînze, lesne de vîndut, chiar într-un vagon de metro. Bîrfitor, băiat de treabă, subtil şi uşuratic uneori se aşeză-ntr-o seară la o masă de la *Deux Magols* apoi, aducînd cu dibăcie voba de Derain, îmi arătă un mic tablou de acest pictor, rugîndu-mă să-l arăt şi celor din jurul meu. Trecînd din mînă-n mînă, pînza se întorsese la Basler cînd, deodată, cineva întreabă:

Cît?

— Oh! făcu Basler care n-aştepta decît să fie relansat ca să pună un preţ. Nu aşa rebede! Mai întîi trepui' atmirat.

Ca mai toţi rabateurii, cunoştea şi el faimoasa mapă cu desene a lui Derain, în care se găseau fragmente de studii decupate din pînzele lăsate-n părăsire. Cine putea să se apropie de această mapă, s-o deschidă şi să bage mîna, era aproape sigur că va scoate ceva cu care să-şi asigure pîmea pe o săptămînă. După dispoziţia maestrului, fiecare din aceste fragmente valora de la o mie la o mie cinci sute, pînă la o mie opt sute de franci şi Basler era, într-adevăr, atît de îndemînatic încît nu se întorcea niciodată mofluz din vizitele lui la pictor.

Totuşi, ca să-l „pui la pămînt“ pe Derain, trebuia să umbli cu atîtea şiretlicuri încît, chiar şi la „preţul pieţii“,

pînza pe care puneai mîna costa pînă la urmă întreit, dacă se ţinea seama de timpul pierdut, de oboseală şi de saliva cheltuită. De cîte ori, veselului semnal de sonerie, care dădea-n vileag speranţa vreunui nenorocit, căruia Derain îi dăduse întîlnire, nu-i urmau ţipetele de furie sau văicărelile.

— Nu. Domnul nu-i acasă! zicea servitoarea. Derain nu se clintea din loc. încremenit în poziţia în care-1 surprinsese soneria, aştepta ca nepoftitul să deznădăjduiască, apoi relua conversaţia de unde o lăsase. Unul din „trucurile^ lui

— Şi dintre cele mai umilitoare pentru cine se prindea la ele – era următorul:

— Veniţi poimîine. O să am pentru dumneavoastră un peisaj sau o frumoasă natură moartă… ieftină! O să vedeţi… O să fiţi mulţumit.

y y >

Milogul se retrăgea, şi cînd apărea în ziua şi la ora stabilită, servitoarea nici măcar nu-i deschidea uşa, iar portăreasa striga intr-un tîrziu din capul treptelor:

— Nu-i nimeni!

Generozitatea lui, ursuză, dar eficientă, îl obliga pe pictor să recurgă la procedeele cele mai diverse ca să se scape de mulţimea de misiţi care-1 solicitau. Uneori pretindea, în ultimul moment, că pînza nu este uscată, alteori că trebuie să-i mai dea o pensulă, două… Totul atîrna de dispoziţia lui, de mersul lucrului. Asta se simţea numaidecît.

Avea nenumărate feluri de-a întreba: „Ce faci?“, de-a se uita la tine, de a-ti întinde mîna. O mînă

** y* mare, moale, inertă, veşnic gata să se retragă. La telefon, aceleaşi tertipuri, aceleaşi feste. Nu erai niciodată sigur că e el.

— Alo! Derain, tu eşti?

— Mda… alo! eu sînt. Alo! Ce faci? întreba el cu-o voce stinsă, depărtată, fără timbru.

O voce atît de mică la omul acesta mare şi voinic! Villeboeuf îl imita de minune: avea, cum o spunea el fără rea intenţie, un număr „taica

Derainu: ridica receptorul cu un aer bosumflat, îl ducea apoi cu neîncredere la ureche şi căuta, înainte de a răspunde, să ghicească cine-1 cheamă. Privirea ce i-o arunca atunci celui de faţă, pe care soneria aparatului îl reţinea cu politeţe atent pe marginea scaunului cît dura conversaţia, era, ea singură, o capodoperă. Avea Villeboeuf un fel inimitabil de-aş roti ochii lui rotunzi, de-a fixa un punct în gol ori de-a surîde musafirului spre a-1 face să aibă răbdare, iar cînd, în cele din urmă, îşi prefăcea vocea ca să se bîlbîie:

„Alo!… Ce faciiJ” cu toţii-1 văzuseră şi-l ascuD taseră pe Derain.

Trebuie că era într-una din zilele lui bune în dimineaţa-n care mă oprise să dejunez la el. 0 mică natură moartă cu pipă era fixată pe un perete al atelierului. O remarcasem din primul moment şi mă ferisem să-mi spun părerea, dar pînza asta-mi atrăgea atenţia şi Derain, care o pusese fără îndoială acolo ca să observe reacţiile ce le provoca, păru să-mi fie recunoscător că nu-i ceream de-a dreptul să mi-o vîndă. O vastă compoziţie cu personaje de *Comedia delV arte* în curs de execuţie, comandă a lui Paul Guillaume, umplea o parte din încăpere. Derain nu părea, de altfel, de loc satisfăcut de această imensă maşinărie şi cum, la rîndu-mi nu mă gîndeam decît cum să aduc vorba de natura moartă, riscam să nu mai abordăm chestiunea, cînd, întorcîndu-mă înspre perete, nu putui să nu spun deodată că, de mi-e fi îngăduit să aleg, prefer pînzei celei

mari pe cea mică.

— Ah! făcu el, dezarmat de acest atac direct. Se să ai dreptate.

Şi dînd jos de pe perete natura moartă, îmi spuse foarte simplu:

— Ea dumitale!

„E, totuşi, un tablou foarte urnii, a scris Louis Gillet despre această pînză, o improvizaţie şi atîta tot, una din acele toane ale pictorilor, făcute parcă-n joacă, pentru dezmorţirea degetelor, şi umplerea unei jumătăţi de ceas, al cărei temei nici nu se vede, atît de inexistent pare subiectul ei: un colţ de masă, o pipă de pămînt din acelea de două parale se cheamă *Gambier* şi un pachet de tutun, unul de cincizeci de centime în ambalajul lui de postav cenuşiu, ca o coajă de cartof, cu banderola-i de împachetare ce completează uniforma. Ciudată fantezie trebuie să fi avut artistul, într-o oră de răgaz în care nu avea altceva mai bun de făcut decît să imortalizeze obiectele acestea atît de sărmane şi să scoată din ele, amuzîndu-se, puţină muzică. Tocmai pentru că erau lucruri de toate zilele, lucruri cu totul obişnuite, pe care nici nu le bagi în seama, atît sînt ele de comune, obiecte cu totul oarecare pipa şi mahorca poporului, ceea ce este mai plebeu şi mai ieftin, şi mai puţin distins, şi mai puţin snob, şi mai de nevăzut pentru motivul că se află-n buzunarele oricui. Arta e tocmai faptul de-a face ceva din nimic.“

Louis Gillet continuă:

„Se pare că Derain, în ziua cînd picta această fermecătoare pînză, a ghicit, parcă printr-o graţie divină ori prin darul unei priviri secunde, că lucrurile acestea atît de simple s-ar putea întîmpla să ne lipsească. Ca să găseşti în ele o oarecare frumuseţe, era de ajuns să le priveşti cu dragoste. Ceea ce este rar aici e nu obiectul, ci

sentimentul, simpatia privirii care se aşază pe aceste umile tovarăşe de viaţă, ajutătoarele şi confidentele ceasurilor noastre de lucru ori de reverie^.

Şi conchide:

„Privind aceşti cîţiva centimetri de pînză, acoperită cu zmalţ mătăsos, cu nuanţe atît de gingaşe şi un acord atît de subtil, te simţi în Franţa; este ceva atît modest, de simplu, de puţin cabotin, şi ştii bine că aşa ceva nu se adresează decît oamenilor de la noi. E ca un secret şuşotit, ca o parolă ce nu va fi niciodată înţeleasă decît de apropiaţi, o măsură de clavecin, o tandră muzică de cameră pe aria din «Am bun tutun», şi care, cu atîta blîndeţe, destăinuie patria“.

Trei tonuri: un alb, un gri, un negru, determină valorile cele mai subtile. Te duci cu gîndul, privind această lucrare de un rafinament atît de preţios, la admirabilul jambon al lui Manet ce se putea vedea, înainte de război, în vitrina lui Bignou. Asemenea tablouri – aşa cum atrage atenţia Louis Gillet – nu puteau fi concepute sau pictate aiurea, ci numai în Franţa. Mi-am dat seama de aceasta în timpul îngrozitorului dezastru din 1940, cînd am luat această pînză cu mine. De nu m-ar fi lăsat să iau decît una singură dintre atîtea altele, n-aş fi stat pe gînduri. Ea mi-a îngăduit în perioada războiului să-mi dau seama că o tară care naşte asemenea pictori este departe de a fi sfîrşita. Numai prin putera magică a artei poate ea atinge această treaptă de desăvîrşire, de inteligenţă şi de firesc, a cărei strălucire ne salvează de ia deznădejde. îmi era deajuns, într-adevăr, să atîrn acest tablou, oriunde, şi farmecu-i era atît de mare, siguranţa de care mă umplea atît de profundă, încît în ciuda dezastrului de care ne simţeam copleşiţi, puteam lua viaţa de la capăt cu convingerea că nimic nu era iremediabil pierdut. Dacă există vreo tradiţie pe care

tinerii de astăzi o moştenesc de la înaintaşii lor, ea stă în arta unui Derain, a unui Bonnard, a unui Utrillo. N-am avut niciodată ca acum certitudinea asta. Cînd Derain, de exemplu, cugeta, în locuinţa lui de la Chailly-en-Biere, la compoziţia *Odihna cicliştilor*, pentru care utilizase o mulţime de crochiuri şi de schiţe făcute la repezeală pe drumul Fontainebleau-lui, el se întîlnea cu Cezanne, care, şi el, îşi propunea să-l refacă pe Poussin după natură. Această casă din Chailly nu prilejuia nici un echivoc. Ea dădea de-a dreptul în şosea ca şi acelea care-o înconjurau. Derain o cumpărase pentru a fi astfel la doi paşi de pădurea ale cărei stînei, dune de nisip, pini şi mesteceni revin adesea în opera lui.

— Există în fiecare an, primăvara, îmi spunea el, cincisprezece zile-n care nuanţele de verde sînt aşa de nostime, că le-as da cu dragă inimă pe tot spanacul verii.

Limbajul părtinirii? Omul este prea fin spre a se lăsa orbeşte-n mîria pictorului: nu-1 urmează, îl călăuzeşte. Şi acei ce nu-1 cunosc de loc, răni în

9 7 • |-N •

totdeauna uimiţi că sub atîta bonomie, Derain ascunde o asemenea agerime a minţii. Nimeni mai mult ca el nu detestă genul „artist44. Te face mai curînd să te gîndeşti, cu umerii lui largi, cu talia lui înaltă, bine făcută, în veşnicu-i costum albastru şi mersu-i apăsat, la vreun fermier vînjos care cunoaşte preţul lucrurilor şi truda care-o cer. „De la înălţimea celor doi metri ai lui44, cum a spus-o Fernande Oliver, el te privea venind şi

„aveai Încredere în el". Unele chipuri de donatori ce pot fi admirate la Flamanzi, au acelaşi aer placid, pe care i-1 descoperi la anumite ore, dar cu mai puţină devoţiune. Trebuie să-l vezi pe Derain împreunîndu-şi mîinile ca să simţi bine această asemănare. Ea merge pînă acolo, îneît o

afli şi-n opera lui, căci dintre toţi artiştii acestei vremi nimeni nu a pictat atit de minunat de bine ca el. E omul miracolului,

— Cînd mă săturam pînă peste cap să lat trebăluiesc prin atelier, ini-a mărturisit ei fără să dea vreo altă importanţă propriilor lui cuvinte, încălecam pe bicicletă şi o porneam spre Cassis.

Astăzi însă goneşte pe marele-i Bugatti-sport cu o sută patruzeci la oră pe şosele şi, cTeodată, pe o scurtătură căreia-i ştie toate meandrele, o ia printre desişuri şi copaci ca să-şi desfacă trusa cu ustensile. Ai zice că rulînd aşa, pictorul se grăbeşte ca să ajungă la timp la vreo întîlmre. Un admirabil peisaj, pe care i l-am cumpărat pe vremuri, în strada Bonaparte, e într-atît de încărcat de confidenţă îneît, de-a lungul anilor, am aşteptat ca o siluetă de femeie să vină pe sub ramuri în întîmpinarea mea. Acest tablou, pe care mi-a cerut de nenumărate ori să i-1 revînd, a fost pictat prin ’923 în Sud şi constituie, de la Corot încoace, o operă măiastră care, prin reuşita ei, arată cu ce vigoare calmă, cu ce plenitudine de sentimente şi de mijloace, îi egalează Derain pe cei mai mari maeştri ai peisajului francez. Cunosc, dincolo de Corne-biche şi de apeduct, unul din arcurile căruia încalecă o turnantă a şoselei, un surprinzător „deşert44 de nisip unde mestecenii si bucăţile de stîncă exercită asupra *y 9* /x 1

pictorului o veritabilă fascinaţie. În această trecătoare, pe care o încunună iarna masa roşieticî a pădurii, există bolovani albicioşi şi mesteceni albi cărora le datorăm o serie întreagă de crochiuri, de schiţe, de studii şi tablouri de o diversitate ieşită din comun. E sărbătoarea griurilor, a liniştii, a valorilor celor mai fine şi uneori a celor mai delicios false, a senzaţiilor tiptile, în surdină, dedublate, nesigure. Dacă nu ninge, are să ningă, de sus, din acest

cer, în nemişcare, căruia solul i-absoarbe reflexele cum i-a bătut ploaia de peste noapte. Aparţii acestei lumi fără ecou, aidoma, sub lumina veştedă, peste tot egală, care o face şi mai stranie, vreunui peisaj de mari adîncuri submarine unde nimic nu-i definit, dar unde totul e posibil, iar impresia cu care rămîi ţine mai puţin de amintire cît de refulare.

Una din forţele lui Derain constă, deci, în faptul de-a nu trişa de loc – nu zic cu ceilalţi – dar

A ^ ^

cu sine. îmi amintesc de o noapte la balul de la Moulin-Rouge unde mi se oferise o lojă. Derain era cu mine. Funcţionari, lucrători, vînzători, dactilografe şi filfizoni de culoare se îmbrăţişau frenetic. Derain contempla acest spectacol fără a scoate un cuvînt, cînd, din senin, cu un aer jovial, un administrator al localului se aşază la masa noastră întrebîndu-ne la ce ne gîndim.

— Să am douăzeci de ani şi să fiu negru! răspunse numaidecît pictorul.

0 altă noapte, într-un cabaret din Montmartre, unde era cap de afiş un cuplu de dansatori atît de bine pus la punct că părea alcătuit din automate, patronul, aşteptîndu-se la vreun compliment din partea noastră, ne ceru părerea.

— Pe legea mea, spuse Derain liniştit, dacă senţeleg atît de bine, n-au decît să rămînă acasă. Uriaşul acesta blajin, ironic şi viclean, prudent cîteodată pînă la neîncredere, iar altădată debordant de firesc şi neglijenţă, posedă un asemenea meşteşug că trebuie, uneori, să-şi interzică folosirea lui. Iată de ce, departe de-a istovi cutare sau cutare procedeu, îl lasă-n plata domnului de cum riscă să devină o deprindere. Flori şi naturi moarte, pe care le picta din două pensule pe fond negru de Coromandel, îi aduseseră, înainte de război, un succes atît de strălucit

încît el încetă subit de-a mai urma această cale ca să compună fermecătoare scene mici de atmosferă la care nimeni nu se aştepta. Se simţea, poate, în eie, înrîurirea lui Goya, dar îmbinată atît de ciudat cu aceea a

Olandezilor, încît rămîneai uluit. „Să simţi, să reflectezi şi să exprimi4’, zice Fromentin. Secretarul lui Derain stă în întregime în aceste trei vorbe şi mă îndoiesc că cineva care iubeşte pictura n-ar recunoaşte, în faţa schiţei celei mai sumare a acestui artist, că este şi că nu poate să fie decît a lui. Cîţi pictori ar putea să-şi pună, astfel, pe ceea ce ating, o pecete mai prestigioasă? Un magnific portret de femeie cu părul roşu şi corsaj de dantelă neagră ocupa un panou al sufrageriei din strada Bon apar te şi depăşea cu mult ceea ce se pretinde de obicei de la asemenea tablouri. Butada lui Dufy nu mai avea, aici, nici un*sens. Intr-adevăr distanţa de la acea vorbă de duh la această pînză era tot atît de mare pe cît este cea existentă între ingenioşii dinţişori de pildă, de care se slujeşte în marinele lui artistul pentru a da iluzia valurilor, şi imaginea din *Corabia beată:*

*La mer, a a frisson de volets.**

îmi place Dufy. E un îneîntător mic maestru; îndemînarea, capriciile, ingeniozitatea, arabescul lui nu izbutesc să mă înşele, totuşi, în privinţa pictorului care a fost. Moda şi speculaţia l-au deservit atît de mult încît au reuşit să stabilească în opera lui o graniţă evidentă între pînzele cu cai şi celelalte. Eu unul, prefer anumite guaşe cu moschei, cu parcuri, cu regate, cu castele, celor mai rare succese ale lui, cu derby-ul din Epsom, de exemplu, ori cu paddock-ul lui de la Deauville. O ştie şi el. Dar nu e lesne să înoţi contra curentului cînd te-ai lăsat în voia lui si mă întreb dacă, în ciuda tuturor graţiilor cu care ne ia ochii, prestigiosul ilustrator al *Bestiarului* va avea şansa

ori curajul s-o rupă cu o anumită rutină şi cu un anumit snobism la care s-a dedat.

Niciodată Derain, care, asemenea tuturor pictorilor din generaţia lui, a cunoscut aceleaşi impedimente şi laude stînjenitoare, nu a pierdut din

*. Marea, cu fremăt de obloane.

vedere obiectul pe care-şi propusese să-l atingă. Dacă a practicat rînd pe rînd fauvismul, arta neagră, cubismul, a făcut-o mai degrabă cu scopul de a-şi însuşi experienţa lor, iar nu de a le deveni scalv. Tablourile lui cele mai bune păstrează totdeauna între ele un puternic echilibru care, din orice teorie s-ar inspira, îi este propriu şi-i pun în lumină robusta personalitate. Cui are să-i pese peste un veac că Van Gogh a determinat reacţia fauvilor şi Cezanne pe aceea a lui Picasso. Va fi de-ajuns că ei sînt mari artişti. Opera înseamnă ceva mai mult decît formula. Ei bine, de cum examinezi cu luare-aminte opera prodigioasă a lui Derain, rămîi surprins, nu de diversitatea ei, ci dimpotrivă, de profunda-i unitate, în ciuda abundenţei ei. Să nu ne oprim la „erorile^ pe care, de ani şi ani de zile, micile galerii din Rue de Seine le expun în vitrinele lor. Este vorba, acolo, de un accident pe care un critic de artă l-a provocat din lăcomie. Cumpărînd tot ceea ce era în atelierul din strada Bonaparte, acest om vîndu totul unor negustori care, la rîndul lor, făcură acelaşi lucru cu clientela. Derain era pe front.

— Aş fi distrus trei sferturi din acea mîzgăleală, mi-a declarat chiar el… dar prea tîrziu!

Un veritabil tîrg s-a stabilit, de atunci, între pictor şi plasatori abili care-i propun cîteva din pînzele acestea în

schimbul unei lucrări recente sau pentru una care costă mult. De cele mai multe ori, Derain se lasă ispitit. Totuşi, cum aceşti domni s-au înţeles, pictorul îi trimite la dracu, fie şi cu preţul de-a da, în fiecare zi, peste vreo veche schiţă, ce nu adaugă nimic la gloria lui, în galantarul unei prăvălii. Oricare altul s-ar simţi pe drept scîrbit, căci aceste pînze, chiar vîndute, ajung, pînă la urmă, să fie restituite negustorului de către vagi amatori ce s-au lăsat cuprinşi de mirajul semnăturii; Derain însă, are prea mult bun simţ ca să îngăduie acest şantaj, mulţumindu-se doar să zîmbeascş. ori sa clatine din cap, cu filozofie,

Intr-adevăr, se văd mereu cam aceleaşi tablouri proaste la aceiaşi negustori, În timpul crizei, puţini au fost colecţionarii care s-au despărţit de pînzele bune. Cataloagele vînzărilor nu menţionează altceva decît lucrări mediocre pentru care nimeni, în timpuri normale, nu s-ar fi deranjat.

— Un Derain de mare clasă, un Utrillo din perioada albă, un Matisse, un Bonnard, mi-a atras în chip judicios atenţia un evaluator de tablouri, amic de-al meu, îşi menţin totdeauna cota.

Şi, foarte logic, el îmi arată că în materie de artă cei dintîi aliaţi ai negustorilor sînt şi rămîn „păcăliţii lor pînă în ziua cînd urcarea permite fiecăruia, cum zicea el, să se „pună la adăpost^.

— Frumoasă meserie, adăugă el plin de optimism. Toată lumea cîştigă. E magnific.

— Şi… artistul?

— El sporeşte preţurile. întrebaţi. Şi cei mai puţin băftoşi profită de împrejurări. Sînt stimulaţi. Amatorii urcă preţul în speranţa unei lovituri serioase.

— Da, spusei eu, aducîndu-mi atunci aminte de lamentabilul sfîrşit al lui Leprin, Pascin şi Modigliani,

numai să nu fi murit de mizerie şi să nu fi fost îngropaţi de mult.

Nu numai marii oameni o sfîrşesc la spital. Nenorocirea lui Rembrandt nu trebuie să ne facă să uităm prosperitatea lui Rubens, şi deoarce „succesul n-a dovedit niciodată nimic, nici pro nici contra“, putem admite, în chip invers, fără teamă de-a ne înşela, că nenorocul nu constituie o dovadă concludentă a geniului. Chestiune de şansă ori de organizare. E greu să-ţi închipui un Derain famelic, istovit, nerecunoscut. Arta lui nu consimte în nici un chip la toate acestea: este de-o măreţie prea generoasă şi îmbelşugată, de-o măiestrie prea liniştită ca să nu reflecte în rezultatele ei, fondul naturii pictorului, al felului său de-a vedea lucrurile, de-a-şi trăi viaţa. Bravadele Iui Vlaminck, cel cu o sută de bancnote într-un buzunar şi browningul în celălalt, corespund unor gusturi prea de tot particulare. Nu i le reproşez. Totuşi, n-ai putea să zăboveşti prea mult aici, nici, mai cu seamă, să i le dai de exemplu cui nu le are din instinct. Dezordinea şi patima riscului, în artă, şi-au trăit traiul. Nu zic să trebuie să le considerăm suspecte, dar de cînd Baudelaire, a cărui trecere prin astă lume n-a fost decît un lung şi anevoios şir de deziluzii, ne-a revelat ţinutu-n care

Tout n est qu ordre et beaute,
Luxe, calme et volupte[14]

o anume boemă jalnică şi hazlie, făcută pe de-antregul din aventuri, nelinişti şi necazuri, nu-i mai ispiteşte, astăzi, decît, poate, pe unii burghezi rămaşi în urmă ori pe nişte femei de lume care – din fericire pentru ele – n-au preţuit-o cum se cuvine.

— Un pantof pe masă şi ciorapi în pîlnia fonografului, mi-a spus o dată una dintre aceste fermecătoare zăpăcite.

14 Doar frumuseţe, ordine/ Lux, calm şi voluptate e/

Ah! de-aţi şti cît ador eu traiul ăsta. Frumoasă viaţă!

Scuza ei e de a-i fi inspirat lui Derain unul din cele mai frumoase portrete. Dacă acesta, totuşi ar fi încercat să consune cu modelul, pînza n-ar fi izbutit. Ce contează, aşadar, asemănarea! Să-i impui pictorului să ţie seama de ea cînd totul, la urma urmei, nu depinde decît de el? Astăzi, absurdul tărăboi al asemănării îşi recrutează partizani în gloata mediocrilor. S-a dus, chiar şi pentru teatru, vremea cînd se spunea: „Ce bine e!“ Acest „ce bine“ presupunea din partea autorului şi a interpreţilor lui o inocenţă atît de caraghioasă de-a „intra în pielea“ personajelor, că te făcea să zîmbeşti la eforturile cele mai meritorii. Rolurile de compoziţie sînt pe ducă. Marele public nu mai face caz de ele: el le preferă o realitate mai obiectivă a cărei justă reflectare a descoperit-o în filme. Dar, se va spune, arta: e compoziţia. în micile roluri, la micii măiestri, da 1 Neînţelegerea de aici purcede. O puzderie de *Cine*, de *Pelerini din Emaus*, de *Judecăţi a lui Pilat*, de *înălţări la cer*, ne-au dovedit-o mult şi bine. Muzeele noastre se înăbuşe de ele, ca şi de tablourile cu subiect istoric. Cine e păcălit. Dacă a fost o epocă în care pictura de gen zămislea capodopere, aceasta e pentru că, atunci, ea era singurul mijloc de expresie şi că pictorii credeau în ea. Cine ar putea pretinde, astăzi, să-i ia locul lui Zurbarăn sau El Greco? De-altminteri nu era vorba de „compoziţie” în sensul actual al cuvîntului. Dar Yelăzquez? Dar Van Dyck? Dar Titian? Dar Yeronese? Unde le sînt succesorii? Geniul lor îi făcea credibili. Poate ducem lipsa geniilor. Cred, mai degrabă, că anumitor epoci le convin anumite temeiuri de-a picta şi că în veacul nostru de credinţă călduţă şi de maşinism, singura resursă constă în temperamentul artistului, în forţa, în savoarea, în delicateţea personalităţii lui. Metodele se schimbă, drama

dăinuieşte. Mistic ori senzual, strălucitor sau tenebros, obiectul ei a rămas acelaşi de cînd cu ajutorul liniilor şi al culorilor anumite fiinţe fură hărăzite să le împărtăşească semenilor lor nostalgia frumuseţii, a măreţiei, a splendorii, a mizeriei sau a urîciunii vieţii.

y

Je te donne ces vers a fin que si mon nom A bo rde he ure use meri t a ux epoq ues lo în tai nes Et fait rever un soir Ies cervelles humaines...*

Aşadar, cum se face că, din cînd în cînd, în ciuda forţei mesajului său, unii confraţi îi reproşează cu supărare lui Derain cîtimea de convenţie pe care ei pretind a o descoperi în opera sa? Mărturisesc că ea mă supără mai puţin decît neruşinarea

A.

* Iţi dau aceste versuri ca, dacă numele meu/ va străbate cu bine veacuri îndepărtate/ Şi va face într-o seară minţile umane să viseze…

escamotînd dificultatea. Un interviu recent al lui Derain pare să răspundă acestui reproş.

cu care pictorii ce-i sînt opuşi ies din încurcătură

„Obsesia mea era Luvrul, afirmă el cu onestitate. Nu era zi să nu calc pe acolo. Aveam o admiraţie neţărmurită pentru Primitivi, care-mi păreau, atunci, a fi adevărata, pura, absoluta pictură. Aşa am dus-o pînă-n 1899.“

Matisse, la rîndul lui, frecventa cu asiduitate acelaşi muzeu. Derain l-a văzut acolo copiind *Christul* lui Philippe de Champaigne, în vremea cînd jura, el însuşi, numai pe Ghirlandajo, a cărui replică, pe care-o realizase, iscă un scandal.

— Unii vizitatori cereau să mi se interzică, adăugă el, să caricaturizez tablourile. Cei mai mulţi erau foarte şocaţi. Alţii veneau să vadă unde ajunsesem cu lucrul.

Dacă te gîndeşti la emoţia pe care putea el s-o stîrnească, luîndu-te după cea pe care o provocă unul din camarazii lui pietînd caii în verde, drapelele în negru şi oamenii în vermion pur, înţelegi numaidecît ce oroare inspira tînărul pictor. Apoi plecă la Commercy să-şi facă stagiul militar. Trei ani mai tîrziu, fauvismul izbîndise: Derain se alătură mişcării. Oricît de paradoxal ar putea să pară, ucenicia lui la Luvru îl pregătise pentru asta şi cînd îl descoperi pe Yan Gogh, care murise, lecţia acestui mare artist îl tulbură poate mai puţin decît aceea a Primitivilor. Iată ceea ce merită a fi notat, căci nu faptul de a-i copia pe maeştri contează, dar, graţie lor, să-ţi descoperi drumul propriu şi să-l urmezi, chiar şi cu riscul de-a consterna mulţimile.

%

V. MALUL STÎNG

M-am întrebat adesea, pe vremea cînd locuiau în acelaşi frumos imobil stil Empire din strada Bonaparte nr. 13, ce s-ar fi făcut cu Tînăra Pictură franceză dacă, din nenorocire, incendiul ar fi izbucnit şi la Derain şi la Segonzac. Slavă domnului, nu a fost aşa. Astăzi, primul din cei doi mari artişti s-a instalat în strada Douanier, în mica şi confortabila clădire construită după planurile lui în apropierea parcului Montsouris; iar celălalt, cu toate că-şi mai păstrează atelierul de pe malul stîng, s-a obişnuit să stea şi să lucreze la Chaville într-o spaţioasă vilă de pe aleea SainteMarie unde plăcerea-i cea mai mare este să-şi primească prietenii. Dintre pictori, Boussingault, Gus Bofa, Villeboeuf, ştiu drumul casei. I-am întîlnit de multe ori acolo în jurul marii mese rotunde din sufrageria ai cărei pereţi, graţie acelei discreţii pe care Segonzac o dovedeşte totdeauna în orice face, nu sînt împodobiţi cu nici unul dintre tablourile lui. Un portret, de-altminteri foarte bine

pictat, care aduce cu Villeboeuf copil, supraveghează veselele agape ale convivilor ce l-au atribuit, odată pentru totdeauna, lui Goya. Dimpotrivă, o admirabilă natură moartă cu păstrăvi, care a figurat cu prilejul Expoziţiei din 1936 de la muzeul de pe Quai de Tokio printre „Capodoperele artei franceze^, se dispensează de orice fel de atribuire. E unul dintre cei mai-frumoşi Xourbet din cîţi cunosc, şi prezenţa lui în casa unui pictor eîre, prin acei sentiment ai naturii ce-i este propriu se înrudeşte cu maestrul din Ornans, dezvăluie numaidecît, cui nu ar sti-o, că te afli aici în locuinţa

’ 7 ’ 9

unui om a cărui cinste, ale cărui gusturi simple si oneste, a cărui dragoste de ordine si de lucrul

9 7 O *>*

bine făcut, a cărui umoare egală, colorată uneori de-o nuanţă de sălbăticiune, sînt cele mai mici cusururi ale Iui.

lată-ne aşadar pe deplin liniştiţi în privinţa riscurilor unui dezastru care, de-ar fi avut loc, ar fi atras după sine pagube nemăsurate. Eu ştiu, o ştim cu toţii, că un pictor a cărui producţie are căutare printre negustori şi colecţionari, nu obişnuieşte să-şi păstreze multă vreme lucrările la el acasă; dar se întîmplă ca tocmai un crochiu, o schiţă sau chiar o pînză neterminată să prezinte adesea un indiciu mai de preţ decît un desen sau un tablou desăvîrşit în toate.

— Domnu’ Derain? La cinci... pe scara mare! răspundea portăreasa din strada Bonaparte cui o-ntreba etajul.

Atelierul, foarte mare şi cu plafonul foarte înalt, era luminat din stradă printr-un gearnlîc şi printr-o ferestruică prin care se vedeau acoperişurile Şcolii de Belle Arte. Marea pînză cu Arlechin şi Pierrot, pe care-am revăzut-o la Paul Guillaume, ocupa trei pătrimi din încăpere. îmi mai

aduc aminte şi de o altă compoziţie, de dimensiuni aproape identice şi din care erau gata numai cîteva fragmente. Clini şi mistreţi se sfîşiau în mijlocul ei. Ce s-a întîmplat cu pînză aceasta? A dus-o oare Derain la bun sfîrsit, sau a tăiat-o în bucăţi hărăzite

9 ʼ ^

acelei faimoase mape verzi de care unii vizitatori se apropiau frecîndu-şi mîinile? 1 se cuvenea o soartă mai bună.

La acelaşi etaj, dar pe scara dinspre curte, veşnic întunecoasă chiar şi vara, urcai la atelierul lui Dunoyer de Segonzac, fie printr-un strimt coridor, iie traversînd, pe stînga, un cabinet a cărui singură deschidere dădea în rue des Beaux-Arts. Erau aco lo un divan, o comodă, mai multe mobile LouisPhilippe. Bibelouri de Jacob Petit, crochiuri

 eboşe de-ale amicilor, o oglindă cu picior rustic făcut dintr-o greblă şi-o seceră autentice, ingenios fixate-n cruce pe-o mică scîndură, alcătuiau aici, cu imagini de Epinal şi vechi litografii, un mic muzeu. Intre altele, în rama ei de epocă, o litografie a lui Daumier înfăţişîndu-1 pe bunicul artistului, sub numele de „Pere-Scie*\ Segonzac o aşezase la loc bun şi nu-i scăpa niciodată din vedere să atragă atenţia că Jean-Charles Perşii, păstrător al sigiliului şi pair de France, îndreptăţea atît prin profilul lui de chiţcan, cît şi prin jocul de cuvinte pe care-1 făcuse Daumier pe seama numelui său, portretul-şarjă ce se putea vedea pe perete. Mape de desen cu coperţi de pînză cafenie cuprindeau numeroasele variante şi primele tiraje ale gravurilor la *Bubu de Montparnasse*, *VAme du Cirque*, *Georgiques* şi *la Treille muscate.* Opera pe gravor a lui Segonzac e importantă. în afara planşelor pe care bibliofilii se fălesc a le avea în volume astăzi

rarissime, ea cuprinde o suită de admirabile gravuri în aramă inspirate de l’lle-deFrance şi Yersaiiles, pe care un editor de stampe n-a ezitat, din păcate, să le reediteze într-un prea mare număr de exemplare.

în acest cabinet i-am pozat eu lui Segonzac pentru mai multe portrete dintre care cel mai reuşit a dispărut din vitrina unui librar de pe Boulevard, care-mi ceruse să-l expună. Ce maniac o fi fost în stare să-l mituiască pe vreunul dintre băieţii de prăvălie pentru a intra în posesia efigiei mele? Cu siguranţă un om de gust dublat de un om de afaceri.

— Ce vreţî, fu explicaţia librarului. Cititorii dumneavoastră au obiceiul să vă aştepte cărţile aşa cum îşi aşteaptă drogul intoxicaţii.

El uita de Segonzac în tentaţia pe care o reprezenta acest magnific desen. Am făcut o plîngere şi ca să mă consoleze, prietenul atît de prevenitor, care a fost întotdeauna Dunoyer, mi-a dat fără prea multe proteste, unul din celelalte portrete pe care mi le făcuse.

Cînd l-am cunoscut pe Segonzac, în fericitele şi pilnele de fantezie zile ale revistei *Sheherazade,* el împărţea cu Boussingault un atelier prost, în rue

St-Andre des Arts, în casa de la coltul străzii

** >*

acesteia cu rue de l’Eperon. Cartierul mai avea pe atunci acel aer destrăbălat şi plăcut pe care Andre Saimon l-a evocat atît de bine în *Tendres Canailles.* Ne îmbrăcam la „Cornul de vînătoare”, lingă hotelul *Ioana d9Arc* în care locuia La Vaissiere, sau la maica Latreille, unde se desfăceau comenzile neridicate ale marilor croitori parizieni, dacă nu ne aducea Bernouard haine aproape noi de la Poiret, împărţindu-ni-le. Paul Poiret, care avea să ajungă unul din cei mai mari amatori de Dunoyer de

Segonzac, pornea de la principiul că nu se plăteşte niciodată prea scump un bun tablou şi profita de el ca să obţină preturi amicale. El dobîndi în felul acesta *Beţivii* si *Satul* care mai tîrziu, la licitaţia colecţiei lui, fură cumpărate de lordul Ivor Spencer-Churchill şi, respectiv, de Henry Bernstein. Este adevărat că puteai avea pe atunci

a

cu 100 de franci trei Picasso; cu 70 un Matisse; cu 30 un Dufy şi cu doi bieţi sunători de cinci franci un Utrillo. Era, de fapt, *la belle epoque*, chiar şi pentru pictorii care nu debutau, ca cei mai tineri clecît ei, cu un contract care să-i lege de un negustor sau de, un amator. Dragostea de artă era în stare să inspire nebunii şi extravaganţă, versuri frumoase, cum o dovedeşte acest poem pe care l-a citit Apollinaire la nunta lui Andre Salomn, 1

13 iulie 1909:

En v ou ani des drapeaux ce mat în je ne me suis pas dit Voilă Ies riches vetements des pauvres Ni la pudeur democratique veui me voiler sa douleur Ni la liberte en honneur fait quon imite maintenant Les feuilles o liberte vegetale o seule liberte lerrestre Ni les maisons flambent parce qu on partira pour ne plus revenir

Ni ces mains agitees travailleront demain pour nous tous

Ni mînie on a pendu ceux qui ne samient pas profite r de la vie

Ni meme on renouvelle le monde en reprenant la Bastille Je sais que seuls le renouvellent ceux qui sont fondes en Poesie

On a pavoise Paris parce que monami Andre Salmons5y

mărie.[15]

Nouă ani mai tîrziu, alte drapele, acelea ale armistiţiului, fîlfîiau ia ferestrele caselor din Paris, în ziua-n care era dus la groapă Guillaume Apollinaire.

Totuşi, împreună cu Boussingault şi Luc-Albert Moreau, care *„tine* la prenumele lui ca un om de litere1', după cum scria leneşul şi simpaticul de Zavie, Segonzac părea, faţă de noi, un june bur ghez emancipat. Părinţii lui, departe de a-i contraria vocaţia, îl înscriseseră ia cursurile pe care Luc-Olivier Merson le ţinea într-un atelier particular pentru cei mai buni elevi ai lui de la Şcoala de Belle Arte. Segonzac se supuse bucuros; pe urmă trebui, ca fiecare, să-şi facă stagiul militar, însă, după un an de regiment, gîndul de-a se întoarce în atelierul lui Merson îi surîdea aşa de puţin încît îl reîntîlnim la Jean Paul Laurens, apoi la Academie de la Palette prin care de altfel doar a trecut.

Atunci, rătăcindu-se în grupul lui Apollinaire, îşi dădu seama că o luase pe un drum greşit, şi încetă să-l mai frecventeze. Există, într-adevăr, în Franţa, o categorie de artişti care, mai mult din instinct decît din principiu, ţin dreaptă cumpăna între Şcoală şi Avangardă. N-am putea să-i definim cu claritate. Se recunosc de departe pictorii aceştia, după un anume aer de familie care, de la Chardin la bonomul Gorot şi la Manet, îngăduie de bine de rău să-i

---

15 Yăzînd în dimineaţa asta drapelele eu nu mi-am zis/ Iată bogatele veşminte ale săracilor şi nici/ Că democratica pudoare vrea să-mi ascundă-a ei durere/ Nici că libertatea-n mare cinste face ca acuma să se imită/ Frunzele, o libertate vegetală, o singura, singura libertate de pe pămînt/ Nici că ard casele fiindcă se pleacă pentru totdeauna/ Nici că mîinile astea agitate pentru noi toţi lucra-vor mîine/ Nici chiar că i-au spînzurat pe cei ce nu se bucurau de viaţă/ Nici chiar că se înnoieşte lumea căzînd Bastilia-a doua oară/ Eu ştiu că singuri o-nnoiesc cei ce-au jurat pe Poezie/ S-a pavoazat Parisul fiindcă amicul meu Andre Salmon aici şi astăzi se însoară.

cataloghezi. Arta, pentru ei, nu înseamnă a lua în răspăr locurile comune academice ori a le aproba. Le displace deopotrivă să cadă în doctrine „subversive” sau să se ţină departe de ele. Lipsa părerilor preconcepute, a exagerării pătimaşe, a gustului de dramă riscă uneori să le dăuneze; dar echilibrul, onestitatea vederilor lor, şi „lunga răbdare” de care dau dovadă, le oferă alte şanse de-a se impune prin muncă şi de-a dăinui.

La Segonzac, şansa aceasta se arătă atît de repede că-i îngădui, cu cele două prezenţe ale lui: *Beţivii*, la Salonul de Toamnă din 1910 şi apoi, *Satul*, în 1911, la Independenţi, să cucerească un loc de prima mînă. Inchipuiţi-vă un băiat zdravăn şi frumos, glumeţ, fără nici un soi de morgă şi fără ascunzişuri, pe care succesele de orice fel nu-1 împiedecau să rămînă simplu, curtenitor, afabil şi de-o educaţie fără cusur, şi veţi înţelege numaidecît că în năucitoarea ceată de învăţăcei ameţiţi, de zugravi făţarnici şi fără frîu, de teoreticieni obscuri şi susceptibili, de meteci, de esteţi şi pictori veritabili dar neurmărind decît să se uimească pe ei înşişi, avea oarecum aerul fermecător şi dezinvolt al unui tînăr de familie. Era văzut la Operă, la Baletele ruseşti, în barurile de pe Champs-Elvs£es, la Poiret, care dădea banchete în grădinile lui, sau la acei negustori de vinuri care aveau o cramă. Prea bunul lui prieten Villeboeuf nu compusese încă poemul pe care-1 recită în lume din sadica plăcere de-a rupe scaune, nici faimoasa istorioară a „Luării Bastiliei” pe care ne-o oferea ca trufanda la dineurile organizate de Galtier-Boissiere, după război cu echipa de la *Crapouillot.*

Cine nu l-a auzit pe Villeboeuf interpretînd aceste două bucăţi, nu bănuie caraghiozlîcul şi verva care le-au inspirat. Cea dinţii se intitulează „Ţăranul din Argonne” şi debutează cu versul acesta ă la Victor Hugo:

Les paysans avaient barricade la roate...[16]

Inşfăcînd un scaun, autorul îl aşează înainte-1 ca să indice baricada si să-si scoată-n evidentă *y 9 y* expunerea. Ca un actor sfîrşit, Villeboeuf se sprijină de scaun: mîinile-i frămîntă speteaza; apoi, cu furie, pe măsură ce tonul se amplifică şi debitul se precipită, ele descriu cu scaunul o serie de rotaţii pe care persoanele de faţă, după cum se află mai aproape ori mai departe de zona periculoasă, le apreciază în diverse chipuri. Totuşi, nu pe faţa auditorilor se cuvine a urmări peripeţiile poemului, ei pe aceea a stăpînei casei care, temîndu-se pentru mobilele, tablourile, bibelourile şi tapiseriile salonului, stă cu frica-n sîn că nu vor face fată furiei lirice si răzbunătoare *y y* ce pune stăpînire pe Villeboeuf, zmulgîndu-i răcnete. Se bat, se lovesc de moarte, îşi scot măruntaiele, în „Ţăranul din ArgonneV De-o parte şi de alta se împart groaznice lovituri de pumn. Scaunul, învîrtit pe deasupra capului ca o bardă, atinge policandrul: aerul şuieră, perdelele tresar. Se simte trecînd suflul epic al bătăliei pînă cînd, într-un înspăimîntător şi ultim spasm, autorul dă adversarului lovitura de graţie, izbind scaunul de parchet şi făcîndu-1 ţăndări.

Nu o singură dată, ci de cel puţin zece-douăzeci de ori şi aproape peste tot, la paşnici prieteni şi protectori ai artelor, l-am auzit pe Villeboeuf recitîndu-şi poemul. Felul în care se ruga să i se încredinţeze un scaun dezlănţuia hohote de rîs printre aceia dintre noi care-1 văzuserăm la treabă.

— Dar bine, dragă domnule Villeboeuf, îl întreba naivă stăpîna apartamentului, de ce vă temeţi?

— Eu, scumpă doamnă, de nimic! răspundea el vesel.

Se înţelege de la sine că în urma unor asemenea

---

16 Ţăranii baricadaseră drumul..r

> O

isprăvi nu-1 mai pofteau a doua oară, dar el se resemna, fie şi dispărînd pentru o vreme din micul nostru grup ca să se întoarcă, din Olanda de exemplu, ori din Spania, cu provizii de istorii şi de anecdote ce ne umpleau de uimire.

Felul lui de a călători nu era nicidecum lipsit de pitoresc.

— De unde vii? l-am întrebat în cursul uneia din iernile trecute. Sînt luni de zile de cînd n-ai mai fost văzut.

— Oh! făcu el pe un mic ton protector care-i sîcîia adesea pînă şi pe cei mai buni prieteni ai lui. Vin de la Amsterdam şi de la Haga, dar am profitat de ocazie ca să fac o plimbare ieftină prin toată Olanda.

— Cum aşa?

— Simplu! Mi-am pus într-o doară trei cămăşi, o duzină de batiste, izmene, ciorapi, într-o mapă de desen şi pe urmă – cum canalele erau îngheţate

— Mi-am luat o pereche de patine… şi la drum! Nu-ţi închipui ce plăcere e să te deplasezi astfel. Aveam uneori o mutră cam neghioabă, aşa în plin cîmp, cu mapa mea sub braţ, dar seara mă duceam la teatru, iar a doua zi vizitam oraşul şi muzeele, în droaia de patinatori mi se părea să sînt un personaj din Breughei şi asta-mi procura atîta plăcere încît nu izbuteam totdeauna să scap din cercul pe care-1 alcătuiau ei pe gheaţă pentru a hoinări, singur-singurel, prin cîmpiile unde din loc în loc caii lui Wouvermans şi vacile lui Potter, o veche moară de-a lui Hobbema sau de-a luiRuysdael, sau pîlcuri de arbori, mă împiedicau cu duioşie să mă simt prea de tot înstrăinat.

— Afurisitu’ăsta de Villeboeuf! mi-a spus într-o zi

Derain, la întoarcerea dintr-o călătorie cu maşina

’ ^ }

pe care-o făcuse cu el în centrul Franţei, li ştie pe toţi. E primit oriunde.

— L-au pus să-şi recite „Ţăranul din Argonne“?

— Sigur că da! Şi e chiar nemaipomenit. Cu cît rupe mai multe scaune, cu-atît fac ei mai mult haz.

— Dar pictura?

— Ii dă înainte.

Pentru un burghez, fiu de burghezi – dar burghezi din Paris – aventura e destul de nostimă. Totuşi, să ne înţelegem. De la Manet, de la Cezanne, de la Degas încoace, termenul acesta de „burghez“, care a fost luat atîta vreme în nume de rău, nu mai e, astăzi, nici chiar în gura acelora care-1 folosesc pentru a-1 desemna pe acest personaj mărginit, pozitiv, egoist şi sentenţios, abhorat de artişti. Trebuie să fii astăzi foarte tînăr sau foarte superficial ca să nu Iaci nici o deosebire între Joseph Prudhomme şi nepoţii lui. Deja în unele familii – ca în aceea a lui Cezanne să zicem – mama spunea despre fiul ei: „II cheamă Paul, ca pe Veronese şi pe Rubens!“ Cîte refulări nu a întrupat oare pictorul acesta? Era el însuşi conştient de ele cînd scria pe marginea marelui registru al băncii părinteşti:

Cezanne le banquier ne voit pas sans fremir,

Derriere ses comptoirs, naître un peintre î venir[17]*.*

Arta-si ia revanşa, tocmai în anumite medii, adesea

9 9 ’ ’

ostile idealului, cînd un copil, din care toţi visează să scoată un inginer, un constructor, un magistrat, declară că o să se facă pictor, actor, autor, poet ori muzician. Buadelaire s-a pronunţat astfel. Şi nu s-a dat bătut.

— Asta se poate grozăvi că a dat multă bătaie de cap

---

17 Cezanne, bancherul, vede, şi fără de fior rm-i/ Un pictor care creşte după tejgheaua lui.

familiei lui care nu-1 voia astfel, ar fi putut să zică despre el buna coană Bidard din comedia lui Henri Monnier: *Pictorul si burghezul.*

In provincie, faptul se transformă de obicei în melodramă. Se schimbă vorbe înspăimîntătoare. Mama suspină, tatăl bate cu piciorul de furie, iar viitoiul artist, asigurat cu blestemele celor din familie4 debarcă-n capitală jurîndu-şi s-o cucerească.

— Numai pe tine te mai aşteaptă! mi-a zis-o la Paris! îmi declara, ca să mă umilească, autorul zilelor mele. Dimpotrivă, există alte familii care, pentru a nu avea a-şi reproşa nimic mai tîrziu în privinţa vlăstarului lor, se ostenesc în chipul cel mai cinstit cu putinţă să-i înlesnească norocul. Aceasta a fost situaţia lui Segonzac; dar el însuşi mi-a povestit că la prima lui expoziţie, tatăl lui, după ce-a numărat tablourile, s-a informat cît timp i-au luat acestea.

— Cinci ani! răspunse tînărul.

Marchizul de Segonzac dădu din cap a reproş.

— Adică un tablou pe trimestru, făcu el socoteala. Asta-ţi convine de minune: o adevărată meserie de leneş.

Or tocmai această noţiune a timpului, esenţialmente burgheză, nu e de loc neglijabilă: capodoperele nu se improvizează. Prea multă vreme s-a crezut contrariul, însă nenumăratele şedinţe de care a avut nevoie Cezanne înainte de-a executa portretul soţiei lui şi-au luat asupra lor sarcina de-a dezminţi impetuoasa declaraţie a lui Alceste. Dacă „timpul nu are nici o importanţa c pentru prostul sonet al lui Oronte, el are una pentru acelea ale lui Baudelaire. Ba se poate chiar afirma că are importanţă doar pentru lucrurile mari şi că nivelul de desăvîrşire sau de maturitate pe care-1 reprezintă ele se împacă mai bine în mintea noastră cu perfecţiunea decît cu insolenţa

îndrăzneaţă a unei reuşite întîmplătoare. Să nu uităm că la această noţiune constructivă de timp se adaugă aceea de durată, şi că ea condiţionează totul.

Segonzac s-a supus legii acesteia. El n-a fost niciodată grăbit. „Două metode principale pot să-l seducă pe un artist decis să exprime viziunea sa asupra lucrurilor, scrie d-1 Paul Jamot în studiul pe care i l-a consacrat pictorului. Să înlăture tot ceea ce nu-i e pe plac, cu scopul de-a menţine în realizarea finală farmecul şi prospeţimea schiţei4*, ori să caute „traducerea din ce în ce mai fidelă a gîndiiii sale în variante succesiv elaborate pe pînze diferite. Segonzac a născocit o metodă care combină avantajele celorlalte două. În locul pînzelor succesive, straturi succesive de vopsea pe aceeaşi pînză. Fiecare strat se amalgamează cu cel dinaintea lui aşteptînd să devină dedesubtul celui următor, ceva din ceea ce gravorii numesc o *stare.* Pericolul este un nu ştiu ce penibil, o anume îngreunare, o impresie de efort teribil şi de materie superfluă. Cu toate acestea, cînd e un Segonzac cel care o foloseşte, ar fi de necrezut ca o atare metodă, prin încetineala atentă şi chibzuită ce-o presupune, să nu aibă drept rezultat final un fel de misterioasă înnobilare44.

Nu-i fie cu supărare d-lui. lamot, al cărui ton protector surprinde cîteodată în ciuda tuturor laudelor sale, dar Segonzac n-a ocolit totdeauna acest „nu ştiu ce penibil” care reiese, de exemplu, din marea lui pînză de la Claies, dar şi-a dus sarcina pînă Ia capăt şi a făcut-o atît de bine încît acum nici nu se mai vede.

îmi aduc aminte, în legătură cu aceasta, de o dimineaţă radioasă cînd, sub umbrarul casei lui de la Saint-Tropez, aşteptam ca pictorul să-şi termine treaba, să ne-aşezăm la masă. Din camera lui Viileboeuf, care lucra, venea acel zumzet de bărzăun pe care se obişnuise să-l scoată de cum

apucă pana sau penelul.

— Poftim! îmi spune veselă Therese Dorny punînd faţa de masă şi tacîmurile pe masa de pe terasă. Iţi dai seama? Intre zumzăitul lui Yilleboeuf şi exclamaţiile lui Andre ţi se întîmplă uneori să nu te mai auzi. Poftim! adaugă ea făcîndu-mi semn

o

să ascult. El e!

— Asta-i o porcărie! O porcărie! O porcărie! protesta Segonzac din spatele unui gard de bambus.

— Cînd nu merge treaba, mă informă Therese, maestrul… înjură.

— Dar cînd merge?

Ea surîse, incredulă, şi-mi mărturisi:

— Doar îl ştii, asta se-ntîmplă mai rar!

Ne resemnasem amîndoi, eînd, ca sa dea

fără

îndoială o dezminţire vorbelor Theresei, vocea lui Andre îşi schimbă intonaţia. Din furioasă deveni celestă şi modulă aproape cu extaz:

— Ah! ah! ah! e angelic doamnă… e angelic!

Gardul acesta de bambus delimitează o parte a grădinii de unde se vede marea şi, printre măslini, munţii ce înconjoară golful. Segonzac a pus să i se care aici mai multe tomberoane de nisip. E locul lui favorit pe care, dealtminteri, l-a botezat cu mare pompă: „Plaja“. Lucrează în aer liber, fără teamă de a fi stînjenit, iar eu posed o splendidă acuarelă executată pe această „plajău, în care două mari nuduri de femeie îţi dau iluzia de-a ieşi

} 9

chiar atunci, din valuri.

Villeboeuf, Segonzac şi Luc-Albert Moreau (să nu uităm

prenumele) trăiau pe vremea aceea împreună. Primii doi împărţeau casa de pe moşia SainteAnne, iar celălalt se asezase într-un vechi si mo-

7 *y y* deşt pavilion de pază cocoţat în vîrful unei coline, la umbra unui pin admirabil.

— Dacă mai bombăni, zicea cîteodată, rîzînd, Segonzac, o să ţi se taie pinul!

— Numai să-i atingă careva! riposta pe loc LucAlbert pe care gluma aceasta avea darul de a-1 scoate din sărite. De altfel, toţi au mania să... suprime lucrurile „dinadins1*! Ieri îmi pregătisem cîteva obiecte pentru o natură moartă şi nu văd de ce s-au folosit de chaise-longue-ul şi umbrela pe care aveam intenţia sa le pictez. Segonzac se informa:

— Cum adică*, s-au*?

— Vai de mine, mi-am făcut eu siesta pe chaiselongue, mărturisea pînă la urmă, ingenuu, \ illeboeuf.

— Şi umbrela?

— Da. Umbrela?!

Segonzac lua o mutră de inchizitor.

— Cine n-a dus umbrela de unde-a luat-o? Certurile acestea se sfîrşeau de obicei cu o predică asupra milei creştineşti sau asupra dreptei şi cinstitei frăţietăţi ce se cuvine a domni aici, prepămînt, printre făpturile Domnului. Vorbind ca un popă de ţara, Segonzac îşi făcuse o specialitate din asemenea predici, din care scotea mari efecte comice. Succesul lui consta în a sugera enoriaşilor săi o definiţie a purităţii. Mărie Robiquet, pildă a parohiei, furniza toţi termenii de comparaţie. Virtutea ei fără de pereche, buna cuviinţă, dragostea ei de fiică reprezentau cel mai frumos exemplu ce se putea da şi Segonzac, după apologia atîtor bune însuşiri întrunite într-o singură fiinţă, încheia: „Şi vai, prea iubiţii mei fraţi, Mărie Robiquet nu e totuşi, decit o biată... tîrfă pe lîngă prea Sfînta-Fecioară U

Dintre toţi aceşti trei artişti de pe moşia SainteAnne, asociaţi frăţeşte, Luc-Albert era poate cel mai puţin guraliv sau cel mai puţin spontan. Cu toate acestea, sub aparenţa lui de flăcău bătrîn, bibliofil si mare strîngător, el ascundea firea cea mai dreaptă şi afectuoasă. În grupul nostru de la „Belle Editiona, făcea şi el figură de burghez înstărit. Un bar pe care şi-l instalase în apartamentul iui din strada Cherche-Midi ne lăsa paf pe toţi şi ne dădea despre proprietarul lui părerea măgulitoare că ar fi milionar. Şi de ce nu? Preţurile pe care le cerea Luc-Albert pentru desenele lui erau suficiente pentru a ne întreţine această convingere. Peste măsură de scrupulos şi bucurîndu-se de mici rente, „milionaruD îşi putea permite luxul de-a refuza să-si vîndă lucrările sub un anumit preţ. De altfel obişnuinţa banului şi a valorilor de bursă, felul lui de viaţă, eleganţa discretă dar confortabilă, îl scădeau cîteodată în ochiii noştri, dar el se arăta totdeauna atît de simplu şi de serviabil, că nici unul dintre noi nu-i purta pică pentru faptul de-a se înfăţişa atît de deosebit de tipul de artist pe care ni-1 închipuiam noi.

— M-au crezut bogat, mi-a mărturisit el, în cele din urmă, într-o seară de uitare de sine. Din nenorocire, eram doar timid.

O importantă compoziţie despre aviaţie pe care o expusese nu era lipsită nici de stil, nici de vigoare. Ea îl înrudea cu Roger de la Fresnaye care vai!

Păcat ca Luc-Albert Moreau nu a perseverat de loc pe calea aceasta! Grav rănit la Verdun el s-a lăsat ameţit de furioasa beţie a vieţii ce-i cuprinsese pe toţi la semnarea Păcii, iar aceasta l-a împins spre o artă poate mai umană, dar care sacrifica plăcerii măreţia şi mărturiei lirismul. Cu toate acestea, tablourile şi litografiile din *Box* sau din *Dragostea venală* sînt lucrări care posedă o asemenea

putere de observaţie încît constituie un document unic asupra moravurilor unei epoci a cărei febră si al cărui dezmăţ le plătim astăzi scump.

VI. BOEMA

Cînd în primăvara lui ’908, Segonzac, Boussingault şi Luc-Albert Moreau descoperiră Saint-

Tropez-ul şi hotărîră să se aşeze acolo, pictorii nu erau încă prea numeroşi pe coastă. Signac avea acolo o casă dar el era cam singurul care, cu Auguste

Pegurier, îşi instala şevaletul de-a lungul golfului unde de-atunci par să-şi îi dat întîlnire toţi pictorii începători din Montparnasse şi de pe Butte. Gîndul că acest mic şi paşnic port putea să se transforme în sucursală a Tîrgului de Tablouri nu-i trecuse nimănui prin cap. Artiştii rămîneau fideli Bretariiei unde amintirea lui Gauguin îi aduna vară de

o

vară. Apoi fu rîndul Ceret-ului, unde Picasso şi banda Spaniolilor de pe Butte plecau să-l întîlnească pe Manolo, „escultoP’-ul[18] a cărui prezenţă prin partea locului îi deprinsese pe localnici să nu se mai mire de nimic. Ca şi cea a lui moş Frede, călare pe măgarul lui, la Saint-Cyr-sur-Morin, ceva mai înainte de 1910, care îi emancipase şi ea pe băştinaşii acestui sat fermecător. Obişnuiţii

Lapin-ului îl urmară pe „cabaretier“ în Seine-etMarne şi curînd amicul nostru Julien Caile întemeie acolo faimosul *„Auberge de VOeuf dur el du Commerce“*, nu departe de cele două bojdeuci unde se stabilise Pierre Mac Orlan. S-ar putea scrie o carte întreagă despre refugiile acestea alese în

Franţa de artişti pe care plăcerea de a trăi şi de a lucra împreună îi grupa în jurul celui mai de vază dintre ei.

---

18 Sculptorul (în spaniolă).

Ei bine, fără ca el să li visat să joace vreun oarecare rol în existenţa lor în comun, Segonzac se văzu curînd investit de înşişi amicii lui cu depline puteri de *pater familias.* Domeniul Sainte-Anne, cumpărat prin grija lui, fu împărţit, după contribuţia fiecăruia, în trei loturi. Villeboeuf îl rambursă pe-al său lui Boussingault şi, vreme de ani, „domnii aceştia de la Domeniu’ si.. doamnele” lor se înţeleseră atît de bine că oamenii locului ii dădeau ca exemplu şi aproape că le iertau faptul de-a fi parizieni. Aşa se face că, rînd pe rînd, marea pălărie de pai a Theresei, eşarfele Helenei şi umbrela portocalie a tinerei soţii a lui Villeboeuf slujiră celor trei pictori ca accesorii pentru naturi moarte pe care de atunci încoace amatorii le-au plătit cu preţuri extrem de mari.

— Nu, astea nu! îmi spuse într-o bună după-masă Segonzac, arătîndu-mi un maldăr de pînze îngrămădite într-un colţ al odăii lui; nu te obosi să le priveşti. Sînt nişte „rateuri” pe care am să le distrug înainte de a mă întoarce ia Paris.

Erau printre ele, fireşte, multe schiţe nereuşite, figuri, studii neterminate, dar observai deodată o compoziţie magnifică în care eşarfa, umbrela şi pălăria de pai erau tratate în pastă groasă, într-un chip de o rară frumuseţe.

— La stai puţin, îi atrasei atenţia lui Segonzac. Dar nu te gîndesti? Natura asta moartă e admirabilă!

El voi să mi-o ia din mină.

— Ba te rog, protestai eu. Mai tîrziu ai să-mi mulţumeşti că n-am fost de părerea ta.

— Atunci bine, făcu el răzgîndindii-se. Facem un schimb. Păstrează pînza şi ai să-mi dai o carte de-a ta în ediţie de lux.

y

Am luat tabloul.

— Nu e semnat, zise atunci Segonzac foarte sincer. Şi nici n-are să fie vreodată. Pricepi? Refuz să-l semnez.

— Eh! făcui eu. O lucrare ca asta nu are nevoie de semnătură.

Şi mă înşelam aşa de puţin că nu e colecţionar căruia să-i fi arătat tabloul acesta şi care nu să fi întrebat numaidecît fluturîndu-si cecul:

— Cît?

Este adesea o manie a pictorilor aceea de a-şi distruge pînzele sub pretextul că ele nu sînt pe măsura aşteptărilor lor. La Luc-Albert Moreau ea devenea o obsesie. Şi-ar fi pierdut vremea fie rupînd desene pe care le revedea în colecţii particulare, fie schimbîndu-le pe altele pe care le găsea mai reuşite; iar Camoin a cedat fără îndoială unui astfel de scrupul atunci cînd mi-a intentat zgomotosul proces din preziua licitaţiei primei mele colecţii. Era vorba de pînze vechi pe care artistul le sfîşiase şi le aruncase în stradă. Cum de-au fost găsite aceste pînze, de un misit din Montmartre, la unul din colegii lui de la Tîrgul de Vechituri? Nu aceasta e întrebarea. Vechiul meu prieten Warnod, care cumpărase unul din aceşti Camoin în fragmente, îmi spuse care negustor i-1 vînduse. Am luat toate tablourile pe care le mai avea încă excelentul om în dugheana lui. Am pus să fie asamblate, fixate din nou pe pînză, iar apoi le-am atîrnat pe pereţii apartamentului meu. La drept vorbind, erau doar nişte schiţe destul de remarcabile, dar fără mare profunzime. Zborowski, veşnic entuziast, le-a văzut la mine, pe Quai du Louvre, şi a vrut să mi le cumpere, l-am dat cinci sau şase şi, o vreme, n-am mai auzit nimic, pînă cînd alţi Camoin, pe care un amator şi-i procurase tot de la Vechituri, ajunseră la sala Drouot şi făcură un oarecare preţ.

— Oare va trebui de acum înainte ca pictorii să-şi rupă

pînzele pentru a le vinde? se întreba un ziarist în presă.

Camoin fu înştiinţat. în ziua cînd tablourile au fost expuse la *Hotel*, a putut bineînţeles să şi le vadă pe ale lui şi departe de a-mi fi recunoscător că i le restaurasem, se împotrivi vînzării. Povestea asta n-are prea mare importanţă. O amintesc aici numai pentru că din deformaţie profesională Maurice

Gargon, apărătorul meu, s-a încăpăţînat să pledeze chestiunea de drept, cînd ar fi fost mai simplu să se mărginească la fapte. Am fost tîrît în faţa tribunalelor.

— Tablourile acestea pe care autorul romanului *Jesus-la-Caille*, al *Echipei*, al *Inocenţilor*, al *Omului hăituit*, le-a găsit, ca de altminteri toate subiectele operelor sale, în lada de gunoi, declara plin de amabilitate avocatul părţii adverse, fuseseră considerate de însuşi pictorul lor nedemne de a-1 reprezenta. Degeaba-1 îmboldeam pe Cargou să riposteze că tocmai una dintre „operele” acestea, anume *Omul hăituit*, obţinuse marele Premiu al romanului decernat d3 Academia Franceză, el a neglijat argumentul acesta care ar fi putut aduce puţină fantezie în dezbateri şi m-am văzut condamnat cu „formulă plină”, sentinţă pe care abia mai tîrziu a reuşit Anatole de Monzie s-o caseze.

Un alt proces, care se datora culpabilei mele imprudenţe de-a cita în *Paris-Soir* diferite fragmente dintr-o scrisoare a nefericitului Leprin, s-a desfăşurat într-o atmosferă mai veselă. Urmărit pentru defăimare de către Claire S., care se recunoscuse pe sine citindu-mi articolul, nu aveam nici o şansă să ies basma curată dacă un june avocat n-ar fi comis un anume viciu de formă în jaloba citaţiei lui.

— O să fim chit, cu un franc despăgubiri civile, îmi dădu liniştit de veste Henry Torres, după ce luă cunoştinţă de

bîrtia albastră. Lasă lucrurile să se desfăşoare. O să rîdem.

Afacerea trecînd la Marsilia, era probabil că nu aveam să ne plictisim. Mai trebuia, de asemenea, să nu suflăm o vorbă care ar fi putut permite reclamantei să ne citeze din nou în termen legal. Spre ruşinea mea, mărturisesc că Leprin, în ciuda urii pe care i-o purta Clairei S,. îi datora totuşi faptul de-a fi putut-o duce pe vremea mizeriei sale celei mai negre.

— Dar, domnule Preşedinte, protesta această femeie inimoasă, l-am adăpostit pe Leprin la mine,

89

l-am îngrijit ca pe fiul meu. O ştie oricine. Interesaţivă! O să vi se răspundă că în halul în care se afla pe atunci acest trist individ, n-ar fi îndrăznit nimeni, nu zic să bea după el, dar nici măcar să-l atingă.

Şi despre această binefăcătoare a lui afirma pictorul, ultragiind-o, că ar fi trebuit să putrezească între zidurile unei închisori! Din simpatie faţă de artist, avusesem naivitatea să reiau, fără să le controlez, aceste redutabile afirmaţii. Vă-nchipuiţi uimirea, pe urmă indignarea, şi, în fine, furia Clairei S. Martorii citaţi în apărarea moralităţii ei mă convingeau prea tîrziu de zăpăceala mea. Un bă Ir în boem, prieten ai lui Leprin, declară intr-un mare avînt oratoric:

De-ar fi trebuit să pictez chipul Carităţii, sub trăsăturile Clairei l-as fi înfăţişat.

5 > *y*

Aşezat în tihnă pe banca infamiei, luam parte fără să crîcnesc la depoziţia martorilor, nu numai la a acestui pictor, dar si la aceea a unei negustorese de peşte, a unei bătrîne călugăriţe, a directoarei Azilelor, a unui

reprezentant al prefectului şi în fine a unui senator, care nu ezitase să ia avionul pentru a zbura în apărarea virtuţii. Urmară pledoariile. Junele avocat din Marsilia îmi celebră talentul de scriitor şi pe acela de critic de artă, iar Charles Pom ar el: mă lăudă că sînt poet, de altfel pentru a-mi putea apoi reproşa mai bine faptul de a o fi uitat în aceste împrejurări penibile. Claire S. radia. Un prieten ce se afla în sală îmi raportă că, obişnuită cu cele mai grosolane măguliri, ea jubila acum pur şi simplu în triumful celor ce nu-i erau cruţate în plin Palat de justiţie. În timpul suspendării şedinţei, martori, părinţi, prieteni, şi partizani o înconjurau şi-o copleşau cu laude. După ei, ca şi după ea, nu încăpea nici o îndoială asupra felului cum avea să sfîrşească procesul. — Admiţînd că din cei patru sute de mii de franci ceruţi de Claire, tribunalul nu acordă decît jumătate, îmi spuse prietenul meu, şi tot, înseamnă două şute de bătrîne care pică din cer,

Dar vai! urmă decepţia. Fluturînd citaţia, Torres ii denunţă viciul şi refuză să pledeze.

— Să vă recit mai degrabă, spuse el, unele poeme ale clientului meu, pentru a vă dovedi că, eiogiindu-1 adineauri, străluciţii şi subtilii mei confraţi n-au făcut decît să-i aducă un omagiu la care are dreptul din plin.

— Mio Aio! Asta nu mai era judeca tă, era o adevărată instanţă de complimente! explica cui se mira că-1 vede atît de radios, prietenul de care vă vorbisem. Credeţi-mă, e un regal; în viaţa mea n-am savurat unul atît de fin.

Cît despre Claire, indignată pe drept cuvînt de serviciile şi sfaturile atît de proaste primite în această afacere, exclamă din senin, cu cel mai pur accent:

— La Marsilia, mon Preş i den t, s în tem deştepţi, dar la Paris… te bagă-n cofă!

Pe urmă, ca o femeie şi jumătate ce era, mă aşteptă pe

sală şi, fără să-mi poarte pică, îmi întinse mîna, zicîndu-ne mie şi lui Torres:

— Acuma, gata! Făceţi-mi plăcerea şi veniţi, am îndoi, la mine acasă la o *bouillabaisse.*

zile

Nefericitul Leprin! O mare compoziţie pe care o pictase într-un bar din *Vieux Port* îmi fusese tocmai semnalată şi credeam că o pot cumpăra lesne, dar soarta, care l-a hăituit de-a lungul întregii sale vieţi, nu dezarmase încă. Aşteptîndu-mă intr-adevăr la vreo lucrare de comandă, m-am pomenit^înaintea uneia din operele sale cele mai bune. Inchipuiţi-vă, pe cinci sau şase metri de simeză, una dintre acele pline de strălucire şi delicioase scene populare unde pescari, vînzători de stridii, gurăcaseă şi barcagiii îşi etalează, în lumina unei de vară sclipitoare, culorile bluzelor lor albastre, ale şorţurilor cutate, ale pantofilor cu lustru, ale pieptănăturilor ţuguiate şi ale negrelor batiste legate în jurul gitului. Te duce gîndul la Monticelli faţă cu unele fragmente ale acestui ansamblu, unde grosimea, vigoarea, lărgimea tuşelor dovedesc o magnifică natură de pictor,

n

Atîta verva, bucurie, forţă şi exuberanţă de expresie ar merita alt cadru decît al barului acestuia ce nu oferă nici distanţa, nici eclerajul cuvenit. La Muzeu, la Operă ori – ştiu eu? — în vreo sală a vechii Primării, acolo ar fi locul acestei evocări a Marsiliei. Ea dezvăluie o atît de mare bucurie de a trăi, de-a lungul acelor cheiuri invadate de soare, încît rămîi uluit. Ce păcat că Leprin nu a ştiut să se împotrivească ispitei Parisului. Marsilia convenea mai mult temperamentului său. Acolo era la el acasă, bătînd trotuarele în căutarea unui pitac, a unui „anasonu, sau şi a unuia şi a altuia, şi zugrăvind, ca să şi le procure, una

dintre acele surprinzătoare schiţe pe care le dădea gata din cîteva pensule, atunci cînd nu se împopoţona, duminica, în zdrenţele unui torero, pentru a se arăta într-o birjă şi a lua parte după aceea la marea agitaţie, a unei lupte cu tauri pe arenele din Prado. Un asemenea fel de viaţă ar fi fost mult mai de dorit decît acela pe care l-am văzut ducîndu-1 prin bombele din Montmartre, unde făcea figură cînd de „pictor blestemat", cînd de mare senior, cheltuind într-o noapte cele cîteva bancnote de o mie pe care le încasase chiar atunci de la d-1 Bureau, negustorul lui.

— Ei, da, desigur! Leprin-ii ăştia, îmi zise patronul barului, i-as vinde bucuros. Ramîne să vedem

’ *

cît. Sînt pentru dumneavoastră?

— Bineînţeles!

A *9*

In jur, jucători de belotă îşi numărau punctele.

— Dragul meu domn, reluă el, toată ziua vin amatori pentru tablourile astea. Numai c-ar vrea să le aibă cu reducere.

— Spuneţi un preţ.

— Hm! făcu el… depinde. De altfel, ca să nu vă ascund nimic, sîntem doi în afacere; şi dacă ţineţi neapărat să se facă, cel mai bine-ar fi să vă-nţeiegeţi cu asociatul meu. Duceţi-vă la el, o să vă învoiţi.

îmi şopti numele unui personaj pe care-1 cunoşteam de multă vreme, pe care însă nu-1 ştiam amator de artă.

— Cum! exclamai eu, fără să-mi cred urechilor. Persoana asta se ocupă de pictură?

— De ce nu?

— Adevărat, trebui să convind eu. Comerţul cu tablouri nu e de loc de dispreţuit. N-ai nici un risc.

— Tocmai!

Intrai în aceeaşi seară în sala din fund a unui local din cartierul Teatrului unde dădui de personajul cu pricina. Gîndul ca ar putea să se intereseze în vreun fel de pictură mi se păru atît de caraghios că nu m-am putut împiedica să nu i-o mărturisesc.

— O sută patruzeci de mii, replică el în zeflemea. Pentru nişte Leprm-i nu-i scump.

— O sută patruzeci, cele cinci panouri?

— Şi barul.

— Si barul?

— Vînd tot. Bar şi tablouri. Primul o sută, zugrăvelile patruzeci: aveţi timp. Ce ziceţi? E simplu. Un bar cu un asemenea vad nu-1 puteţi avea la un preţ inai mic decît preţul global pe care vi-1 fac eu. Prin urmare, păstraţi Lepriri-ii şi exploataţi bistro-ul. Cu o bună girantă…

— Vreţi să rîdeti de mine?

) >

— Ba de loc!

— Să zicem că negociez. Mă vedeţi dumneavoastră ţinînd o bombă la Marsilia, fie şi c-o girantă?

— Da, poate că aşa e, sfirşi prin a recunoaşte interlocutorul meu. Totuşi, mai gîndiţi-vă. Comandă două aperitive şi pe urmă, foarte demn:

— Hai, zise el. Făceţi-vă socotelile şi reveniţi zilele astea. Nu-i nici o grabă. Eu, unul, nu aş sta pe gînduri. Cine vă opreşte să-l vindeţi şi dumneavoastră? Cît despre tablouri, sînt un curat chilipir… Eu, aşa cum mă vedeţi, am acasă tablouri de Pascin, Kisling… trei piese de Vlaminck. Urcă de la sine, valorile astea. I-am cumpărat acum patru ani, ca să-i fac plăcere unui prieten şi, azi, acelaşi prieten îmi dă pe ei de două ori pe-atît. Ciocnirăm.

— Ah! Vlaminck ăsta, adăugă el iluminat. Ce fenomen!

L-am cunoscut într-o seară, în Montparnasse. Ăsta om! La Marsilia, în politică, i-ar da gata pe cei mai tari. Ei! Nu-i aşa? Dar eeu pasă iui de politică! Mi-a spus-o de-o sută de ori.

— Şi Pascin?

— Om de treabă. Cei mai bun camarad al iui, aici, era Rouvier. II ştiţi, nu, pe Rouvier? Şi el colecţionează tablouri. Peste tot, la el în cameră, în sufragerie, în salon, în bucătărie, sînt numai tablouri. Te duci ia el şi nu vezi decit asta... Mathieu Verdilhan, Mathieu cel Chior cum i se zice... cîteva zeci, şi încă din cei mari! Fără a mai socoti Kisling-ii, Leprin-ii.

— Bietul Leprin!

— Ei, da... dar ce să-i faci! Aşa-i viaţa. Puteai să ai tablouri de-ale iui cu zece, cinşpe franci, şi-aacum cei care le au le păstrează. Pascin-ii, nu erau nici ei scumpi. Era de-ajuns să te pretinzi prietenul lui, să-i accepţi invitaţia şi, a doua zi, după un chef cum ştia el să facă, era cu totul dezarmat.

a *# # > 1 #*

Ii luai pînzele ca amintire. Poftim, Claire S., cea cu procesul, a văzut bine. l-a cumpărat tablouri lui Pascin... Ba le-a şi plătit. Capodopere! Poate că oferindu-i nişte miare bune, ar renunţa la ele. Rămîne de văzut. Din păcate, Claire n-are nevoie de bani... şi pe urmă, cum ii strecori o vorbă despre Pascin-ii ei, îţi spune că-i evocă prea multe clipe frumoase ca să-i vindă. Cred şi eu! Cu „musiu PaschT’ era mereu bilei, o adevărată distracţie. 0 data a venit special din Elveţia ca să ia parte la un banchet în cinstea lui Rouvier. Nu era altul mai simpatic. Toţi îl ştiam. Parcă-1 văd şi acum, cu melonul şi şuviţa de păr prea lungă, cu vocea scăzută şi manierele lui alese. Cît despre Kislmg, ăsta avea atelierul pe Quai de Rive-Neuve

şi întîlneai acolo o droaie de fete frumoase pe care ie lua

A ^ *

de pe stradă ca să-i pozeze. Intr-o zi a făcut portretul unei grecoaice al cărei tată pretindea să i se remită lui personal, banii. Portretul ăsta s-a vîndut cu treizeci de mii la hotelul Drouot. Ce tărăşenie! Bătrinul făcea gălăgie: pretindea jumătate din cele treizeci de birt ii, sub cuvint că fără fiica lui, Kisling n-ar fi pictat niciodată un portret atît de frumos. A trebuit să intervin... dar grecul nu Voia **s-au**dă de nimic. Pîna la u**rmă**, Kisling i-a dat cinci mii de franci. Ăştia nu pricep o iotă. Aşa sînt toţi: cum intri cu ei în combinaţie, profită. Şi fac cu tine ce vor.

Mă gîndeam la Pascin. Parca-1 vedeam şi eu, cu pălăria ţuguiată şi pelerina de ploaie, cu aerul distrat şi nonşalant, cu marea lui bunătate. Un banchet pe care-1 oferise prietenilor lui din Marsilia, la *JSegre Blanc*, mai e faimos şi acum – după cincisprezece ani – în amintirea acelora care se ospătaseră atunci în sala cea mare şi se-mbătaseră în lege. Erau atîţia comeseni că Pascin trebuise să cineze, singur într-un restaurant de pe Boulevarde, şi să aştepte pînă la desert ca să se poată strecura şi el printre mese la vremea toasturilor şi a cîntecelor. Un pumn pe care-i încasase în ajun în Montparnasse îi învineţise ochiul, dar faptul nu făcuse decît să-i mărească reputaţia.

— De fapt, nimeni nu l-a cunoscut cu adevărat, îmi mărturisea de curînd la Cannes o tînără femeie pe care-o întîlnisem la el. Era omul cel mai simplu şi cel mai puţin intrigant. La atelier, lăsa totul de azi pe mîine. îl furau, dar el se făcea că nu vede. întrebaţi-o pe Hermine David: să vă spuie ce-a făcut pentru ea şi pentru mama ei. Visul lui era să locuiască ia ţară. De aceea Bernheimii, cînd au semnat contractul, i-au propus să-i cumpere o proprietate magnifică.

— Pascin castelan!

— Desigur! adora animalele. în Montmartre, servitoare bătrîne îşi trimiteau cu perfidie fetele la el ca să-l tapeze pentru cîte un cîine, pentru cîte-o pisică bolnavă. Pascin nu discuta niciodată. Dăruia chiar cîte o rochie, o pălărie, o pereche de pantofi, fetişcanelor a căror jalnică alură-1 înduioşa. Cînd mă duceam să-l văd, pe bulevardul Clichy, la numărul 36, întîlneam uneori acolo fiinţe bizare, a căror decrepitudine şi vulgaritate mă umplea la început de uimire. Unele modele se instalau cu totul la el. Jacqueline pe care-o surprinsesem într-o seară gata să se taie cu Kiki cea cu zgardă, Alberte cea grasă, maica Luce şi „domnişoara“, ei Marfa

Cea neagra, citevă mulatre, toate aşteptau ca la ele acasă să iie invitate să-i pozeze. Prezenţa fetelor acestora îi era necesară. Nesimţindu-se în stare să le concedieze pe cele de care nu avea de fapt nici o nevoie, le lăsa să se instaleze-n apartamentul lui unde, noaptea dormeau împreună, pe un divan. De doisprezece ani de cînd locuia la Paris, pictorul trăia acolo ca-ntr-un harem, fără ca măcar portăresei lui să-i treacă prin minte să se formalizeze. Stătuse în Place d’Anvers, după aceea pe strada Joseph-Bara, pe urmă-n Notre-Dame-des-Champs, în fostul atelier ai lui Dufy, înainte de a-si face

«/ z *9*

apariţia în Montmartre, în cartierul acesta de baruri şi de restaurante de noapte a cărui atmosfera îl stimula. *Sevilla*, *Şobolanul mort* si *Casa roşie*

■> 9 9

îl socoteau printre obişnuiţii lor. Madame Bravo, îngrijitoarea W.C.-urilor primei bombe, îi procura dansatoare tinere, iar cînd trecea Sena, ca să eşueze la *Coupole*, barmanul anunţa de cum îl vedea intrînd:

— Un rînd la toată lumea! A venit boieru'!... Hermine David îi trecea cu vederea toate capriciile; ei nu trăia decît în preajma fermecătoarei Lucie Per Krogh acea senzaţie de ocrotire şi de îngăduinţă plină de înţelegere de care avea nevoie. Viaţa de risipă şi de tot soiul de excese căreia părea să-i fie hărăzit, îi aducea adeseori perioade de depresiune. Ar fi dorit să nu mai bea, însă timiditatea ce alcătuia fondul temperamentului său se împăca greu cu viaţa de noctambul şi astfel sfirşea prin a se îmbăta pentru a împărtăşi veselia femeilor care-1 înconjurau şi intra astfel în rezonanţă cu ele.

— Nu, nu, mai rămîi! îmi spuse el în ajunul morţii, în acel bar din bulevardul Ciichy, unde părea să aştepte zorii pentru a lupta cu mai multă putere împotriva tragicei decizii pe care o luase.

Cum aş fi putut bănui că peste o oră sau două avea să-şi taie vinele şi că apoi, cum moartea nu venea atît de repede cum ar fi voit el, avea să se spînzure de minerul uşii. Sînt destine pe care nici o intervenţie din afară n-ar fi în stare să le abată din drumul lor. în cazul lui Pascin, formula de „pictor blestemat^, preluată de la Verlaine de Gustave Coquiot, se potriveşte numai întîmplator cu ideea pe care ne-o facem despre ea. Negustorii şi iubitorii de artă se băteau pentru pînzele lui. Pe drept preţuite-n Franţa, în Germania şi în Statele Unite, ele răspîndiseră numele autorului lor şi-i făcuseră o bună reputaţie în cele două lumi, iar Pascin, departe de-a se plînge de nedreptatea sorţii, se simţea, dimpotrivă, bine, socotindu-se un favorizat. Cu toate acestea, el era unul dintre acei rătăcitori plini de nelinişti, care nu numai că aspiră la seninătatea unei vieţi pentru care nu se simt făcuţi, dar care încearcă o veritabilă plăcere doar la gîndul de-a nu ajunge niciodată la ea. Tendinţa lui spre evadare ne

scuteşte de comentarii. Toate pînzele îi sînt impregnate de ea. Fie că încearcă să evoce, în refulările lui, acel climat poetic al scrierilor lui Mac Orlan sau să reţină captive în arabescul lor feericele aventuri ale poveştilor celor *0 mie si una de nopţi*, Pascin se visa pe sine într-o altă lume, sub un alt cer. Punea la cale baluri costumate pentru copiii prietenului său Dubreuil ori pentru micul Guy, participînd la ele, ca la acelea de la *Boule Blanche* sau de pe strada Blomet, pentru a savura fie şi doar o clipă, amărăciunea dulce de-a fi *si* de-a nu fi.

O primă călătorie în Mexic, Cuba şi Florida îi dezvăluise beţia înstrăinării, al cărei gust îl avea prin propriile lui obîrşii. în vremea celuilalt război, devenise chiar cetăţean american. Născut dintr-un tată bulgar şi o mamă italiancă, debutase la Miinchen la *Simplicissimus* şi avea o simpatie deosebită pentru anumiţi romancieri germani sau pentru unii desenatori pe care a reuşit, fără efort, să-i facă cunoscuţi la Paris. În Franţa, autorii lui favoriţi erau Marcel Ayme, Morand, Dabit, Pierre Mac Orlan. De valoarea autorului acelui *Quai des Brumes*, al cărui „fantastic social;< nu l-a tulburat niciodată prea mult, se îndoia totuşi.

— Da, Mac Orlan se amuză să se înfricoşeze singur, ne mărturisea el cu maliţiozitate. Dar realitatea

97

g – Prietenul pictorilor nu înseamnă nimic. Mai de temut sint umbrele-,

De aceea nu-mi plac, noaptea, decît cartierele bine luminate.

Oare acesta să fie motivul pentru care se stabilise lingă Place Pigaile, acolo unde barurile vibează de lumini toată noaptea? Fantoma lui Lautrec rătăcea pe sub geamurile lui. Se putea vedea şchiopătînd lamentabil în lumina

fardată a rampelor electrice ale căror focuri roşietice străluceau pe şosea şi pe faţadele caselor. El însuşi începuse a se înrudi cu aceste fantome. Boleroul de mătase albastră pe care şi-l punea cînd lucra îi dădea fără îndoială un nedefinit aer de deghizare.

— Lucrînd, părea că-i e frică să nu se ardă, îmi spunea Pierre Mac Orlan. Abia de atingea suprafaţa pînzei cu vîrful pensulei, şi cum răzuia cu cuţitul sau ştergea cu o cîrpă orice tuşă mai îngroşată, te puteai întreba în ce scop făcea o risipă atît de costisitoare de tuburi de toate culorile.

De fapt, aceşti doi oameni erau făcuţi să se înţelegă. Dovada e atît de evidentă încît Mac Orlan, al cărui gust redus pentru pictură îi ştim cu toţii, păstrează la Saint-Cyr-sur-Morin portretul cu acordeon pe care i l-a făcut Pascin, precum şi un foarte frumos studiu de fete unde pictorul şi scriitorul şi-au răsfăţat în taină suferinţele şi nostalgia pe care, amîndoi, le încercau, la un anumit ceas al nopţii.

Lucie Per Krogh, ostenindu-se veşnic să uşureze munca artistului, atrăgea în atelierul lui modelele de care se slujeau Chas Laborde şi dragul şi bunul meu Dig. Ceea ce strîngea şi mai mult legăturile dintre ei, căci Dig şi Chas Laborde erau prieteni cu Mac Orlan, iar prezenţa acestor tinere femei dădea naştere, aşa cum s-a întîmplat şi cu studiul acesta de fete de care vorbeam, unei voluptoase complicităţi.

Vil. PICTORI BLESTEMAŢI

DelaLautrec la Pascin, trecînd prin Steinlen şi Bottini schimbul acesta le-a dat, pînă la urmă, artiştii lor din Montmartre, un soi de „aer de familie“ care, chiar şi la o simplă privire, îi apropie mai mult decît orice legătură de rudenie. Cunosc, printre altele, un *Nud cu pălărie* de Pascin pe care două treimi din oamenii informaţi îl

socotesc drept un Picasso de început. Fata care i-a pozat pentru acest nud trebuie să fi servit de model ambilor pictori. Dar nu-i numai modelul. Se cuvine să ţinem seamă şi de „climatul“ atît de aparte şi de caracterul atît de marcat al acestui cartier al Parisului, în care personajele, nu numai ale „domnului Toulouse“, dar şi ale lui Manet şi Degas, par a fi descins vii din pînzele care le-au consacrat. Tîrgul de modele care pînă prin 5904 avea loc în Place Pigalle întreţinea această iluzie. Nu mai era vorba aici de frumuseţe în sensul academic al cuvîntului, ci de „tip“, iar rolul pe care l-a jucat acesta în tînăra pictură merită să fie semnalat.

„După al Doilea Imperiu, scrie ITenry Bidou, literatura realistă a continuat. O mare parte a operei lui Zola, a lui Daudet, ca şi toată a celui de al doilea Goncourt, datează din vremea Republicii. I-a trebuit deci şi picturii un oarecare timp pentru a lua o nouă înfăţişare. Domnea o stare de spirit denumită „sfîrşit de veac“, iar în ea intra şi anarhie, şi scepticism, şi moliciune, şi dezgust.“ Una **o** explică pe cealaltă, ar zice papă Hugo. Dealtminteri, printr-o reacţie lesne de presimţit, era firesc ca înlocuirea frumuseţii prin tip să determine un şir de fenomene care la Pascin, între alţii, să se însoţească de aluzii, mai mult ori mai puţin deghizate, la un vag Paradis pierdut.

FuirJ Lă-bcis fuir![19]

exclama, într-un faimos poem, Step liane Mallarme

Or „a fugi“, pentru cea mai mare parte a artiştilor timpului său însemna să te refugiezi, dincolo de realităţi, în atmosfera tulbure a cabaretelor si a

—* 7 *

cîrşmelor, a caselor de toleranţă, a localurilor de noapte. Degas, acest „fotograf de forţă al apoplecticilor şi

19 Să fugi, să fugi acolo !

al mutrelor de doftoroaie“, cum îl numeşte Gustavc Coquiot, a subliniat cu cruzime tarele epocii lui: el dezvăluia cu plăcere sadică toate decrepitudinile şi vulgarităţile acelor fete de şantan ori a acelor dansatoare de operă considerate pe atunci nişte *dive.* Lautrec trăia cu fetele acestea: ele îl îngăduiau fără oroare, iar el, în sinea lui, le era recunoscător că nu-1 tratau ca pe un infirm sau ca pe un monstru. Acesta se vede numaidecît. Mai mult decît acuzator, el era duhovnicul acestor triste fiinţe, a căror frecventare îl făcea să uite propria-i nenorocire. În rue d’ Amboise ca şi la balul de la *Moulin Rouge*, ele îl primeau fără repulsie şi îi acceptau cele mai rele toane. Acest omuleţ bălos şi miop, cu nasul prea mare, cu picioare prea scurte, care se sprijinea într-un baston căruia el, în batjocură, îi zicea „cîrligul meu de ghete“, avea cîteodată vorbe atît de grele încît numai lui îi erau tolerate.

Folies-Robert, *Elysee-Montmartre, Boule-Noir*, *Musette Ermitage*, *Reine Blanche*, *Chîteau-Rouge, Moulin-Rouge* erau pe atunci, ca şi *Scala, Eldorado*, *Alcazar d’hiver, Eden-concert, Pepiniere* şi *Bataclan,* un soi de academii libere pentru artişti care le frecventau întotdeauna cu folos. Se cunoaşte admirabilul tablou cu balul de la *Moulin de la Galette* pe care l-a pictat Renoir. Cît despre Lautrec şi Degas, ei şi-au dat obolul, ca şi Bottini de altminteri, la gloria altor stabilimente care, de la *Hanneton*, *Divanul japonez*, *Souris*, *Rat mort*, *Auberge du Clou*, *Mirliton* la *Taverne du Begne*, iar pentru pictorii şi poeţii generaţiei mele, la *Cabaret des Assassins*, rămîn poate, mai mult decît nişte locuri de distracţie, cîteva din leagănele noii picturi.

Yvette Guilbert, care l-a cunoscut bine pe Lautrec şi care-i datorează o magnifică suită de litografii şi desene,

ne spune că se comporta asemenea liliputanilor ce se văd la circ, dar că ascundea „sub aparenţele burleşti o mare mizerie sentimentală^ Maurice Donney, aducîndu-i-1 odată pe pictor la dejun, ea îl văzu, spre marea ei uimire, săltîndu-se din şale pe un scaun. „Şi hop! bustul era la locul lui, dar cum din cauza elanului se înfundase prea adînc în scaun, începu să facă o serie de mişcări din şolduri şi şezut, ca ale unui copilaş ce vrea să se ridice dintr-un fotoliu; micile lui picioare se legănau în gol.44 „Inchipuiţi-vă, adăugă Yvette Guilbert, marele cap al lui Gnafron pus pe trupul unui pitic. Un cap oacheş, enorm, o faţă foarte colorată şi năpădită de o barbă neagră, o piele grasă, unsuroasă, un nas cu care să garniseşti două figuri şi o gură! Doamne, ce gură! oribilă în marea ei deschidere, aducînd cu o rană vie. Buze formidabile prin grosimea lor, vînăt-trandafirii, turtite şi fleşcăite, tiveau această fantă groaznică, moale şi umedă.44 Aceia dintre tovarăşii lui care ştiau cu ce favoruri

9 9

fizice îl dăruise natura, povestesc că el se compara cu plăcere, din profil, cu un „ibric44.

Epitetul de „blestemat44 pe care unii l-au adăugat, de atunci încoace, numelui său, se potriveşte deci mai mult omului decît artistului. Lautrec nu l-ar fi îngăduit în nici un caz. Era prea mîndru ca s-o facă pe neînţelesul. Dacă trebuie, totuşi, să aşezăm în această categorie un pictor bătut de soartă, atunci Bottini, mai mult decît Lautrec, ar întruni condiţiile cuvenite. „Era un omuleţ grozav de neastîmpărat şi care te mînca din ochi, nişte ochi mari şi plini de umbră", povesteşte, în amintirile sale, Saint-Georges de Bouhelier, în compania căruia a trăit. Fiu al unui biet frizer din Montmartre, la care se întîlneau seara, „damele", înainte de a merge la „atelier", avusese de

timpuriu legături cu ele. Scenele lui de cabaret, de cafenea, de berărie, care se cunosc încă puţin, au o asemenea savoare încît de s-ar fi cuvenit să-l facă ilustru, ca pe un Guys ori ca pe un Henri Monnier. Slujbaş la Guardi, restauratorul de tablouri, în rue Breda, adică în însăşi inima cartierului femeilor uşoare şi al orizontalelor cum li se spunea, remarcă maliţios Maurice Donnay, la anii aceia… verticali, e greu de priceput de ce Bottini nu s-a gîndit de fel să graveze în acqua-forte admirabilele ilustraţii la Casa *Philibert. Ele* l-ar fi făcut renumit. Acuarele şi desene la un loc, adică întreaga serie a acestor compoziţii, reprezintă o capodoperă. Tot ceea ce un artist a ştiut să scoată din procedeele miniaturilor persane, ale picturii chinezeşti, ale stampelor japoneze, se potriveşte de minune cu atmosfera morbidă şi dezmăţată a romanului. Prin arabescul şi incisivitatea liniei, ca şi prin ştiinţa „sevelor" şi magia valorilor, Bottini depăşeşte cu mult ceea ce eram în drept să aşteptăm de la el în această treabă. Ei da, fiecare scenă a cărţii te duce cu gîndul la Guys, însă un Guys mai aspru şi în acelaşi timp mai voluptuos sau, pentru a spune totul: mai la curent cu moravurile, cum caracterul, cu temperamentul şi cu viciile personajelor pe care-i plăcea nu doar să le descrie, dar mai cu seamă să le aprofundeze, să le exprime, să le dea viaţă urmărindu-le pînă în cele mai obscure adîncuri ale sufletului lor şi ale joaselor lor instincte.

Faptul că un asemenea artist, dublat de un asemenea observator, nu ocupă locul ce i se cuvine, m-a surprins totdeauna. Pictor blestemat? A murit la Villejust, încă tînăr, într-o criză de nebunie furioasă. Se povesteşte că nefericitul, cu cîteva luni înaintea morţii, încercase să-i dea foc maică-si şi că trebuiseră să-l interneze în castelul din Yaucluse, între pereţii unei case de nebuni. Iată chipul vai!

jalnic şi dramatic în care, cînd nu era din pricina defrîului sau a alcoolismului, au pierit cîţiva dintre noi fără a ţine vreodată seama, din bravadă ca şi din lipsă de voinţă, de vreun avertisment. Unii erau doar nişte zugravi mediocri cărora boema le îndreptăţea din plin deplorabila trîndăvie. Alţii se numeau Leprin, Pascin, Modigliani şi cînd, mai deunăzi, s-a stins în deplină stăpînire a artei lui cel mai mare dintre desenatorii echipei noastre, am înţeles mai bine cărui soi de nedreptate le e dat dintotdeauna a-i fi victime anumite fiinţe:

Cu toate acestea, Cbas Laborde n-avea nimic de împărţit cu aceşti lipsiţi de noroc împotriva cărora se înverşunează soarta, şi el s-ar fi pus pe rîs de cum ţi-ar fi trecut prin cap să-l cataloghezi printre ei. Genul „boem“ i se părea odios. Plin de scrupule şi modest, se achita de sarcina lui cu singura preocupare de a o duce pînă la capăt. Sub aerele-i şmechereşti, ascundea cu greu o sensibilitate extremă.

— Oh! spune el înfăţişîndu-se într-un ziar în momentul marelui faliment al editurilor de lux, nu fac pe grozavul!

Ne lega o prietenie tacită, închegată către finele lui ’910 la *Lapin Agile*, la Frede. Laborde colabora la *Sourire*, unde desenele lui erau preţuite nu numai de public dar şi, precum se presupune, de Gus Bofa care îndeplinea pe atunci funcţia de director artistic al casei. După războiul din 1914, Laborde, pe care l-am întîlnit în acelaşi cabaret în care ne petrecusem cea mai mare parte a nopilor bînd şi trăgînd din pipă, îmi împărtăşi gîndul de-a strînge la un loc în volum vreo sută din desenele sale cele mai bune şi-mi propuse să scriu o prefaţă. Am redactat textul de care credea el că are nevoie şi apoi am început să-l prezint diverşilor editori pe care, în naivitatea mea, îmi băgasem în cap să-i interesez cu acest proiect.

Am făcut nouă demersuri: şi-am înghiţit nouă refuzuri.

— Cu neputinţă, zicea unul. Nu sîntem utilaţi pentru lucrări de felul acesta.

Altul pretindea că numele artistului nu are curs în librărie, sau că suita aceasta magnifică de studii şi crochiuri, de-o aria atît de limpede, atît de sobră, nu pare „serioasă^. Şi atunci, scîrbit de şirul acesta de eşecuri, m-am hotărît peste noapte să editez cartea pe spezele mele, sub titlul *Amicul fetelor*, cu condiţia ca Laborde să-i adauge două mari compoziţii originale, colorate la maşină în cazul exemplarelor de rînd, şi de mînă, în acela al exemplarelor de lux.

Desenele lui Laborde făceau atunci o sută de franci. I le-am plătit la preţul acesta autorului şi apoi, suma vărsată fiind, cum el rămînea ţeapăn înaintea mea fără a scoate un cuvînt, l-am întrebat ce se întîmplă.

— Ei! făcu el. Ştii, bătrîne, că... în sfîrşit... e foarte simplu. Desenul ăsta, da, ăsta mare în culori care înfăţişează o scenă de casă, cu femeile...

—Ei?

— Ei... Mă-nţelegi, a trebuit să iau o cameră, ca să-mi fie mai la-ndemînă să lucrez. Prin urmare, îmi mai datorezi un ludovic.

întregul Laborde se află în acest „prin urmare“. Era aproape un cusur al lui faptul de a-şi duce totdeauna judecăţile pînă la capăt. Aceasta i-a permis să nu escamoteze niciodată nimic. Teama de a nu fi păcălit îl constrîngea să nu menajeze pe nimeni. Cînd Mac Orlan, după Pascin, îi reproşă o anume manieră „expresionistă^, ne-a fost mai întîi teamă ca refulările unei asemenea arte şi faptul că ea favoriza satisfacerea celor mai aprige ranchiune personale să nu-1 abată pe Laborde din drumul pe care şi-l trasase; dar modul în care a ştiut să ajungă la

ultimele concluzii a demonstrat de îndată o clarviziune atît de fermă si-atît de rară, că i-ar si fost o

> ’ 9

nimica toată să-şi ajungă şi să-şi întreacă modelul.

Pierre Falke, a cărui prietenie pentru Laborde îl face şi mai simpatic, mi-a povestit că acest mare artist, cu cîteva zile înaintea morţii, îi atrăgea atenţia unuia dintre musafirii lui, care tuşea şi scuipa în cameră, că nu respectă regula jocului.

— Numai eu, zise el, am dreptul să fiu bolnav aici. De aceea, de fapt, mă şi aflu în camera asta.

Cu ochelarii lui înguşti de *clergyman*, cu pipa zemoasă, cu rîsetele-i scrîsnite, cu entuziasmele si

7 *>* 7[20]

subitele lui reticenţe, el oferea un ciudat amestec de seducţie şi răutate care-i deconcerta pe inoportuni. La Maniere, acel *bistrol-tabac* din strada Caulaincourt, puteai fi aproape sigur că-1 întîlneşti în fiecare seară, în compania vechiului şi credinciosului său prieten, comandantul Degneau care, mutilat în celălalt război, şi-a reluat activitatea la începutul acestuia, pentru ca în mai 1940 să fie doborît, la bordul avionului său. Derain, Falke, Pierre Mac Orlan, Daragnes, Dignimont, Marcel Ayme, Devaux, făceau parte dintre intimii lui. Basc înainte de toate, ca toţi bascii, venise pe lume la Buenos-Aires în 1886, dar prima copilărie şi-o petrescuse lingă Oloron-Sainte-Marie unde fusese coleg, la Iezuiţi, cu poetul Jacques Dyssord. Inscriindu-se la academia Julian, ironia sorţii a făcut să fie elevul lui Bouguereau şi al lui Luc-Olivier Merson, pînă în clipa cînd, sătul de o asemenea învăţătură, tînărul Laborde începu să colaboreze la revistele umoristice.

---

20 Trup femeiesc ce-atît de gingaş eşti/ neted, suav şi-atit de scump.

Cîtăva vreme petrecută la Londra i-a îngăduit, în ’912, să-şi descopere vocaţia înrîuririi graţie lui Hogarth si a lui Rowlandson. De fapt era un sentimental, pe care viaţa îl înarmase însă împotriva lui însuşi atît de timpuriu, încît cea mai mare parte a confraţilor lui, cu care nu voia să aibă de-a face, se temeau de el.

*Corps fernenin qui lanţ es tendre Poly, souef, si precieux...**

a spus Villon. S-ar putea înscrie aceste două stihuri pe frontispiciul operei lui Chas Laborde, căci el avea aceeaşi dragoste pentru femei, aceeaşi tandreţe senzuală faţă de ele, aceeaşi caldă devoţiune. Multe din gravurile lui dovedesc în ce măsură era el încîntat de prezenţa lor, dar pudoarea îi era atît de înrădăcinată încît luîndu-şi modelele de la *Belles Poules,* să zicem, ori de ia alte asemenea stabilimente, îi păcălea şi pe cei mai sceptici. Nici o tară, nici o decădere nu-1 descuraja. Ele îl ajutau, dimpotrivă, să-şi ascundă tulburarea. E suficient, pentru a te convinge, să consulţi admirabilul ansamblu de gravuri consacrate lor. „Damele acestea^ nu-i inspirau nici dezgust, nici milă. Burjuilor, prăvăliaşilor, jalnicilor ţipi ce le frecventau, lor le rezervă artistul trăsăturile cele mai crude şi poantele cele mai virulente. Laborde nu poate fi surprins niciodată nepregătit. Secretul artei lui, atît de caustică şi totodată atît de tandră, în aceasta constă: în acest tact fără pereche, nici chiar în opera luiToulouseLautrec, în această clarviziune, în această nobleţe a spiritului şi a inimii pe care cei ce l-au cunoscut o preţuiau poate tot atît de mult ca şi măiestria desăvîrsită si fermitatea stilului său.

9 9..

Cu toate acestea, un alt secret, şi cel mai dureros, fără îndoială, din cîte tăinuie în el un artist, era ambiţia pe care o nutrea Laborde de-a nu face numai figură de gravor şi

desenator, ci şi de pic* tor. Mai multe pînze descoperite după moartea lui stau mărturie pentru cît s-ar fi cuvenit să fie stimulată această ambiţie. Dar o expoziţie organizată într-o galerie de pe malul stîng nu avusese succes, şi îmi aduc aminte că oprindu-mă, mai tîrziu, în faţa unei picturi pe care o adusese înapoi acasă şi-o agăţase într-un colţ al atelierului, el se pornise numaidecît pe rîs, pentru a-mi spune apoi:

— Oh! nu, bătrîne, nu asta!... e o „refuzată^. Şi întorsese pînza cu faţa la perete, în prefaţa catalogului admirabilei retrospective a operei prietenului nostru, organizată la galeria

Charpentier, Andre Salmon serie: „Mi se relatează ca, vorbind de critici, Chas Laborde mărturisea unuia dintre apropiaţii lui: – Ei nu vor să fiu pictor." Laborde a suferit cu siguranţă din pricina unei astfel de ostracizări. Iar această mărturisire pe care simţise nevoia s-o facă îl va fi costat mult, căci nu-i plăcea de loc să vorbească de propriile lui eşecuri. Totuşi, dacă mă iau după indicaţiile catalogului, visul acesta de a fi pictor l-a urmărit toată viaţa. Pentru că nu e cîtuşi de puţin vorba de cîteva simple tentative mai mult sau mai puţin limpezi, ci de patruzeci şi una de pînze pe care toată presa le-a lăudat. Dar vai! un asemenea concert de elogii venea prea tîrziu. Laborde şi-a plătit insuccesul de pictor cu succesele lui de ilustrator. 0 pretindeau obişnuinţa, rutina, iar marea lui pudoare, mîndria, şi teama de ridicol le-au confirmat.

0 recunosc Iară falsă modestie: bucuria mea cea mai senină rămîne aceea de-a fi scris întîiul mare articol cii privire la Modigliani şi cea dinţii plachetă despre Utrillo, ca şi aceea de-a fi editat, pe cheltuiala mea, două studii consacrate lui Chas Laborde şi lui Dignimont pe vremea cînd aceşti artişti erau nişte necunoscuţi.

* *

— Dacă ai bani prea mulţi, nu putuse să nu protesteze Pierre Mac Orlan la vederea desenelor şi a pînzelor care împodobeau pereţii locuinţei mele din Quai aux Fleurs, depune-i la Casa de economii!

în cazul lui Pierre, nu era decît o butadă, dar în al altora, şi mai cu seamă în al pictorilor, ironia devenea curînd acerbă, şi ajungeam să trec în ochii lor drept un bolnav ori un ipocrit. Poate că numai Dignimont potolea aceste ranchiune, întreaga lui făptură degaja atîta simpatie că pînă şi portăreasa lui se lăsa cucerită. Dig împărţea cu camaradul lui de Neve cheltuielile de închiriere a unui soi de dependinţă care servea de atelier. Aceste cheltuieli se ridicau lunar la doisprezece franci şi jumătate pe care cei doi tineri îi şterpeleau de prin jocurile mecanice din cabarete. De

Neve, care avea o pelerină, se drapa în faldurile ei, avînd pe cap o pălărie de fetru cu boruri largi, intra solemn la portăreasă, arunca la picioarele ei un sac cu cele două sute cincizeci de monezi ale chiriei şi exclama cu o voce sepulcrală „Ia-ţi banii!“, înainte de-a se feri de furioasele lovituri de mătură ce i le rezerva straşnica femeie de fiecare dată, după asemenea scene. Atelierul, aşezat în faţa unei modeste „case de iluzii^ din strada Bernard-Palissy, era mobilat cu un divan, un şevalet şi un corn de vînătoare pe care cei doi pictori îl foloseau pe rînd. O sobă, cocoţată pe nişte lăzi de lemn nevopsit din pricina burlanului, care nu măsura nici mai mult nici mai puţin de doi metri lungime, pretindea din partea lor performanţe de echilibristică de cîte ori o umpleau. — De mirare că n-am dat foc barăcii, mi-a mărturisit Dig, cu lăzile acelea! 0 mişcare greşită, şi soba era ios. Si tine-te atunci… Iii dai seama?

/%. tl 5 *9* • [21]

In anumite zile, aceasta strofă de Verlaine părea scrisă *ad-hoc*:

La misere aussi faisait rage,

Quelquefois, dans le phalanstere.

On ripostait avec courage,

La joie et Ies pommes de terre.*

Iată boema! Cu toate acestea, nici pe de Neve nu-1 istovea, nici pe Dig. Acesta din urmă, care petrecuse cinci ani în Anglia şi în Germania şi fusese repede concediat de la Hotel Vendome, unde părinţii lui îl băgaseră ca secretar, nu visa decît să ajungă artist. începutul acestei vieţi aducea a farsă. Elev la academia Julian, ale cărei cursuri le urma la atelierul din Montmartre, melomanul care a fost întotdeauna Dig lăsa pe mîna amicului de Neve, mai des decît pe a sa, şevaletul, ca să ia-n gură cornul lor de vînătoare, dar, cum instrumentul acesta avea darul de a-i scoate din sărite şi pe vecini şi pe cîinii din cartier, cei doi cumetri îşi cumparară, pînă la urmă, o toba. Aşa putu Dignimont să cînte pentru propria-i plăcere mari arii din opere pe care-1 auzeai, din stradă, executîndu-le ca un virtuos, iar cînd portăreasa urca să-l roage, pe semne, să facă mai puţin zgomot, ea-şi surprindea locatarul cu toba dinainte-i împopoţonat cu un nas de carton.

Niciodată acest băiat surprinzător nu i-a dat nimănui impresia că poate să se plictisească. De la tobă, trecu apoi la acordeon, căci, schimbînd cartierul, îşi zisese că era firesc să-şi schimbe şi instrumentul. Marcel Roche, Warnod, Pirola – mort prea tînăr – sculptorul Howard şi Roger Wild (marele-i prieten) 1-au cunoscut în strada Turgot, în Montmartre, după o clasică mutare pe şest. Dig

---

21 Mizeria de asemenea făcea/uneori prăpăd în falanster/. Se riposta cu curaj/ Cu g-lume şi cu cartofi.

se şi pusese serios pe treabă. Cîtiva ani de „tras mîţa de coadă“ îi arătaseră că nu ajungi la nimic fără să te osteneşti şi e bine, într-un cuvînt, să te apuci mai devreme decît mai tîrziu. Ceea ce nu înseamnă că, instalîndu-se în bulevardul Emile Zola, Dignimont ar fi rupt-o cu vechile-i obiceiuri. Nici gînd de asta. *În familie* – adică domnu’, doamna şi „cîştigătoarea“ – marchează debutul lui la Salonul Independenţilor şi datează din ’910. Pînză enormă, ea fu bună mai pe urmă, căci nimeni nu încercase s-o cumpere, să astupe a geamlîcul din atelierul pictorului. Apoi acesta prezentă, la Pancardie, în strada Bonaparte, o serie de acuarele şi desene. Un prieten expunea cu el şi, pentru mai mult noroc, el găsise cu cale să scrie cu litere mari pe invitaţii: „Veniţi.

E foarte drăguţi. Acest chip de-a trezi curiozitatea mi se păru atît de nostim că mă dusei la galeria, azi dispărută, din strada Bonaparte unde-1 întîlnii pe Dignimont. Sfios şi roşind ca o domnişoară, acest băiat voinic, robust şi jovial stătea în mijlocul sălii cerînd scuze fiecărui vizitator, care-i trecea pragul, pentru deranj. La drept vorbind, domnii aceştia nu erau prea numeroşi, iar manierele lui Dig ajungeau să-i puie în încurcătură.

— Ah! da, zicea un camarad, Ginette a pozat pen* tru mutra asta? Al naibii, Dig! Şi uite-o pe Berthe, pe Lolotte, pe Gaby… Toate aceste dame!

— Fireşte, răspundea Dig ca de obicei, n-am avut decît de ales.

Cine a luat vreodată parte, spre mare-i satisfacţie, la vernisajul unei expoziţii a acestui artist, îşi închipuie lesne uimirea ce-o stîrneau printre clienţi aceste cugetări naive. Adăugaţi la aceasta liniştita impudoare, accentul direct şi viguros al acestor scene colorate atît de ţipător şi lipsite de ipocrizie, şi veţi pricepe mai uşor că minunatul băiat

făcuse de la început un lucru bun. A fost mereu la fel de sincer. Frumosul portret, în mărime naturală, pe care i l-a făcut Derain, ni-1 înfăţişează în cămaşă cu privirea ageră, cu faţa strălucitoare. Portretul acesta a fost pictat la 14 iulie 1934 în marea grădină a lui Paruseau, între unul dintre acele prînzuri şi una dintre acele cine care, astăzi, „te-ar putea ului“, îmi scria odinioară Dignimont. Magnifică piesă de pictură, ea închide toată verva şi gentileţea, aplombul şi strălucirea modelului care, în viaţa ca şi în arta lui, a avut mereu meritul rar de-a se înfăţişa asa cum e. Marea-i pasiune erau atunci bibelourile. În fiecare duminică îl vedeai pe Dig întorcîndu-se de la Tîrgul de vechituri, cu buzunarele ticsite de vechi fotografii, globuri de sticlă, *presse-papier*-uri, tabachere, săgeţi, „mîiniu de opalină, ceasuri de altădată, capete de pipă, şi cu taxiul plin de pendule cu figuri şi de cutii cu muzică cu care-şi împodobea atelierul. Dacă ignorai gustul artistului te-ai fi crezut la el în depozitul unui negustor de lucruri de ocazie căci, de exemplu, pe aceeaşi masă, un vechi fonograf cu cilindru, cu pîlnia lui cu tot, stătea alături de nişte pălării de cow-boy, de păpuşi demodate, o veioză veche, de prin 1830, teancuri de cărţi, o chitară şi nişte pistolete. Mai multe tobe, jocuri de taroc, două acordeoane în tocurile lor de piele, măşti, statui negre, berete albastre cu pompon roşu, trei jobene, *ex-voto-uri*, lămpi de gaz cu glob, carafe de decor romantic şi *fixe*-uri pe sticlă ajungeau să-i dea încăperii un aer de consignaţie. E de mirare că, printre toate acele lucruri de preţ, acest băiat poznaş putea să lucreze. Şi totuşi, acolo, în faţa planşei lui şi a păhărelelor cu vopsea, Dig reuşea nu numai să se instaleze el, dar chiar şi modelul după care desena acele nuduri puse în valoare de acuarelă şi care în curînd au devenit foarte cunoscute.

— A! Salut! Hai, intră! exclama el cînd apărea vreun prieten. Nu, nu mă deranjezi. Din contră! Lăsa creioanele şi pensulele şi se ducea repede spre un fotoliu pe care-1 uşura numaidecît de obiectele de tot soiul ce erau îngrămădite acolo, îndreptîndu-şi, în jurul capului, lunga-i şuviţă de păr roşcat:

— Ai picat numai bine. Sînt gata.

Pentru ca inoportunul să se simtă în largul său, Dig îşi punea un joben, apuca un acordeon în vreme ce tînăra femeie îşi trăgea repede cămaşa, îşi îmbrăca rochia şi-şi punea pălăriuţa.

— O vezi pe micuţa asta? E-o camaradă… una adevărată. Ei, bine, spunea Dig, închipuie-ţi că-i pozează nu ştiu cui… de la Academie, un babalîc putred de bogat şi că scîrba asta a făcut-o să-i coboare cele cinci etaje ca să schimbe jos un pol şi să-i aducă restul, sub motiv că nu-i datorează decît cincisprezece franci. Enorm, aşa-i? Enooorm! Mie-mi spui!

— Ah, domnule Dig, dacă aş fi bogată, nu v-aş poza decît dumneavoastră, răspundea micuţa care, de altminteri, găsea firesc ca „babalîcul“ să nu-i lase ei toţi banii. Pe mîine! M-am dus.

Apoi scoţînd din instrument, una cîte una, notele unui *valse-musette*, artistul îl lăsa pe musafir să-i cerceteze cartoanele. Crochiuri, desene, gravuri, puteai să le admiri si să-ti alegi spuneai:

— Le iau pe acestea trei!

— Bine, bătrîne!

— Cît costă?

— Vezi-ţi de treabă!

Colette, căreia i-1 prezentasem, îi zicea „marele Dig“, şi „marele Dig“ se simţea atît de fericit încît ar fi fost în stare să-i dea toate colecţiile lui în ziua-n care autoarea

Clctudine-i i-a făcut o vizită. Dar cum Colette vroia numai flori, ^portrete de flori" cum spunea ea, prietenul nostru se puse pe treabă, şi, timp de un an, ne temurăm să nu abandoneze savuroasele sale studii de moravuri ca să picteze numai lilii, gladiole, tulipe sau trandafiri.

— 0 să mă ia drept un bătrîn pensionar! îmi mărturisea, uneori, îngrijorat băiatul. Ce crezi? Din fericire, vara pe care o petrecu în Bretania îi permise să-şi revină în fire. Aduse de acolo mai multe suite de crochiuri destinate ilustraţiilor *Cîntecului echipajului*, precum şi un ochean marinăresc de care se sluji să cerceteze, de la fereastra lui, cheiurile şi taluzurile Senei.

— Nici nu bănui, zicea el, cîte mistere ale Parisului poţi dezlega cu instrumentul ăsta!

— Mie-mi spui! replicam eu. Quai d! Orleans, Quai aux Fleurs, Quai du Louvre, Quai d’Orsay, am locuit mereu în preajma apei. Iţi aminteşti *sketch*-ul lui Rip care se întîmpla pe unul din aceste cheiuri? Un tînar salvează o tînără care era să se înece; o readuce la viaţă, o găseşte apoi

„nostimă”, se îndrăgosteşte de ea, se interesează de condiţia ei. „Lucrez la telefoane!” răspunde nevinovata. Nici una nici două, eroul salvator o înşfacă pe tînără şi dă cu ea în apă.

— Ei, bine, eu, mai deunăzi, am reperat un bătrîn. Privea de sus, de pe parapet, cum curge Sena, dar nişte gură-cască nu-l lăsau să cedeze fascinaţiei pe care apa lor o exercita asupră-i. Michel Simon, care prînzise aici, coborî într-o goană iar eu mă apucai să-i strig tipului din toate puterile: „Păzea că vine!”. Simon pune în sfîrşit mîna pe el şi-l aduce la mine. Era un bătrîn grădinar pe care patronii îi puseră pe liber şi, culme a nenorocirii, îi murise şi nevasta. Michel Simon l-a luat în slujba lui.

— Bravo!

— Da şi nu, mormări Dignimont. Căci acest om, sub cuvînt să Simon nu l-a lăsat să moară, nu mai vrea să-i bată un cui.

— Chinezii sînt mai înţelepţi.

— În ce privinţă?

— La ei, cine salvează un disperat e dator să-i dea casă şi masă un an de zile.

— Aha! conchise Dig. Iată de ce în China sînt sinuciderile asa de frecvente.

y

Dar să încheiem cu glumele. Ca şi cu Chas Laborde, mă înţelesesem cu el să publicăm un album cu desenele lui, şi îmi închipuisem că pentru a avea un simt atît de just si colorat al acestor *Messieursf •) y*

Dames, artistul continua să aibă legături cu „mediul’1. Ei bine, trebuie să recunosc, sînt douăzeci de ani de cînd îl ştiu pe Dig, şi el nu mi-a propus o singură dată măcar să intrăm în vreun cabaret sau vreo circiumă. Şi numai dintr-o întîmplare, în urma unui dineu al *Carpouillot*ului, am eşuat în strada Lappe, la Noailles, unde n-am văzut pe cineva mai stingher decît el.

— Ei, ce nu-ţi place aici?

Dig îmi arată perechile care se legănau pe pistă, beţivii cu coatele pe tejgheaua barului, muzicanţii plasaţi sus pe o scară, sub tavan, apoi, perplex, ducîndu-şi mîna la şuviţa lui de păr prea lungă, îmi mărturisi cu glas straniu, stins şi fără timbru: —Prea seamănă cu desenele mele.

VIII. „TERIBILA” SUZANNE

Un bogat colecţionar, caruia-i sugerasem, la începutul războiului acestuia, să cumpere tablouri de Suzanne Valadon, mi-a răspuns că nu costau destul de scump ca să-l intereseze. Totuşi, o expoziţie a pictoriţei avusese tocmai

loc, pe strada Callot, în prăvălioara lui Bernier şi, din vreo douăzeci de pînze se vînduseră cam două treimi. Nu era nici o îndoială, aşadar, că Valadon, în ciuda cîtorva.. debuturi4’ nereuşite,

7 ’ *y* 7

avea în fine să se bucure de-o, cotă ce-ar fi permis anumitor amatori s-o ia-n serios.

Negustorii nu sînt atît de proşti. Unul din ei, oprindu-mă în plină stradă să mă întrebe de injecţiile cu sînge de pasăre a căror eficacitate, în diverse afecţiuni pulmonare, o proslăvea Colette, vru să afle dacă era adevărat.

— De ce vă interesează? îl întrebai la rîndul meu. — Am să vă spun, replică persoana. Am un contract cu bătrînul Guillaumin, si are astm. As vrea

7 *y y* să fac o experienţă cu injecţiile.

Conversaţia asta avusese lor în strada Duphot. Un an şi jumătate înainte de moartea pictorului îl întîlnii pe acelaşi negustor.

— Ştiţi, mă anunţă el vesel, Colette mi-a salvat banii. Guillaumin, care nu mai lucra, şi-a reluat pensulele, şi tocmai mi-a trimis mai mulţi „meri în floare44 de toată frumuseţea. Am să vi-i arăt: e-n mare formă!

Un alt artist bătrîn, dar care nu mai avea de mult nici un contract cu nimeni, se zbatea, spre sfîrşitul vieţii, într-o mizerie cumplită. Era un belgian. Un prieten pe care providenţa i-1 scosese-n cale, la Nisa, îl încunoştinţă ca unul din compatrioţii lor, fost băiat de cafenea la bufetul gării din Namur, ajunsese director al unuia din marile hoteluri de pe Coastă. Pictorul se anunţă la acesta şi vreme de trei ceasuri măsoară-n lung şi-n lat holul hotelului. Nu mîncase din ajun şi s-ar fi mulţumit cu un avans, chiar şi modest, pentru vreo comandă oarecare.

— Patronul o să vină, îl anunţă deodată un funcţionar al

hotelului.

Patronul nearătîndu-se, bătrînul artist ceru să i se înapoieze cartea de vizită şi aşteptarea continuă. În fine, pe cînd ieşea din biroul lui sprea-a coborî în *grill-room-u* Palacelui, puternicul personaj, care era fostul băiat de cafenea, catadicsi să-şi aducă aminte că un milog întrebase de el. Surîzător şi cu mîna întinsă, el se îndreaptă atunci spre acesta, şi fără să se acuze de întrîziere, se informează cu un aer condescendent:

— Ei bine, dragă domnule, ce doreşti?

— Ce vreau? făcu bătrînul scuturîndu-şi părul alb înainte de-a-şi pune vechea pălărie soioasă pe care o ţinea în mîna. Un ţap de bere!

Ar fi putut răspunde cu o zicală spaniolească ce-i consolase pe atîţi calici: „Uitîndu-te la mutra ălora pe care-i noroceşte Domnul, poţi înţelege dispreţul lui pentru bogăţii“, dar banul a ajuns la un asemenea prestigiu că directorul hotelului, fără îndoială, nici nu s-ar fi sinchisit. În privinţa asta, negustorii de pictură rămîn imperturbabili. Pentru ei, un Utrillo înseamnă, în primul rînd, o sută de bancnote; un Derain, o sută cincizeci, un Matisse, două sute, iar un ^. drăgălaş de Ronnard“, o avere. Ce are-a face calitatea tabloului! Preţurile sînt făcute. Totuşi, deprinderea de-a mînui mari sume îi face, cîteodată, să nu mai calculeze, pe cîtă vreme colecţionarii recurg, de obicei, la asemenea meschinării ca te şi ruşinezi pentru ei.

Un amator, cu faimă-n bunul lui oraş Lyon, din pricina puţinului său zel în a-şi deschide baierele pungii, avu o dată o vorbă admirabilă. Cum îi plăceau tablourile lui Foujita, intră într-o galerie văzîndu-1 că apare, negustorul aşeză repede pe un şevalet o pînză a acestui pictor.

— E nemaipomenit, trebuie să recunoască persoana Cît

doriţi pentru această pînză?

— Oh! faceţi o afacere, zise negustorul. Am luat-o convenabil şi-mi pot îngădui s-o dau cu şase mii de franci.

De data asta amatorul nu zise nu. Scoţîndu-şi portofelul din buzunarul interior al vestei, avea intenţia să-i numere banii cînd, răzgîndindu-se deodată, spuse:

— Pe legea mea, ce nenoroc! Foujita ăsta… mi-ar place să-l am la mine, dar acum… mi se pare cu neputinţă!

— Mă rog?

— Sînt în doliu!

E altceva, desigur, decît acest biet cîrcotaş, colecţionarul care-i găsea pe Valadon-i prea ieftini, dar amîndoi fac parte din rasa pentru care, pe lumea asta, în afara banului nu contează nimic. Traficanţii cei mai ordinari ar putea lua, în privinţa asta, lecţii de la ei. Unii pretextează că soţia are de gînd să-şi facă o colecţie şi că nu-i bine s-o sperie cu preţuri mari. Alţii nu cumpără tablouri spre a le vinde din nou. Nu! Ei le păstrează. Ba chiar se jură că au să le păstreze toată viaţa. În sfrîşit, alţii îţi vor spune, cu un aer nevinovat, ca nu pricep o iotă din pictură şi că se-ncred orbeşte în buna-credinţă a artistului la care au ajuns prin incredibile tertipuri.

Am cunoscut-o pe Valadon printr-o astfel de manevră. Louis Vauxcelles, al cărui secretar eram pe atunci, îmi soptise:

— Zici să sînt un unchi de-al tău din provincie şi că m-ai pus să-ţi cumpăr un tablou. Restul mă interesează. N-ai grijă.

Povestesc toate astea, nu ca să-l ponegresc pe Vauxcelles, dar ca să vă arăt la ce matrapazlîcuri se dedau anumiţi cumpărători.

Ea ne primi în strada Cortot, în marele-i atelier de unde se vedea, pe de-asupra hornurilor străzii Caulaincourt,

priveliştea înţesată de acoperise a bulevardelor exterioare si-a magistralei Saint-

> O

Ouen. Ea a pictat de multe ori vechiul hambar din fundul curţii care alcătuieşte prim-planul acestei vaste perspective. Lilieci înfloreau acolo în dreptul unui zid. Prezenţa acestei plante, ai cărei ciorchini liliachii revin adesea în naturile moarte ale artistei, dădea acelei primăveri un aer de ţară sau, oricum, de periferie; şi chiar casa, cu, albul ei pridvor şi poarta mare, cu scara-i strimtă şi piezişă şi cu-ale sale două corpuri de clădire cu faţadele roase, amintea acele vechi construcţii care sînt în acelaşi timp şi ferme şi locuinţe ale proprietarilor, care se află dincolo de centură, în vecinătatea Parisului.

Pînă atunci, eu n-o mai întîlnisem decît în micile restaurante din Place du Tertre, fără să fi avut, însă, prilejul să-i fiu prezentat. Pălăria, ochelarii, ciorapii groşi, tricoul şi fulgarinul îi dădeau un aer bărbătesc care aproape că mă intimida, şi ceea ce puteam să ştiu despre acestă fiinţă stranie nu era suficient spre a mă linişti. Era o femeie mică, forte vioaie, foarte volubilă, care punea în orice conversaţie un patos nemaipomenit. Discuţiile ei cu negustorii de pe Butte degenerau aproape de fiecare dată în certuri sau în hohote de rîs. Un rîs ciudat care, cu propriile-i cuvinte, cînd, era „pusă pe şotii“, îţi spărgea timpanul.

Primirea ce ne-o făcu fu dintre cele mai călduroase.

— Nepotul dumneavostră nu e prost, spuse ea pretinsului meu unchi. Numai că, dacă-mi îngăduiţi un sfat, mai bine să-i oferiţi o pînză de-a lui Utrillo decît una de-a mea.

— Ce Utrillo? întrebă Vauxcelles fără să clipească.

— E fiul meu! răspunse ea, apăsînd mult pe „meu£. Iar

rîsul care urmă se auzi sonor şi victorios în încăpere. Apoi, deschizînd un dulap în care se aflau vreo zece tablouri de Utrillo, scoase unul, pe care-1 puse într-o ramă înainte de a-1 aşeza pe un şevalet. Totul fu gata într-o clipă. Continuîndu-şi rîsul, Suzanne se legănă pe picioare.

— Hm! Ce ziceţi… nu-i aşa? proclamă ea. Este un pictor… un mare, un foarte mare pictor! Mă uitai la ea imediat. Femeia aceasta mică, patetică şi pătimaşă, cu păr cărunt, tuns bărbăteşte, cu ochi jucăuşi de maliţiozitate, mă buimăcea. Nu mă-ndoiam, desigur, că Utrillo era „un foarte mare pictor’4, dar încă nu eram obişnuit s-o aud spunîndu-se într-un chip atît de categoric. Pe de altă parte, mă temeam că ea să nu descopere manevra la care mă pretasem.

Fără îndoială „unchiul14 meu observă tulburarea mea, căci mă împinse înspre pînză.

— Ce zici? întrebă ei, ştregîndu-şi ochelarii. Cînd stau şi mă întreb cu ce scop Vauxcelles, care n-avea nevoie de mine ca să ajungă la artişti, a intrat în încurcătura asta, ajung să cred, că avînd într-adevăr de gînd să cumpere cîteva tablouri, nu voia să-l învinuiească mai pe urmă lumea de-a se fi folosit de meseria lui de critic de artă ca să le obţină cu reducere. Obiceiul mai pretindea, în vremurile acelea idilice, ca pictorii să fie sensibili 1a anumite demersuri. Un articol al lui Vauxcelles în *Gil Blas* nu era nicidecum de neluat în seamă, si Suzanne Valadon care, ca si

7 *9*. 7 *f*

Utrillo, fiul ei, nu-şi vindea pictura cu peste o sută, o sută cincizeci de franci, s-ar fi simţit datoare să-şi micşoreze preţurile.

Era prea fericită că un băiat de vîrsta mea doreşte să aibă unul din tablourile ei, ca să mai miroase vicleşugul.

— Într-adevăr, făcu Vauxcelles, nu fără şiretenie, cu toate că nu pricep mare lucru din pictura modernă, trebuie să recunosc că tabloul acesta…

— E-o capodoperă! exclamă ea. Priviţi cu atenţie. Cerul acesta care mă-nnebuneşte… nebună… da, de bucurie, de gelozie, să-l simt aşa curat, aşa uşor, aşa fluid… Şi zidul acesta gol, sinistru în albeaţa cu-o mutră pocăită. Scuzaţi-mă. îmi veni să-i spun că o ştia prea bine, ca şi mine, de altfel, şi că farsa asta ţinuse destul, dar privirea ce mi-o strecură pe sub ochelari mă dezarmă.

Iui de ghips. Iar zăpîazurile! cită dramă-n toate acestea! Cită forţă de evocare! Iertaţi-mă că mă exprim aşa pe seama lui Utrillo, dar nici să-l iau la rost nu mă sfiesc, cînd îmi arată lucruri fără nici o valoare. Să-l ocărăsc, dacă-mi daţi voie. Ii zic: „Ia-o de la început. N-ai dreptul să pictezi ca toată lumea! *1 Uneori m-ascultă. Alteori dă totul dracului şi mă insultă. E groaznic. Şi ştiu că se va duce să bea.

— Să bea?

A #

îşi trecu mîna prin păr.

— Să bea pînă ce cade-n şanţ, spuse ea. Da! Să bea ca o brută josnică ce e, ce-ajunge să fie din senin, gata să lovească.

Rîsu-i deveni strident. Vauxcelles nu se clintea.

— Nu ştiam acest amănunt, făcu el în sfîrsit, *y*. 7 *y* 7

— Iată o altă pînză, reluă ea deodată. A pictat-o în odaia lui, noaptea, inspirîndu-se dintr-o ilustrată, îl încuiasem ca să nu se ducă prin cîrciumi. Tăcere.

— Credeti-mă că e frumos!

— E minunat, întări criticul. Totul este la locul lui. Valorile… dar, făcu el gata să se dea de gol, vorbesc anapoda. Nu daţi atentie, doamnă: yirobabil că spun

prostii.

Ea nu păru să înţeleagă. Ne mai arătă un tablou si ne atrase atentia că era, ca mai toate cele din $y > 7$

dulap, executat pe carton.

— Ah! pe carton, făcu Vauxcelles. Oare cartonul ăsta nu se deteriorează?

Mi se păru că se întrecea cu gluma şi că. /teribila Suzanne*’, cum îi zicea Degas, are să-l dea de gol, dar ea se mulţumi să ridice din umeri.

— Sînt zile, mărturisi ea foarte scrîbită, cînd în ciuda geniului său, îmi vine să-l dau afară cu cartoanele lui cu tot. Şi cum se mai lăfăie în beţia lui! De-ar crăpa odată!

De astă dată, tonul unei asemenea disperări mă tulbură peste măsură, căci dacă ştim, ca toată lumea în Montmartre, ca ea^l încredinţa uneori pe Maurice unui fost sergent de stradă, rugîndu-1 să-l ţină la el, sub cheie, nu-mi dădusem încă seama de situaţie. Beam cu toţii, întreaga noastră gaşca, şi adesea prea mult, pe Butte; aceea ce, de altfel, nu ni se părea scandalos. înţelesesem, însă, că, în cazul lui Utrillo, era vorba de cu totul altceva, că alta era situaţia noastră, şi că drama la care maică-sa făcea aluzie era plină de cele mai grave şi mai penibile întîmplări. Legenda carencepuse să şi învăluie persoana pictorului o punea în umbră pe a Suzannei Valadon. Şi, totuşi mi se pare că femeia aceasta trebuia compătimită mai mult decît Maurice, căci, disparînd dinaintea lui, lăsînd loc liber podigiosuiui său talent, această mare şi nefericită artistiă s-a jertfit de două ori. Copilăria ei, mi-a povestit Utter, fu dintre cele mai nefericite. Brutalizată de ai săi şi victimă a unei tragice aventuri de familie, Suzanne, o ştersese de foarte tînără la Paris şi acceptase aci, ca să trăiască, tot felul de corvezi pînă în ziua cînd un accident de pistă o constrînse, vai, să-şi ia adio de la circ.

Exista pe-atunci, în Place Pigalle, un tîrg de modele. Făcu acolo, nefericita, cunoştinţă cu Degas. îi poză pentru nuduri şi figuri. Apoi Lautrec făcu după ea un portret admirabil. Degas, Lautrec: ceasurile rele trecuseră. Urmă Renoir, dar, fără să îndrăznească să se destăinuie cuiva, energica şi tainica făptură se şi apucase să deseneze pentru ea, în cămăruţa-i din Montmartre. Maurice, ce se născu atunci din legăturile îndoielnice pe care le întreţinea ea cu un oarecare june-pictor, faimos pentru beţiile sale, creştea la Pierrefitte, la o bunică. Suzanne îl îngrijea cum putea mai bine, dar grosolanul mandatar din Hale, ce-i luase locul pictoraşului, nu consimţea să recunoscă copilul; într-o zi, într-o neaşteptată întîlnire, un pictor din Barcelona s-a înduioşat de soarta micului Maurice, l-a declarat la primărie şi i-a dat numele lui.

între timp, ea, care-i arătase pînă la urmă crochiurile lui Degas, primi încurajări şi începu să picteze.

Lucrărilor ei dintîi le lipseşte, iară îndoială, aerul, atmosfera; poate să subiectul lor este prea evident, dar se observă, ici-colo, o personalitate atît de puternică şi de sălbatecă încît nu se poate să nu le iei în seamă. înrîurirea lui Degas se vede peste tot. Totuşi, cînd te gîndeşti că de-a lungul istovitoarelor şedinţe ce le pretindea pictorul modelelor lui, „teribila Suzanne“ reţinea reflecţiile pe care le auzea şi de care, pe urmă, ţinea cont în faţa hîrtiei albe, nu poţi să nu o admiri pentru o asemenea tărie de caracter. Mizeria artiştilor greutatea de-a răzbate, de-a se remarca erau pe atunci lucruri obişnuite. Să dau un exemplu, ce nu uimea pe nimeni: un ungur, dat afară din atelierul lui Matisse, încolţit de foame, a ajuns să mănînce miezul de pîine ce-1 foloseau elevii ca gumă de şters.

— Tinere, afirma Degas cu linişte, ca despre un lucru foarte firesc, pe vremea mea nu se „parvenea“!

Numai norocul… şi talentul, ajutat de noroc, erau hotărîtoare. Totuşi, în nici o altă epocă dragostea de artă n-a fost mai vie, mai dezinteresată. Vorba ce-o pune Kipling în gura eroului său din Pe d*rumul Mandalay-ului*: „Plătit-am tot ceea ce ştiu“, se potrivea, pentru poeţi, cu cea a lui Degas pentru pictori. Ceea ce, de altminteri, nu ne împiedică să încercăm norocul, dar eram preveniţi că nu aveam nici un drept la el. Lecţia lui Degas, a lui Lautrec, a lui Renoir, pe care ne-o transmitea Suzanne Valadon, echivala cu un mesaj. Utrillo, căruia i-a transmis-o mai întîi, ei îi datorează faptul de-a fi înţeles că toate procedeele nu fac decît o stagiune, şi că şcoli, cenacle, coterii şi palavre nu duc de obicei decît la confuzia acelora care le practică.

Rămîne de văzut cîţi pictori, din cei ce caută, obsedant, un stil, au vreun temei să nutrească o atare pretenţie. Pentru Suzanne Valadon nu se punea problema. Oricîte greutăţi ar fi avut de înfruntat, ea se-ndrepta spre-o măreţie pe care o asimila din instinct. Aveau loc bătălii grele din care ea

ieşea istovită, dar cîteodata victorioasă, după ce se închidea în casă, zile şi săptămîni întregi, fără să răspundă celor ce-ar fi venit s-o vadă. O imensă pînză neterminată îi aducea aminte de ceasurile acelea pătimaşe. Ocupa partea dreaptă a atelierului şi înfăţişa pescari trăgîndu-şi plasele din apă. Pînza era o reuşită pe care artista o păstra mereu înaintea ochilor spre-a nu uita nimic din greutăţile pe care a trebuit să le învingă. Eu am putut să văd, ori de cîte ori mă primea la ea, acestă mărturie a luptelor trecute de care ei nu-i plăcea de loc să se vorbească. Ajunsesem să fim adevăraţi prieteni. Admiraţia ce-o încercam pentru Utrillo o deranja

mai mult decît voia să lase să se înţeleagă. Şi i-am şi relatat, pînă la urmă povestea cu „unchiul44 aşa cum o închipuise Vauxcelles.

— Să mori de rîs, nu alta, exlamă ea. Totuşi, dacă aş fi ştiut că lui Vauxcelles îi plac pînzele lui Maurice i le-as fi dat mai ieftin.

— Cinci v-a luat?

— Parcă cinci. Nu-mi mai aduc aminte. Dar spune-mi dumneata, ce i-a venit să-mi joace comedia aceea? Ai priceput ceva?

Ea izbucni atunci în acel rîs cu care mă obişnuisem, apoi, aprinzîndu-şi o ţigară, aşteaptă să-i dau o explicaţie.

— Nostim tip! spunea ea.

— Nostim, dar şic! rectificam eu, căci s-a ţinut de vorbă. Una din cele cinci pînze a ajuns la mine.

— Cu neputinţă! Cadou?

— Cadou. Ba chiar mi-a spus: „Ţi-o dau ca să începi să-ţi faci o colecţie44.

Ea rămînea, cum se zice în Montmartre, „cu ochii patraţi44, şi mă gîndeam care nu i-ar fi fost mirarea de i-aş fi spus că, de dragul picturii, „uncliiumeu“ îşi învăţase jupîneasa să-i servească omleta pe un platou de porţelan albastrul destinat numai acestui fel. A duce pînă într-acolo respectul de completare, sigur c-ar fi lăsat-o cu gura căscată.

In anumite zile, cînd Maurice lucra la el cameră, cu fereastra zăbrelită, ca nu cumva să-i dea prin gînd s-o ştează pe-acolo, îl vizitam.

A

in

— Ah! da… Bonjour! se mulţumea el să mormăie îhtinzîndu-mi mîna.

Lăsa pensulele deoparte, apoi, curăţîndu-şi unghiile, se

depărta de şevalet ca să ne lase să-i vedem tabloul la care lucra. Nu era vorbăreţ de loc. Existenţa pe care o ducea nu-1 îndemna la asta. Sau, dacă vorbea, vorbea cu personaje imaginare, care, pretindea el, voiau să-l snopească în bătaie şi să-l împiedice să bea. După ce-i trecea criza, recădea în starea-i maniacală şi taciturnă din care nimic n-ar fi putut să-l scoată. Totuşi, părerea mamei lui nu-i era niciodată indiferentă: o pîndea ca un copil neliniştit, în aşteptarea unei recompense.

— Foarte bine, Maurice! îi spunea ea de obicei. Asta eşti *tu.* Continuă.

y

— Ah! bine… Mulţumesc!

y

Pe urmă, împingîndu-mi şevaletul ca să văd mai bine:

— Iţi place şi ţie? întreba el. Nu-i urît?

— Nu, Maurice. Admirabil!

Era, totuşi, de-ajuns ca maică-sa să-şi încrunte sprîncenele pentru ca umilul surîs ce-i flutura pe buze să se crispeze într-o grimasă. Se mînia numaidecît, trăgea înjurături şi se aciua într-un colţ al camerei unde, în puţinul timp cit mai stăteam cu el, îşi vîra faţa în mîini şi se făcea că ne ignoră cu totul.

123

Cînd mi se întîmpla să-l surprind pe Utrillo la capătul lucrului, primirea ce mi-o făcea era mai puţin dezagreabilă. Simţeai că-i bucuros de-a fi isprăvit o treabă. Tabloul terminat îl aşeza pe şemineu, lîngă oglindă, pe urmă-şi pregătea lucrul pentru ziua următoare. O ilustrată, pe care o scotea dintr-un sertar, îi ţinea trează îndelung luarea-aminte. O fixa, apoi, de-a dreptul pe şevalet, înainte de a-i reporta agrandismentul pe foaia de carton pe care

vroia să picteze. Nici o **plăcere** nu se manifesta în **gesturile sau** în **expresia feţei** lui. Mînuind compasul **şi** rigla, avea, **mai** degrabă, aerul de-a îndeplini o treabă fără interes. Miracolul nu avea loc decît în cursul execuţiei tabloului, cînd, Utrillo se baricada două sau trei zile în cameră la el, ca să se lase-n voia demonului său. Radios de fericire nu l-am văzut decît la încuviinţările ce le primea din partea Suzannei Yaladon. Din păcate, lucrurile se încurcau repede, căci, pentru Maurice, singurul, unicul mod de-a încerca o bucurie artistică deplină depindea de jumătatea sau de litrul de vin pe care, în virtutea unei tacite înţelegeri cu maică-sa, îl pretindea ca pe un drept legitim. Entuziasmelor, efuziunilor le urmau ocările şi ţipetele. Utrillo ameninţa că va rupe în bucăţi cartonul şi trebuia să i-1 smulgi din mîini pînă ce revenea la alte sentimente. Astfel de scene o demoralizau pe Suzanne, care încerca să-l lecuiască pe pictor de patima beţiei. Zadarnice şi plicticoase, ele degenerau destul de repede în încăierări la care Utter trebuie să ia adesea parte pentru a reînscăuna în casă pacea şi a-i împăca, în cele din urmă, pe Maurice şi pe Suzanne.

Chiar el mi-a spus-o de atîtea ori:

— Era o poveste întreagă cu fiecare capodoperă. Ce trăznit! Maurice azmuţea vecinii răcnind ea e martirizat, că-i e sete, că vrea să bea… Suzanne făcea o criză de nervi. Ce mai şedinţe! Vinerea, după ce se bărbierea, pictorul rămînea potolit, căci n-avea să lucreze toată ziua, făcîndu-şi numai datoria faţă de Sfînta-Fecioară din Lourdes şi Ioana d’Arc. Adevăratul cult pe care-1 consacra Fecioarei îl făcuse să cumpere o mul ţine de talismane, de plăcuţe comemorative, de statuete, de fotografii pe care le aşeza pe-o etajeră şubredă, contemplîndu-le, ceasuri întregi, şi numărîndu-şi mătăniile. Casa şi biserica din

Domremy i-au inspirat o serie de guaşe, de acuarele şi uleiuri de o delicioasă prespeţime.

— Dar, spune-mi, întrebam, eu după ce termini rugăciunile ce faci?

Răspundea cu o mutră morocănoasă:

— O iau de la capăt.

— Şi nu ieşi? Niciodată?

— Nu. De altfel, se grăbea el să spună, nu mă plictisesc aici. Am cu ce să mă distrez. Poftim, uită-te!

Scoase, într-o zi, dintr-un dupal în perete un joc cu tren mecanic, ale cărui şine le întinse pe podea şi, ca să mă facă să-l cred că nu era de compătimit, puse de mai multe ori locomotiva în mişcare cu ajutorul unei cheiţe.

Suzanne nu-1 lăsa niciodată singur acasă. Cînd avea vreo treabă în oraş, îl încredinţa unei vecine, recomandîndu-i să aibă grijă să nu-1 necăjească. Această minunată fiinţă îl cunoscuse de copil. „Da, Mau-mau“, răspundea ea la mai toate întrebările lui. Consemnul era de formă. Paznica zice „da“ pentru Ioana d’Arc, pentru preţul tutunului, pentru Victor Ilugo, pentru „porcii ăştia de la putere”, pentru vrute şi ne vrute şi „ba“ penru vinaţ. Era singura restricţie. Nu apuca să-i scape nefericitului o vorbuliţă în privinţa asta, şi cumătră se dovedea de neînduplecat, iar Maurice, îmi făcea un mic semn de complicitate şi se prefăcea că se resemnează, văzîndu-mă că plec.

— Să nu stai mult! zicea el.

— N-ai grijă. Un prieten mă aşteaptă la Frede, dar cel mult într-un sfert de ceas sînt înapoi.

— Şi Valadon? o întrebam eu pe vecină ca să evit orice eroare.

— Ah, Suzanne! Se-ntoarce după-masă, mă informa nevinovata creatură.

Douăzeci de minute mai tîrziu, chiar ea-mi deschidea usa si mă introducea în camera lui Maurice

) *9*

care, chipurile să mă ajute, îmi lua pardesiul punînd mîna pe sticla ce i-o aduceam. Vorbeam despre pictură. Femeia cea grasă, cărei-ai inspiram încredere, încerca să ia parte la conversaţie şi profita de sunetul telefonului ca sa ne lase singuri într-atît i se păreau de paşnice chestiunile pe care le discutam de faţă cu ea. Intr-o clipă Maurice, ducînd lacom sticla la gură, o dădea gata.

— Bătrîne, cînd îl simt cum alunecă pe gîtlej, făcea el în extaz…! E bine… clapa funcţionează. N-ai idee ce bine face.

Doctorul Laforet, care l-a găzduit cîteva săptămîni în casa lui din Lyon, mi-a povestit că dădea pe gît ca nimica opt sau zece sticle de vin roşu într-o singură după-masă şi că, abia ieşit, dimineaţa, din odaia lui, umbla de colo-colo pe coridoare în căutarea cheilor de la pivniţă, pe care trebuiseră să le ascundă.

— N-aveţi cumva o litră de vin, o litruţă? o întreba el pe bucătăreasă sau pe stăpîna casei. Dacă nu mai e decît pe fundul sticlei, îl termin eu.

Felul lichidului nu conta. Maurice se mulţumea cu orice, numai „clapa” să nu se astupe. Moş Gay, fostul sergent de stradă, în grija căruia era lăsat de maică-sa cînd nu se mai putea sta de vorbă cu el, ştia cîte ceva despre asta.

— Dragă domnule, mi-a mărturisit el cu acel aer mieros pe care-1 îmbina cu maniera forte, apa de colonie a doamnei Gay n-a ţinut mult eu chefliul ăsta. I-a golit o mică provizie de cinci flacoane. Ba mai mult, aveam o sticlă cu firnis într-un dulap şi cînd mi-a trebuit, ia-o de unde nu-i! Firnisul se evaporase. Ce ziceţi? Să nu-ţi vină să crezi. Auzi

dumneata, cu ce să-ţi ungi matele.

A >

In privinţa asta, legenda lui Utrillo e mult mai prejos de realitate. Ar fi destul, spre-a te convinge, să răsfoeşti *Jurnalul* pe care l-a ţinut pictorul în timpul diverselor lui şederi, în strada Mont-Cenis, la fostul sergent. Acesta din urmă cumpărase un gros registru comercial legat în lustrin negru pentru ca „Domnu Maurice<c să-şi poată consemna cugetările. În fiecare seară, minunatul om deschidea registrul si citea din el neves*cTj y* tei sale, dar încetă curînd s-o facă. Asta fiindcă pensionarul lui, dacă nota ici-colo cîte o părere doctă despre artă ori creiona vreo „privelişte^ din Montmartre, nu uita niciodată să consemneze cuvîntul *vin* si să-i laude însuşirile.

y y

Avînd un asemenea fiu, e cu neputinţă de redat temerile si neliniştile Suzannei Yaladon. îmi *y y* amintesc de ziua-n care năvăli-n apartamentul meu de pe Quai du Louvre, la ora prînzului, ca să mă roage s-o ajut să-l scoatem pe Maurice de la Depot, unde acesta aştepta să fie transferat la spitalul Saint-Anne. O beţie mai teribilă decît oricare alta, din cele pe care, totuşi, obişnuia să le facă, se sfîrşise cu un atît de frenetic acces de exaltare că medicul de gardă diagnostica un „delirium tremensk’ şi, consecinţă fatală, cerea să fie imediat internat.

— Dumneata care-1 cunoşti, poftim, protesta ea scoţînd dintr-o mapă de desen, pe care o ţinea sub braţ, mai multe guaşe de curînd terminate ale lui Utrillo şi răspîndindu-le în jurul ei pe covor, crezi că e nebun cine e-n stare să facă asemenea minuni? Hai cu mine, te implor. O să vorbim cu doctorul de la Depot. O să-i deschidem ochii. La nevoie, dăm alarma şi în presă şi o să împart atîtea guaşe cîte va fi nevoie pentru a-1 salva pe Maurice. O să facă el altele… şi

mai frumoase şi are să le ducă singur ziariştilor care se vor fi ocupat de el.

Spaima de nebunie o chinuia teribil. Ştia, nenorocita, că după o criză mai puternică, Facultatea o să-l treacă în rîndul „furioşilor’. Reacţiile lui Maurice erau de obicei atît de energice, se manifestau cu atîta furie, încît ar fi fost cu neputinţă să se mai intervină pentru el, contravenindu-se regulamentelor. Dacă un agent sau un infirmier refuza să atenueze sensul depoziţiei lui, se termina cu artistu i. o ştia si el. Ca si maică-sa, se temea *y y y ’*

de mai rău, dar chipul în care încerca să iasă din încurcătură îi agrava prea adesea situaţia. „Stau la Charente“, îmi scria el de pe proprietatea viitoarei lui soţii. Şi pentru a-mi dovedi mai bine aerul malign, de temut, al anumitor termeni, el subliniase *Charente* cu roşu si albastru si scrisese *y > y* pe margine, cu litere mari, şi ele subliniate: „a *nu se confunda cu Charentonul* Şoferul-infirmier care primise ordin să-mi predea scrisoarea mă înştiinţa că pictorul trece printr-o criză de misticism şi că „doamna Suzanne44, cu toată dragostea ce Maurice nu înceta să i-o arate, nu reuşea să-l facă să nu se mai poarte ca un trăznit.

Cam de atunci cei din anturajul său începuseră să-i spună „maestru“.

— Cînd îl apucă, îmi spuse cu mîndrie trimisul lui, maestrul lasă totul baltă şi începe să se roage. Atît ziua cît şi noaptea aprinde luminări! înţelegeam ce se petrece cu Suzanne, precum şi raporturile ei cu „maestru 1“. Ea, atît de simplă, de directă şi de sinceră, trebuie că suferea îngrozitor luînd parte, neputincioasă, la transformare. Bineînţeles, nu titlul de „maestru’4 o mîhnea. Dar nazurile i se păreau, totuşi, odioase, şi ea nu înţelegea să-şi vadă zădărnicită osteneala pe care şi-o dădea mereu pentru a-1

feri pe Maurice de-a se face de rîs.

Afacerile-i personale nu erau strălucite. Utter nu mai era atent cu ea. O înştiinţase că nu mai e dispus să facă ordine în familie. Dacă mama şi fiul erau în posesia castelului din Saint-Bernard şi a micului hotel din Avenue Junot, lui i-o datorau, lui Utter. Altminteri, tot acest bănet care, în anii de după război, le picase ca din cer, nici Suzanne, nici Maurice n-ar fi fost în stare să-l păstreze. Cu bacşişurile de mii de franci pe care le dădea pentru un drum în oraş, cu banii cheltuiţi zilnic pe taxiuri care echivalau cu preţul unui automobil, cu cumpărăturile ei nechibzuite, era sigur că Suzanne va sfîrşi-o-n stradă, cu buzunarele goale. Intr-adevăr, pe orice sumă punea mîna această uimitoare creatură, nu mai rămînea din ea nimic. Banii i se scurgeau printre degete. Cît despre Maurice, care-i tot dă zor cu însurătoarea, n-are decît! Să nu piardă ocazia. Şi[22]

Utter adăuga, nu fără bun-simţ de altfel, că se distrase destul şi că acum se retrage la SaintBernard să lucreze în linişte. Ei bine, Suzanne refuza să-l urmeze la Saint-Bernard căci, ca să folosim o expresie vulgară, „se împuţise brînza“, şi chiar atunci, după Utter, ea îl pierdea pe Utrillo.

In brelanul acesta de artişti atît de straniu alcătuit, ea fusese cea care purtase crucea. Am întîlnit-o, dîndu-şi toată silinţa să-şi ascundă nenorocirea, dar nu trebuia să-i vorbeşti de fiul ei, căci se pornea pe reproşuri şi proteste vehemente pe care se străduia să le atenueze printr-o perfectă bună-dispoziţie în privinţa căreia nimeni nu se înşela.

9

Aflîndu-mă pe Butte, într-o seară de iarnă, îmi trecu

---

22 Spital de psihiatrie (N.R.)

deodată prin minte să-i fac o vizită, ca s-o mai înveselesc puţin. Se refugiase-n încăperea de la parter a imobilului, unde-şi pusese un divan printre şasiuri şi rame, care dădeau camerei aerul unui magazin baroc de accesorii, prost întreţinut. Prima impresie a fost atît de puternică încît nu putui să mi-o ascund. Era aproape un an de cînd n-o mai văzusem şi-mi trebui un oarecare efort s-o recunosc. Simţeai că e la capătul puterilor.

Papucii scîlciaţi, capodul dubios, şuviţele de păr alb ce-i ieşeau din piptănătură, tenul ei alterat, brăzdat de riduri, făceau dintr-însa o bătrînă al cărui trup părea să se fi chircit.

— La naiba! făcu ea, înainte de a-mi veni în fire. De ce să lupţi? Şi pentru cine? Cît a trebuit să-l protejez pe Maurice viaţa mea avea un sens. Dumneata care mă cunoşti, ştii că nu mint.

9 ’ 9

— Da, sigur că da! dar... opera dumneavoastră? Rîse atroce, ripostînd:

— Opera mea? Eu mi-am încheiat opera şi singura satisfacţie pe care-o am e că n-am trădat nici nu am abdicat vreodată de la ce-am crezut.

Dumneata poate că ai să vezi, odată, dacă se va obosi cineva să-mi facă dreptate.

Portretul lui Utrillo, aşezat lingă divan, era o dovadă că n-avea a se teame de viitor. în această mare cameră goală, el întreţinea un fel de prezenţă. O natură moartă de Utter, fixată de perete, stătea alături de portret. Ea se aşeză pe un scaun.

— De-ar fi avut mai multă încredere în el, spuse ea vorbind despre pictorul acesta.

Şi, cum eu clătinam din cap:

— Oh! spuse ea numaidecît, nu mă plîng. Nu-mi e în

obicei. Dimpotrivă. Înţeleg prea bine că Utter nu mai stă aici. Aerul era irespirabil. Şi eu dacă aş putea…

— Poftim?

Mormăi ceva de neînţeles.

— Şi pe urmă? Hm? continuă ea. Ce schimbă asta? E vina mea? Doi ţipi ca ăştia ştii bine ce sînt. Doi monştri… sau mai curînd, nu, se corectă ea cu un aer gînditor, doi bărbaţi, îmi oferi o ţigară şi-mi ceru foc.

— Fumez prea mult, îmi spuse, arătîndu-mi o scrumieră plină de chiştoace. Dar ce să-i faci! E rîndul meu acum să am un viciu.

Vreo zece tablouri, care au figurat la ultima-i expoziţie din strada Jacques-Callot, aşteptau să fie terminate. Mi le arătă. O cinste care-i venea din obîrşia-i ţărănească o împiedica să se pună-n valoare. Ea care dădea atît de multe amănunte, era atît de entuziastă, de obicei, în faţa picturii altora, tăcea întotdeauna cînd venea vorba de a ei.

— Adevărat? exclamă ea cînd reacţia ce-o obţinea din partea ta coincidea cu cea pe care ar fi vrut s-o provoace. Vă place asta? Sînt încîntată! Rîsu-i devenea, atunci, mai puţin strident.

— Mulţumesc!

Erau, acolo, flori, un portret de femeie cu o pisică galbenă pe genunchi. Uu mare nud.

— E Gaby, îmi spuse ea. Nu-i aşa? O recunoşti? Are o carne, o carnaţie magnifică. Şi o răbdare, o gentileţe! închipuieţi că dimineaţa mă ajută la menaj. Ea face comisioanele.

Dacă aş fi putut să bănui că alt nud al acestei fete, aşezată pe un divan acoperit cu-o pînză de

Jouy, cu ramajuri roşu corai, avea să facă parte, mai tîrziu, din colecţia mea, plăcerea-mi, în seara aceea ar fi fost deplină, căci pînza ce-o aveam în faţă era, vai! vîndută.

Ea îmi ghici părerea de rău. — N-ai teamă, spuse ea deodată, animîndu-se. Am model săptămîna asta şi dacă tabloul pe caremi propun să-l pictez e bun, ţi-1 rezerv dumitale. Eşti drăguţ! îmi dai curaj.

Celălalt nud, pe care-1 am eu, e unul dintre cele mai bune ale Suzannei Valadon. Fără îndoiala, unul dintre cele mai caracteristice pentru maniera ei. Vreau să spun că toate dificultăţile ce le prezintă sînt arborate şi tratate acolo cu acea hotărîre şi acea îndrăzneală calmă care surprind întotdeauna la o femeie, chiar cînd aceasta se numeşte Valadon. Atitudinea modelului, felul în care se echilibrează greutatea corpului, vigoarea volumelor, savantul fald al stofei, al cărui aranjament păstrează întreagă savoarea nesigură a unui artificiu care ar fi natural, în sfîrşit – contrast fericit al planurilor care, de la pardoseală la ieşindul viguros al gambelor şi la suprafaţa divanului, combină inteligenţa liniei cu belşugul materiei – totul, în concepţie, arhitectură, schimbul şi raporturile tonurilor si ale valorilor concurează la desăvîrşirea unei lucrări excepţionale. Această victorie, încununînd ani de eforturi şi de căutări, se vede prin ce mijloace a dobîndit-o. Cuget adeseori la asta înaintea pînzei mele şi îmi aduc, în acelaşi timp, aminte de acea seară de iarnă cînd, în neorînduiala încăperii în care locuia, la parterul casei ei pustii, „teribila Suzanne“ nu mai era decît o biată bătrînică firavă care, nemaiavînd pentru cine să se jertfească, nu-i mai găsea vieţii nici un sens.

— Mai vino să mă vezi, spuse ea în clipa în care plecam. Ai să mă găseşti aici sau pe Butte.

Pe Butte, într-adevăr, unde-mi dăduse întîlnire, acolo mă aflam, la ieşirea bisericii Saint-Pierre, printre prietenii ei, în urma sicriului în care fusese aşezată.

Versurile lui Baudelaire mă obsedau:

Avez-vous observe que maints cercueils de vieilles Sont presque aussi pelits que celui d'un enfant? La mort savante met, dans ces bieres pareilles, Un symbole dun gout bizarre et captivant.[23]

Utter, foarte atins, conducea cortegiul: el mă rugase să vorbesc despre Suzanne înainte ca cioclii să-i aşeze trupul pe dric. Apoi Salmon evocă frumoasele zile ale unui Montmartre dispărut pe veci. În fine, Edouard Herriot, într-un discurs fără retorică, aduse un omagiu pictorului pe care-1 admira şi pe care-1 aşezase totdeauna în rîndul cel dintîi al artiştilor vremurilor noastre. Era

9

aproape cald. Deasupra zidului Calvarului, un ciorchine mov din acei lilieci, pe care ei îi plăcuse să-i picteze atît de mult si se ducea chiar ea ca să-i culeagă la o vecină sau în curtea vechii sale case, se legăna cu nepăsare în suflul adierii.

Les derniers lilas, la premiere rose...[24]

zice un cîntec din Montmartre.

%

Utrillo, pe care moartea mamei lui îl aruncase într-o tragică rătăcire, nu lua parte la funeralii.

4

IX. BONNARD ŞI PICASSO

Este oare firesc să-i bagi la zdup pe falsificatorii de bani, mi-a spus un umorist o dată şi să-i copleşeşti cu onoruri pe nişte tineri pe care trecerea prin Şcoală îi învaţă să facă trafic cu Maeştri mai avantajos decît cu mediocrele vignete ale Băncii Franţei?

---

23 Băgat-aţi voi de seamă că unele sicrie/De bătînele-s mici cît sicriul unui prunc?/ în aceste racle ce se aseamănă/ Savanta moarte pune un simbol de o savoare stranie şi captivantă.

24 Liliacul cel din urmă, întîiul trandafir...

— Totul depinde, am răspuns, de spiritul care guvernează aceste falsificări.

— Fără îndoială, dar, adăugă interlocutorul meu, culpabilii se trădează de la sine, denunţînd ca pe o nemaipomenită nedreptate faptul de-a fi lipsiţi de foloasele ce socoteau a le trage, cu asentimentul familiilor lor, de pe urma anilor lungi de învăţătură si de desăvîrsire.

o *9 y y*

Fără Cezanne, fără Van Gogii, care au rupt-o în chip brutal cu convenţiile, o mulţime de artişti ar mai trebui şi astăzi, pentru a-şi cuceri un loc, să piardă un timp de preţ ca să dea la o parte stratul gros de sosuri în care sînt înţepeniţi! Ei bine, cîtiva dintre ei, negîndindu-se decît la

7 > •   O

reuşită, vestejesc poncifele academice dar, de cum se schimbă direcţia vîntului, îi şi vedea pactizînd cu pompierii. Să-i lăsăm pe aceşti profitori norocoşi în treaba lor.

„Ce de bani!“ mi-a scris unul din aceşti pictori de la New-York pe dosul unei cărţi poştale pe care mă gîndesc s-o imprim pe exemplarele de lux ale acestei lucrări. O, ţipăt din inimă! Sublimă sinceritate! Dragoste de Frumos, de Adevăr, de Bine, unde eşti? Redutabilul ciocănel de fildeş al unui evaluator îţi ritmează, vai, tainicele pulsaţii. — N-ai Dumneata, o mamă, un tată? îl întreba Gustave Moreau pe unul din elevii ce-i arăta o *Nativitate.* Pe ei să-i fi pictat.

Recunoscutul furnizor de „mitologii pentru bordeluri“ – cum grosolan îl numea Coquiot – avea totuşi dreptate. 1-1 datorăm pe Rouault, opera căruia nu se îngrijeşte de nici un şiretlic de şcoală. Dacă n-ar fi vorba decît să ocoleşti dificultăţile prin mijloace practice, şi profesorii tot şi-ar justifica existenţa, dar, în artă, important este să învingi dificultăţile si nu să le ocoleşti.

o *y y y*

Orice om de bună-credinţă ştie asta. Tinerii mai cu seamă, care ard de foc sacru, sînt primii care trebuie s-o afle. Păzească-se, totuşi, să înveţe

*J y * f* prin ce tertipuri se iese din încurcătură; în cele din urmă, ele i-ar descalifica.

E mai bine, să dai peste cap, aşa cum au făcut fauvii, tot edificiul. „Masivul” Derain şi „tunătorul^ Vlaminck nu s-au dat în lături să contribuie la acest tărăboi. „0 oală de vopseluri fu aruncatî-n nasul publicului", degeaba gemu domnul Camille Mauclair acoperindu-şi faţa. Ei, da! 0 generaţie întreagă se inspira din acelaşi principiu. „Fauvii, constată d-1 Rene Huyghe, apar abia în 1870, iar după 1880 au să cedeze locul primilor cubişti. Matisse vine pe lume în 1869, Rouault şi Flandrin în 1871, Manguin în 1873, Marquet, Girieud în 1875, Vlaminck şi Puy în 1876, Dufy şi van Dongen în 1877, Friesz în 1879 şi Derain, cel din urmă, în 1880. „Nu este vorba, deci, de-o manifestare izolată. Unele curente, unele tendinţe

′ 9

sînt inevitabile: n-au nimic gratuit şi depind mult mai puţin de artiştii ce par a le promova decît de aceia cărora ei li se opun. Rare sînt, totuşi, generaţiile ai căror membri se împotrivesc cu toţii, în acelaşi timp, sentimentelor şi ideilor generaţiei de dinaintea lor. Atît în literatură, cît şi în arte, generaţia noastră nu putea decît să repudieze, cu violenţă, înrîurirea mai vîrstnicilor ei. Se mai vorbea de bulevard, de spiritul de bulevard, de teatrul de bulevard şi, pînă la războiul din 1914, lucrurile rămăseseră cam tot aşa. Ernest La jeunesse domnea la Napolitain, Feydeau îsi păstra faima de autor de comedii de mare clasă, iar grupul din care făceau parte Tristan Bernard ca şi Henry Bataille, Bernestein ca şi Mirande, se mulţumea cu vechea

„montură“ a piesei în trei sau patru acte, care era tot atît de departe de piesa în tablouri pe cît erau pictorii oficiali de impresionişti. Căderea lui *Chantecler*[25] după succesul lui *Cyrano*2 şi al lui *V Aiolon*3 înseamnă o dată în răsturnarea valorilor.

- /

Că se prefera Francis Jammes lui Rostand e semnificativ. Or, Jammes îi corespunde, în multe privinţe, lui Bonnard, iar Bataille, poetul *Frumosului voiaj*, lui Vuillard de la *Revue Blanche.* la fel cum Charles-Louis Philippe prezintă analogii cu neoimpresioniştii în chipul lui de-a da fiecărui cuvînt – şi de-a porni din nou de la fiecare cuvînt – importanţa ce-o acorda Seurat tuşelor sale. Gauguin ruinase exotismul lui Loti, iar marchetăria lui Anatole France nu aştepta decît moartea maestrului pentru a se fărîmiţa. Arsene Alexandre, cel dintîi, îi numi, în /'*Evenement*, – în 1886 – „neoimpresioniştiu pe nişte tineri pictori, pe care amintirea lui Gauguin, e limpede, îi grupase la hanul mătuşii Gloanec din Pouldu, în vederea descoperirii unui stil. Maufra, Chamaillard, Filiger, Seguin şi mai cu seamă Paul Signac se străduiră, nu fără merit, întru aceasta. „Neoimpresioniştii nu *punctează: divizează* „a scris aceasta din urmă. Totuşi, meritul – fie si de.. a diviza” – nu era suficient, şi *y y*.

Nabiştii se pierdură curînd în amănuntele unei tehnici din care Bonnard nu reţinu, din fericire, decît elementele compatibile cu sensibilitatea lui. Exemplul lui e dintre cele mai salutare, şi în loc să ne străduim să găsim apropieri între acest, artist si tovarăşii lui de drum din tinereţe ar fi mai bine să-l lăudăm pentru faptul de a-i fi lăsat să rătăcească în căutarea unui stil în timp ce el, pentru a avea un stil, nu trebuia să facă altceva decît să-şi urmeze

---

25,[2],[3], Piese ale lui Edmond Rostand. (N.R.)

propria-i natură. Exceptîndu-i pe fauvi, care constituie mişcarea cea mai fericită a acelei epoci, cubiştii şi futuriştii n-au tins, la rîndul lor, decît la zămislirea stilului acestuia pe care Seurat şi mai pe urmă Picasso reuşiră să-l extragă nu din principiile de la care se reclamau, ci numai din temperamentul lor. „Cubismul e un rău necesar'4, a recunoscut pînă la urmă Guillaume Apollinaire. Voia să spună că sînt tendinţe asemenea molimelor şi că acestea se propagă la fel de bine prin cutare sau cutare microb ce le conţine în germene ca şi prin terenul favorabil pe care-1 întîlnesc. În afara şcolilor se afirmă anumite personalităţi, graţie climatului pe care poate că nu l-ar fi aflat de loc în alte împrejurări. Se înţeleg mai bine, astfel, cuvintele lui Apollinaire, şi este limpede, astăzi, cînd microbul cubist şi-a pierdut toată virulenţa, că mai toţi pictorii care au fost atinşi de el au contribuit la apariţia şi, pe urmă, la consolidarea gloriei lui Picasso.

Totuşi, ce este stilul, dacă nu afirmarea unei personalităţi. Buffon l-a definit prea bine: „omul în-

SUS1

Oricare ar fi şcolile ce-si dau silinţa să-l *9 9. * 9*

cucerească, publicînd imediat manifeste, se pare, din păcate, că ele au pierdut din vedere omul, adică esenţialul. Inchipuiţi-vă un Cezanne preocupat numai de „maniera” sa şi nu de hotărîrea-i de-a o aplica pentru a ajunge la ţelurile sale. A reduce totul la metodă înseamnă să neglijezi cauza în beneficiul efectului. Şi înlocuind o teorie cu alta nu vei cîştiga partida. Fauvii au înţeles-o, pornind de la *tabula rasa* ce-i obliga să abordeze problema nu prin una din diferitele soluţii ce le conţine orice problemă, dar prin datul ei. Astfel, omul are precădere asupra artistului: el îi transmite flacăra lui şi, cu toate că pictura e peste tot prea evidentă în cea mai mare parte a lucrărilor acestui grup,

întrebuinţarea ei face încă şi mai indiscutabil acest adevăr comun tuturor artelor, anume că „realul a fost mereu un punct de plecare, nu unul de sosire“.

Rafinaţii, snobii, şarlatanii sau elita – ziceţi-le cum vreţi – nu se sinchisesc de subtilităţile acestea, dar amestecul lor în dezbateri nu a făcut decît să le încurce şi mai rău, căci colecţionarul – de care toţi, mai mult sau mai puţin, sînt dublaţi

— Nu pierde nimic din asta. Banul a devenit şi aici foarte important. Cine lua partea lui Matisse ori a lui Picasso ştia că impresioniştii îşi îmbogăţiseră partizanii. Argument fără replică: negustorii îl folosiră şi curînd nu mai fu cu putinţă să deosebeşti calculul de entuziasm şi candoarea de gustul speculaţiei.

— Nu-i vorba să admiri sau să înţelegi, insinuau cei mai cinici, ci să joci pe cartea bună.

✓

Desigur, riscul era minim pentru oricine aborda problema din acest unghi, dar, graţie acestui chip de-a acţiona, primejdiile care pasc pictura au rămas atît de mari că tinerii de astăzi nu se află încă la adăpost de ele. Intr-adevăr, cum se face, că printre „maeştrii de mîine“ ne e atît de greu să-i deosebim pe acei al căror talent ar putea face faţă cu succes probei adversităţii! Pictorii buni nu lipsesc. Launois, Oudot, Pacouil, Ploly, Terechkovitch, Legueult, Chastel, Thevenet sînt chiar pe cale de-a fi celebri. Or, aceşti pictori deşi încă tineri, au trecut de vîrsta dibuielilor şi-a promisiunilor. Cîţiva sînt preţuiţi de public. Sînt „urmăriţi“ în licitaţii. Sînt citaţi în presă. Amatorii îi sprijină şi, chiar înainte de război, negustorii le ofereau contracte.

— Prea mult talent şi geniu ioc! mi-a spus Roger Allard care a înfiinţat la N.R.F. faimoasa colecţie a *Noilor Pictori*

Francezi unde, pentru întîia oară, Bonnard, Derain, Matisse, Utrillo, Picasso, Valadon, Segonzac – între alţii – afirmau tendinţe comune.

După părerea mea, răul provine din faptul că cei mai mari dintre aceşti pictori nu puteau avea discipoli, căci ei s-au format cu totul singuri şi nu pot sluji de exemplu decît în afirmarea personalitaţii lor, iar aceasta nu se învaţă. Pictura tînără trebuie să scoată totul din propria-i esenţă. Desigur, sarcina e grea. Dar, în fond, ce trebuinţă avem de atîtea false capodopere de care ne sînt pline muzeele! Şi ce fel de interes prezintă această puzderie de scene de gen ce ne fac să luăm parte la o „Seară la Cardinal”, la „Trecerea unui vad”, la „Plecarea diligenţei”, la „Moartea pisicuţei”, la „întoarcerea vînătorilor” şi alte drăgălăşenii care, de se numeau odinioară „Răpirea Sabinelor4’ sau

„Ultimile cartuşe”, nu erau cu nimic mai scuzabile.

Şi totuşi, spre autorii lor înclina, înainte de înfiinţarea Salonului Refuzaţilor, favoarea publicului.

A fost necesară această reformă pentru a ne orienta, în ciuda obişnuinţelor, spre o mai largă înţelegere a drepturilor anumitor mari artişti cărora juriile oficiale li se puneau de-a curmezişul în chip sistematic.

„Violenţa judecăţilor pe care le stîrneşte arta modernă, declară d-1 Rene Huyghe, e tocmai semnul că istoria nu va putea-o ignora. O artă la care nu aderi decît cu entuziasm, căreia nu i te împotriveşti decît cu patimă, o artă ce trezeşte pretutindeni luarea-aminte si discuţia nu poate fi decît unul dintre aspectele esenţiale, revelatoare ale epocii noastre/’

Se va fi jucat totul spre-a o discredita. Totuşi, ce are a face stilul în toate astea? Să rămînem în Franţa. N-avem a suspecta aici, din fericire, nici o înrîurire străină. Mai mult, în cea mai mare din bătăliile acestea triste nu a lipsit

exemplul unui

Bonnard, unui Rouault, unui Matisse, care să ne îmbărbăteze, dovedindu-le celor mai sălbatici detractori ai şcolii din Paris că ea continuă să existe grupînd, în acelaşi spirit, trei dintre cei mai admirabili pictori ai epocii noastre.

— Desigur, iubeşti Franţa! mi-a spus pe vremuri Picasso. Dar o iubeşti ca pe o mumă şi n-ai nici un merit. Eu, care sînt spaniol, eu am ales-o.

Să zicem că Bonnard, că Matisse, n-au a se mîndri că-si iubesc tara. În acest caz, s-ar cuveni ca ea să *y y '*

le fie recunoscătoare, căci în toată perioada dintre cele două războaie, care luă sfîrşit atît de jalnic, ei n-au încercat nici o clipă să ne arate Franţa sub unghiul sub care atîţi francezi de suflet şi adoptivi au vrut să ne-o dezvăluie. „Ţara asta mare de oameni mieia este cea căruia Bonnard, mai cu seamă, i-a pictat de zeci de ori grădinile şi oraşele, drumurile şi apele. Poate că ar fi putut şi el, ca Braque, să încerce să asimileze cubismul geniului rasei noastre. La ce bun? Gîndul te duce la Francis Jammes: -

Le vieux village elait rempli de roses et je marchais dans la grande chaleur et puls ensuite dans la grande froideur de vieux chemins ou Ies feuilles s" end or merit.[26]

Faimoasa scoală din Paris nu exista, sau mai curînd *y '*

Parisul nu ajunsese Capitala lumii cînd, cu toate că nu se vorbea decît limba noastră, aveai, în unele cartiere, impresia neplăcută de-a nu mai fi la tine acasă.

Un anunţ de publicitate, apărut în *Le Crapouillot*, în numaru-i din martie 1931, e redactat astfel:

Galerie de VAtelier Frangais 17, rue de Courcelles 17

---

26 Plin era vechiul sat de trandafiri/ Şi eu umblam pe soare/ şi pe ger/ Pe drumuri vechi pe care frunzele adorm.

(Saint-Phillippe du Roule)

Peintures de

Vasyl KHMELUK *Mycola* KRYEWSKY *Vasyl* PEREBEINISSE

îl cunoşteam, pe Khmeluk. Unul din compatrioţii lui, stabilit ca negustor de tablouri în Rue de Seine, îmi arătase guaşele-i cu clowni şi-mi povestise că dormea, noaptea, în Pere-Lachaise, într-un cavou în construcţie. Khmeluk avea şi talent şi ingeniozitate. E, totuşi, întrebare dacă acest talent şi acest fel de trai îndreptăţeau prin ceva participarea lui la şcoala din Paris. Obiceiul, însă, voia ca, oricare ar fi fost titlurile pictorilor, acestea să nu se discute. În Montparnasse, Khmeluk trecea de schakesperean, şi ajungeai să admiţi că dacă fantezia e o favoare a spiritului francez, nu era nici o oprelişte, aici, să te înfrupţi, în numele acestei favori, din farsele cele mai trăznite şi din cele mai macabre glume.

Din fericire, distanţa care desparte circul de cimitir este destul de mare pentru ca Bonnard, ca un nou Candide, să-şi poată cultiva aici o grădină. Dacă a încercat, la început, să „picteze gri“, era nu atît din principiu, cît ca urmare a unei naturi care-1 lacea mereu să dispară în umbră. „Fără culoare, nuanţa doar“, îi şoptea Verlaine, unele din strofele acestuia părînd „spălate’[27] ca nişte acuarele:

II fait un de ces lemps cdnsi que je Ies aime:

Ni brume, ni soleil! Le soleil devine,

Pressenti, du brouillard mourant dansant ă mente Le ciel tres haut qui tourne et fuit – rose de creme:

---

27 E-o vreme dintre-acelea ce mie-mi plac mai mult/ Nici ceaţă şi nici soare! Soarele bănuit/ Ghicit prin ceaţa, ce dispare dansînd/ Pe cerul foarte înalt, de culoare crem, ce se învîrteşte şi fuge/ Aerul e de perlă, marea de azur vestejit.

*Uatmosphere est de perle et la mer Por fane.**

Există la Bonnard o rezonanţă, o prelungire a acestei poezii, savantă şi naivă în acelaşi timp, şi încă ceva atît de particular epocii sale. Vreau să zic o bănuială, nu atît de umor, cît de bună dispoziţie nuanţată de tandreţe şi de melancolie, care ajunge uneori, la poet, la vorbirea fără şir, iar la pictor, la o punere în pagină ce te-ar putea duce cu gîndul la un rebus.

Le bonneteau *fie uri t „dessur“ la berge:*

La bonne *tot sy deprave...*[28]

scrie Verlaine cu ingenuitate. Şi Bonnard, în unele portrete, pune atîta maliţie în notarea amănuntelor încăperii în care se află modelul lui, că nu-1 observi la început decît în reflexul unei oglinzi în care pare că pîndeşte clipa cînd privirea noastră are s-o întîlnească pe a lui.

In nudurile sale, în naturile-i moarte şi mai cu seamă în acele încîntătoare prezente ale unei pajişti cu trandafiri, ale unui pavlion sau ale unei scene de interior, pe care o descoperi deodată printr-o fereastră sau printr-o uşă deschisă care dă în cîmp sau în odaia vecină aceleia pe care ne-o descrie, îl admirăm fără reţinere, într-atît aduce el în acest joc parcă de-a v-aţi ascunselea cele mai fericite daruri şi cea mai gingaşă măestrie. Trebuie să ai răgazul să te umpli de farmecul răspîndit de el ca să pricepi în ce măsură posedă artistul acesta virtuţi, calităţi franţuzeşti. Nimeni n-a dus mai departe această formă de politeţe care cere să nu taberi pe capul musafirului, ci să-I laşi mai întîi să se aşeze şi să privească lucrurile dimprejurul lui. Nu se abordează o pînză de Bonnard ca marfa unui vînzător de fructe, a unei florărese, a unui decorator. Pătrunzi în ea ca în casa înţeleptului şi-i surprinzi cele o sută de minuni pe

28 Jocul cu bile pe taluz e-n floare/ Gopila-aci curînd se preacurveşte...

care el nu poare să le ia în seamă. Ce dacă masa n-a fost strînsă! Savuroasa ei neorînduială este mai mult decît „un efect de artă14, căci, inspirîndu-se de la ea, pictorul depăşeşte cu mult efectul spre a da fiecăruia dintre obiectele ce le denumeşte un rol de prim plan.

E, poate, prea devreme spre a da unor asemenea dovezi însemnătatea ce au luat-o ele în opera, să zicem, a lui Chardin. Totuşi, această însemnătate nu este nicidecum de contestat de vreme ce îngăduie să-l apropiem pe Bonnard de unul dintre pictorii ce caracterizează cel mai bine geniul ţării noastre. Astfel, în lunga succesiune a epocilor, o verigă a acestui lanţ, care e tradiţia, se adaugă celei de dinaintea ei şi ne face să înţelegem mai bine că în afara şcolilor răsar cîţiva artişti, pentru ca acelaşi chip de-a trăi, de-a simţi şi de-a gîndi să continue să existe. Dacă este un stil, într-asta se manifestă el, în marginile unei arte care, pornind de la viaţă, o recreează pe planul unei civilizaţii. Există vreun parizan pentru care să nu fi păstrat Bonnard, în ale sale *Vîrste ale vieţii,* icoana cea mai de preţ a unui oraş pe care prefacerile-i s-ar putea să-l facă de nerecunoscut? Cu castanii-i stufoşi ca nişte bujori, cu omnibuzele, scuarurile şi şirurile lui de birje şi de pietoni, Parisul lui Bonnard îşi păstrează caracterul. Iţi lasă impresia unui mare oraş de provincie în care arborii ascund faţadele şi răspîndesc o umbră deasă-n mirezmele tari de pelin şi buruieni. Cum se face că astăzi tot farmecul acesta s-a pierdut? Mulţimea maşinilor nu justifică, desigur, decît înlocuirea mirosului ierburilor cu mirosul de benzină, iar reglementarea circulaţiei nu face decît să potolească în parte acea foială de tot felul de vehicule de care erau pline străzile. Pietonii nu mai cască gura: metroul îi înghite cu sutele şi-i azvîrle cu aceiaşi nepăsare, ceva mai încolo. Asta nu explică o atît de stranie schimbare

de aspect şi de atmosferă, ori n-o explică pe de-a-ntregul. Cu toate acestea, este destul să-ţi spui că dacă Bonnard n-ar fi pictat Parisul de la începutul acestui secol, nimeni nu i-ar duce atîta dorul. Intr-asta stă minunea. Fără tandreţea pictorului pentru acest oraş, fără graţia cu care l-a împodobit, fără magia artei sale, nu ne-am fi dat, fără îndoială, seama de prefacerile lui.

Nu-i vorba de documentul care, pe viitor, aparţine fotografiei, ci mai curînd de sufletul pe care numai un mare artist ştie să-l exprime în nuanţele-r cele mai intime şi să-l facă peste tot prezent, activ şi dotat cu o atît de rară vrajă încît lucrurile cele mai umile, adesea chiar şi cele mai triviale, îi datorează o înfrumuseţare plină de mister. S-ar putea spune că pînzele lui Bonnard sînt la acea epocă rău construite, că nu au strălucire, că materia lor e cenuşie şi execuţia chinuită... Aş răspunde că lipsa de virtuozitate pledează de la început în favoarea lor şi că prima culoare a

Parisului e acest cenuşiu care, după cum pretinde Delacroix, este „duşmanul oricărei picturi’4, dar pe care Yelîzquez şi Goya au ştiut să-l folosească cu atîta farmec încît el conferă operei lor toate deliciile rafinamentului. Manet, şi el, a scos din aceste griuri catifelate care plutesc în aer, reverberează la suprafaţa apei şi se află peste tot amestecate în freamătul luminii şi al vieţii acestui mare oraş, în zgomotele ca şi în gingăşiile lui atenuate şi învăluite, o voluptoasă încîntare. Femeile nu arborau încă în toaletele lor aceste tonuri ţipătoare şi îndrăzneţe pe care moda le-a răspîndit de atunci în toate straturile de eleganţă, printr-o sfidare grosolană a nuanţelor de altădată. De ce să facem şicane? Nu în virtutea unui principiu ne-a lăsat Bonnard imaginile acestea ale Parisului, înăbuşite parcă, de-un vag atît de tandru şi de subtil. Omul n-a fost nicioadată păcălit de pictor... Cine pe

cine duce?” se întreba zeflemitor Chas Laborde în legenda unuia din desenele lui, în care se vede un agent de moravuri conducînd o fată la post. Legenda acesta aproape că i s-ar putea aplica lui Bonnard. Intr-adevăr, oricît de mare ar fi acest artist, el merge totdeauna la pas cu dublul lui şi graţie acestui echilibru, acestei confruntări constante între sensibilitatea celui dintîi şi înţeleptele reflecţii ale celuilalt, păstrează o asemenea putere de seducţie opera sa.

Cînd cubiştii îşi însuşiră teoriile lui Cezanne cu privire la natură, pe care el o făcea să ajungă la legile geometriei, iar nu să purceadă de la acestea, mi-ar fi plăcut să ştiu părerea lui Bonnard şi să-l întreb, din nou, ceva mai tîrziu, ce părere are despre futuriştii care, în manifestul lor din *Figaro*, declarau a se fi „pus în fruntea mişcării picturii europene”. Cui îi păsa atunci de reflecţiile lui Bonnard, persoana căruia e atît de discretă! O fi surîs cu indulgenţă, continuîndu-şi opera.

„A picta după un model care pozează, proclamă zgomotosul şi veşnic dinamicul Marinetti, e o absurditate şi o laşitate a minţii, chiar dacă modelul e tradus pe pînză în forme liniare, sferice sau cubiste. Manifestul continua:

u

Noi declarăm că un portret nu trebuie să semene modelului lui". Şi mai departe: „Pentru a picta o figură umană, nu trebuie s-o pictezi". În sfîrşit: „Noi cerem, pe timp de zece ani, abolirea totală a nudului”.

De departe, rămîi trăznit de tot ce s-a putut spune sau scrie în acei ani de graţie. Am, înaintea mea, prospectul futurismului. E prea abundent ca să încerc măcar să-l rezum. Iată, totuşi, cele nouă porunci pe care discipolii lui au avut grijă să le redacteze:

1. Trebuie dispreţuite toate formele de imitaţie şi

glorificate toate formele de originalitate.

2. Trebuie să ne revoltăm împotriva tiraniei cuvintelor „armonie” şi „bun gust”, expresii prea elastice cu care poţi uşor să nărui operele lui Rembrandt, lui Goya şi Rodin.

3. Criticii de artă sînt de prisos ori sînt dăunători.

4. Să trecem cu mătura peste subiectele deja uzate pentru a exprima viitoarea vieţii noastre de oţel, de orgoliu, de febră şi de viteză.

5. Să considerăm drept un titlu de glorie numele de „nebuni” cu care se încearcă din răsputeri să se astupe gura novatorilor.

6. Complementarismul este o necesitate înnăscută în pictură, ca versul liber în poezie şi ca polifonia în muzică.

7. Dinamismul universal trebuie redat în pictură ca senzaţie dinamică.

8. In redarea naturii, se cere înainte de toate sinceritate si candoare.

9. Mişcarea si lumina distrug materialitatea cor-

9 9 O

purilor.

Moda vestimentară inaugurată de aceşti domni, ne încredinţează Fernande Olivier, ca adevărată

9 ’

pariziancă din Montmartre, „consta în a purta un ciorap de-un fel şi altul de alt fel, asortaţi însă cu cravata. Ca să se vadă bine, la Cafe de TErmitage, ce devenise sediul social al grupului, de cînd Picasso locuia în bulevardul Clichy, îşi trăgeau foarte sus pantalonii, dînd la iveală două picioare, unul verde, altul roşu, ieşindu-le din pantofi“.

In acest timp, Bonnard îşi vedea de-ale lui, spunîndu-şi, poate, aceste strofe din Charles Guerin, care denumesc

lucrurile:

On trouve dans mes anciens vers Une veine de poesie ~

Toute ingenue, avec des airs De ruisseau bleu qui balbutie.

Je lui laissais hors de mon coeur Suivre sa pente naturelle:

*Elle navait que sa fraîcheur Et sa negligence pour elle...**

Nu era nicidecum, pe-atunci, un merit neînsemnat să nu faci parte din nici o gaşcă. Cum fiecare ţinea predici pentru parohia lui, te expuneai riscului de-a fi lăsat ca greu vandabil în ultima odaie a prăvăliilor de artă. Cu toate acestea trebuie să recunoaştem, judecind după rezultate, că şcolile nu duc la nimic. Exemplul lui Manet, care a trecut drept un revoluţionar întreaga-i viaţă şi pe care vremea, pînă la urmă, l-a aşezat la locul lui, putea să-i tulbure pe ambiţioşii de mare clasă. Să nu fi recunoscut Bonnard, în acest burghez, pe unul din stirpea lui? Renoir mai trăia. Locuia în Sud şi nu picta decît de dragul de-a picta. Nu ar fi, dar, un mijloc de-a ne înţelege, categorisindu-i pe artişti nu tot în acest chip îngust, pe grupuri ori tendinţe, ci prin analogie şi prin temperament? Fiecare şcoală este, în fond, repetarea, exploatarea teoriilor unui pictor pe care discipolii lui ajung să-l compromită ori să-l descrediteze: slujeşte de paravan şi prelungeşte neînţelegerea. De ce, prin urmare, să nu recunoaştem că în pictură, ca în toate

* în versurile-mi de demult/ O undă e, de poezie/ Cu totul naivă cu melodii/ De pîrîiaş ce şopteşte. / Izvorît din inima mea/ Eu l-am lăsat să curgă-n voia lui/ El nu avea decît prospeţimea lui şi lipsa de îngrijire.

7 – Prietenul pictorilor artele, nu există decît familii în

sinul cărora, sa zicem:

Puget, melancolique empereur des forgats,[29]

face figură de singuratic, iar

Goya, cauchemar plein de choses inconnues,

De foetus quon fait cuire au milieu des sabbals,

De vieilles au miroir el d'enfants toutes nues, Pour tenter Ies demons ajustant bien leurs bas...[30]

Goya-cel-surd, Goya-cel-scos-din-minţi este un vrăjitor, în vreme ce:

Delacroix, lac de sang hanţe des mauvais anges * * *, moare prea tînăr ducînd cu sine în mormînt taina straniului său geniu.

Relele ce s-au abătut asupra acestor artişti îi leagă mai strîns în admiraţia noastră decît pomelnicele întocmite de contabilii micii istorii. Prin spirit se cuvine să-i apropiem. Dacă Baudelaire n-ar fi murit înaintea lui Cczanne, Lautrec ori Van Gogb, el ar fi scris, fără îndoială, urmarea poemului său *Farurile.* În adevăr, arta nu constă nici un pic în manieră sau în aplicarea unei formule: ea năzuie mai sus, la mai nobile ţeluri. Operele n-au nevoie de comentariu cînd prezintă, ca la Corot, ca la Manet sau Ja Bonnard, acest sentiment atît de pur al naturii, acest farmec şi această graţie ce fac din aceşti trei pictori membrii aceleaşi familii, deşi sînt temperamente diferite. Linie, culoare, ritm, ordine nu sînt decît pretexte: ceea ce contează este întrebuinţarea lor, tainica, radioasa lor

---

29 Puget, melancolic împărat al ocnaşilor.

30 Goya, coşmar plin de taine,/ Fetuşi puşi la fiert în mijlocul unei adunări nocturne de vrăjitoare,/ Baborniţi la oglindă şi/ Spre-a-i ispiti pe demoni, copile-n pielea goală/ Ciorapii potrivindu-şi cu mii de gingăşii/...

* * Delacroix, lac de sîngo, frecventat de îngeri răi.

destinaţie. Picasso, orice-ar zice el, degeaba îşi iubeşte a doua-i patrie cu o iubire luminată, detractorii lui pretind ca s-ar putea scrie istoria picturii franceze din ultimii patruzeci de ani fără a-i pomeni o singură dată numele şi dacă se cumpănesc bine lucrurile, arta de la care se reclamă el nu se alătură în nici un chip artei noastre. Partizanii lui, evident, afirmă contrariul, dar cazul lui El Greco a şi rezolvat, în ţara lui, problema. Oricum ar fi, iată o vorbă carepune-n lumină unghiul sub care acest artist s-a aşezat cu hotărîre totdeauna. Vorbeam de cărţile Colette-i.

— Fireşte, decretă Picasso, îmi place Colette. îmi place ca „Vin', Poupoule!"

O asemenea lipsă de sensibilitate ni-1 zugrăveşte pe de-a-ntregul.

— Pune-1 să-ţi spună povestea fetiţii pe care-o adoptase şi pe care-a părăsit-o pe o bancă în bulevardul Clichy, într-o seară de iarnă! sugerează inamicii lui cînd, la capătul argumentelor, sînt constrînşi să recunoască imensul prestigiu al pictorului.

N-am habar de aventura asta, dar felul în care discipolii lui, de cum le aminteşti de ea, schimbă subiectul conversaţiei, mă obligă să recunosc că a fost odinioară vorba, în micul nostru grup, de o fetiţă pierdută, într-adevăr, de Picasso. Poate era o poveste născocită din fir a păr care să întreţină atmosfera de mizerie şi dezolare în care trăiam noi. Max Jacob spunea că trebuie să fii în stare să renunţi la orice si că un artist, în sensul în *t > '*

care-1 înţelegea el, se cuvine să accepte, fără a încerca să li se eschiveze, cele mai penibile nenorociri. Acestea făceau parte dintr-un program. Critic la *Moniteur des Arts*, Max recenzase, în 1901, prima expoziţie a lui Picasso, şi acesta îi mulţumise. Pe urmă-i făcuse portretul lui Max,

stînd jos, printre cărţi. Această atitudine, familiară pictorului, scotea în lumină treapta sărăciei lucii la care trebuia să ajungi ca să faci figură de artist. Picasso se aşeza de-a dreptul pe parchetul atelierului său printre tuburile cu vopsea, printre fiole şi pensule; îşi sprijinea pînza de perete şi picta în această poziţie care, după spusele lui Max, prezenta avantajul de-a nu fi de loc burgheză. Picasso mai locuia pe atunci în bulevardul Clichy; avea optusprezece ani şi criticul de la *Moniteur* îl înfăţişa ca pe un „băiat palid subţire, ce se impune prin ciudăţenia şi adîncimea privirii lui“.

Trei ani mai tîrziu, pictorul părăsea bulevardul şi se muta în strada Ravignan, la numărul 13, nnde Max n-avea, de altfel, să întîrzie prea mult să-l regăsesscă.

„Intr-un decor de neagră mizerie, scrie d-1 Hubert Fabureau în studiul său despre Max Jacob, în preajma unor umede grădini şi-a unor triste anexe, o locuinţă stranie, făcută din bîrne vechi şi din scînduri rău lipite, îngrămădea pe-o parte a Colinei apartamente şubrede care dădeau într-un coridor întunecos. Ca o urmare neprevăzută a structurii terenurilor din Montmartre, ce favorizase fantezia constructorilor, nu reuşeai să deosebeşti cele patru caturi ale clădirii, atît de paradoxal erau dispuse de-a lungul străzilor înalte şi întortochiate, încît trei dintre ele se aflau la parter Baraca asta pitorească, ce avea să ajungă celebră sub numele de *Bateau-Lavoir*, adăpostea poeţi şi pictori, sculptori, actori, croitori, spălătorese şi chiar vînzători ambulanţi. Picasso, care avea mania să tragă cu revolverul, locui din ’903 pînă în ’912 în vizuina asta lipsită de confort. Aici descoperi cubismul, şi, cum s-a putut citi mai sus, aici organiză banchetul vameşului Rousseau.

In parte, primele lui succese i le datorează lui Max. Palavragiu şi entuziast cum era Max, lumea din

Montmartre află curînd că un mare pictor trăieşte pe Butte, dar că, neavînd cu ce să se încalţe, e bine să-i fixezi întîlnirile cu o zi înainte, ca să poată împrumuta pantofii unui vecin. Aşa se născu legenda; Max o alimenta cu amănunte atît de mişcătoare şi de stranii încît stîrneau simpatia. O altă istorie era în legătură cu singura pereche de mînuşi a unui alt prieten de-al lui Picasso şi care, pentru ca acesta din urmă să aibă alură de dandy cînd cei doi tineri se duceau la cafenea, îi dădea lui mînuşa dreaptă, el păstrîndu-şi-o pe cea stingă. Acest ciudat personaj se numea Soto. Venea din Barcelona, ca şi prietenul Pablo, şi-i era atît de devotat pictorului că-i slujea şi de model. Slăbiciunea lui Soto era uluitoare, iar existenţa de azi pe mîine pe care o ducea pe Butte, ca într-un roman al lui Quevedo, îi adusese faima măgulitoare de cel mai descurcăreţ băiat din lume.

Agăţînd, nu se ştie cum, o, ceea ce se chema pe-atunci, „puicuţă de lux" într-un bar din Montmartre, Soto îşi petrecu noaptea la ea, dîndu-i, a doua zi dimineaţă, o hîrtie de cincizeci de franci.

— Ce! protestă această fiinţă. îţi baţi joc de mine? Doi poli juma'! Sînt o femeie de douăşcinci de ludovici.

— Fireşte! zise Soto foarte distins. Numai că

y

yo soy un hornbre de cincizeci de pesetas.

Şi ca nu cumva să-i rămîie dator, el puse mîna pe bani, îi vîrî cît mai adînc în vechiu-i portmoneu, şi-şi luă tălpăşiţa.

Un sculptor, tot spaniol şi picaresc la culme, a lăsat în Montmartre o amintire nemaipomenită. Manolo, acesta era numele lui, sub cuvînt de-a nu lăsa niciodată dezordine la cei care-1 găzduiau, şterpelea cînd vreo chitară, cînd cearceafuri. Făcîndu-şi, ca de obicei, datoria de-a face

puţină ordine în camera ceramistului Paco Durrio, plecase cu pantalonii acestuia. Paco se văicărea.

— La naiba! îi spuse portăreasa, I-o fi luat d-1 Manolo.

Intr-adevăr, cîteva ore mai tîrziu, acesta se întoarse si bătu la usa lui Durrio.

y y

— Na-ţi-i! făcu el cu dispreţ, dîndu-i înapoi nădragii.

Şi în aceeaşi seară, ne mărturisea, la *Lapin*, că ceramistul e, hotărît lucru, de o talie prea mult sub cea mijlocie căci, la vederea pantalonilor, toţi telalii de pe Butte ziceau numaidecît:

— Nu cumpărăm chiloţi de ciclist!

Desigur, aceste anecdote n-aveau nimic de împărţit cu arta lui Picasso, dar contribuiau la întreţinerea atmosferei de ciudăţenie din jurul pictorului. Max a răspîndit, totdeauna, zeci de zvonuri cu privire la Pablo. Tot lui îi datorăm faptul de-a şti că, sub aparenţele-i răutăcioase şi bănuitoare, spaniolul avea o inimă de aur şi că ducea pînă într-acolo gentileţea încît, spre-a suplini lipsa perdelelor în camera lui Max, pictase un paravan din mai multe părţi şi i-1 dăruise. De-altminteri, acest paravan fu vîndut, cîţiva ani mai tîrziu, chiar de poet, unui negustor de tablouri fără ca pictorul să facă mutre. Cine a cunoscut mizeria în care ne zbăteam n-are să fie de loc surprins că Max nu dădea nici o importanţă valorii sentimentale a obiectului. Trebuie să nu fi fost niciodată constrîns de anume nevoi ca să te împiedici de ceea ce burghezii numesc „amintire”. Mulţi din aceşti burghezi în găoace erau printre noi şi făceau pe esteţii cu pelerinele şi vestele lor roşii. Boema, însă, pentru ei, era numai să ardă gazul pînă în ziua cînd, sfătuiţi de familie, luau de nevastă o fată cu zestre pe care poveştile imaginarei lor mizerii o copleşeau de încîntare. Nimeni, în grupul nostru, nu i-a luat vreodată în serios. Din

fire, Picasso era ostil efuziunilor. Dacă în primele-i lucrări lăsa să se vadă un soi de milă faţă de creaturile acelea mohorîte, căzute pe băncile ori pe banchetele micilor cabarete de pe bulevardele din Montmartre, e pentru că, o vreme, fusese părtaşul nenorocirii lor. Exemplul lui Lautrec şi al lui Steinlen îl stimulau. Şi la Barcelona se lovise de astfel de epave prin tavernele clin *Barrio Chino.* Dar nu era el omul care să se prefacă multă vreme. Curînd, arlechinii lui îl zmulseră din acest *„Cî. ntec* – trăit – *de coategoale*“, ale cărui „fantome4’, „de înfometaţi sleiţi de slăbiciune şi alcool", i-au lăsat, totuşi, urme adînci, Epoca *albastră,* epoca *roz.* A doua îl eliberă de document, de mărturisire, şi-i deschise porţile unui univers mai bogat şi mai vast, pe care acrobaţi, saltimbanci, jongleuri şi dansatori pe sîrmă îl farmecă prin prezenţa lor într-un parfum, într-un aer „nostalgic de aventură şi călătorie". Este acolo ca o transpoziţie nu numai a subiectului dar şi a concepţiei subiectului, precum şi a interpretării lui.

Puţine fură debuturile – scrie Louis Gillet în ale sale *Eseuri asupra artei franceze* – „mai seducătoare şi de altminteri mai fireşti decît acelea ale d-lui Picasso, excepţionale tocmai prin măiestria stilului şi calitatea fină a tonului şi a caligrafiei, prin rezerva, pudoarea îngroşărilor şi printr-un soi de gust înnăscut care înlătură reproducerea trivială a realităţii, din care nu reţine decît elementele şi semnele poetice ale lucrurilor“. Totul deveni „semn“ în arta pictorului. Şi Louis Gillet continuă: „Acest Picasso de douăzeci şi cinci de ani, sărac şi aproape necunoscut, era copilul răsfăţat al cerului. N-avea decît să atingă pînza ori hîrtia sau să zgîrie arama ca să zămislească figuri de-o puritate inimitabilă, de-o adolescenţă perplexă, neliniştită parcă de-a fi prea frumoasă.“ Guillaume Apollinaire nu s-a înşelat în privinţa

asta. De atunci datează miraculoasa prietenie care l-a legat de Picasso. Apoi veniră fauvii, arta neagră. Pablo le datorează dezvoltarea-i ulterioară. Temperamentul lui îl ducea într-acolo. De la „semnul poetic al lucrurilor**, el trecu, deodată, la sensul lor absolut, a cărui expresie o traduse printr-un soi de algebră plastică în care culoarea nu există decît în funcţie de formă, iar aceasta, de volum, pe urmă, de raporturile pe care aceste trei elemente le determină între ele, ca să ajungă la cubism. Picasso nu se putea sustrage acestei „cristalizări**. Alţii nu au făcut decît să-i urmeze exemplul pentru a profita mai mult sau mai puţin abil. Or, fără Picasso, cubismul e practic inexplicabil şi poate că în clipa aceea, luînd-o serios pe această cale, pictorul a ajuns să schimbe datul problemei răsturnînd ordinea factorilor. Nu mai era vorba să te adresezi, ca în orice artă, simţurilor ca să ajungi la cutare sau la cutare noţiune plastică, poetică ori muzicală; se cuvenea să pleci de la una din noţiunile acestea şi să parcurgi, în şenş invers, acelaşi drum. Acesta sa fie, oare, motivul pentru care Picasso le reproşa impresionistilor faptul că neglijează atît de mult pictura? Eu, unul, sînt convins de asta căci, înaintea unui tablou cubist emoţia pe care o încerci riscă să fie, tocmai în absenţa culorii, de un caracter atît de absolut, că ar putea la fel de bine să corespundă încîntării pe care o provoacă muzica şi poezia sau celei pe care o datorăm picturii. între ea şi noi se interpune, de-acum înainte, o concepţie nouă şi riguroasă a artei de-a picta. Că această concepţie decurge din estetica lui Cezanne nu e în nici un chip de contestat, dar la maestrul din Aix ea rămînea conformă regulilor genului. „Se simţea starea vremii“ pe cînd aici senzaţia în sine e proscrisă sau, dacă vreţi, transpusă în aşa fel încît noi trebuie s-o reconstituim.

Iată-ne în domeniul cel mai arid, cel mai abstract de la care s-a reclamat pînă astăzi un tablou. Tradus pentru orbi, subiectul nu-i poate atinge altfel decît pe cale raţională. La El Greco, de la care cubiştii, de asemenea, s-au inspirat, aceiaşi orbi ajung să-şi reprezinte, graţie memoriei vizuale, foarte vie în cea mai mare parte a cazurilor, obiectul descris prin intermediul culorilor şi al formelor. Aici, nimic din toate acestea nu există, iar explicaţia la care trebuie să te opreşti pentru ca ei să „vada" cutare portret sau cutare natură moartă nu-i va putea convinge decît trezind în ei aceleaşi facultăţi cerebrale pe care le-ar pretinde, în cazul unui surd, să zicem, tălmăcirea unei simfonii.

— Dacă se apucă de culoare, mi-a spus o dată un critic de artă, s-a zis cu cubiştii!

Din păcate pentru ei, acest lucru era numai prea adevărat, dar nimeni nu voia să-l bănuie sau să-l accepte. Şi în seara în care, la vederea unui tun camuflat ce traversa bulevardul Raspail, pe vremea războiului, Picasso exclamă deodată, arătîndu-i-1 Gertrudei Stein: „Asta noi am făcut-o!" el a scăpat, desigur? un minunat prilej de a-şi ţine gura.

X. DE VORBĂ CU MATISSE

*

I^n 1941, Matisse, cu care întîmplarea făcu să mă întîlnesc la Nisa, sub arcadele din piaţa Massena, arăta bine, ca de obicei. Nu convinsese niciodată mai mult decît în ziua aceea că stătea bine cu propria-i conştiinţă. Totul într-însul exprima echilibru şi onestitate. Grija de persoana sa, privirea-i radioasă, încrederea de sine care i se citea pe faţă, nu ştiu ce adiere de tinereţe şi seninătate mă izbiră numaidecît.

— Treci pe la mine, îmi spuse. Am lucrat mult. Vorbele

astea mă umplură de bucurie: ele-mi dădeau certitudinea că cel puţin un mare artist nu era de părere că totul e pierdut de-acum încolo. Cui îi mai ardea de pictură? Pe semne numai lui, ceea ce mi se păru de foarte bun augur, căci dacă fiecare dintre noi, în branşa lui, îşi ducea la bun sfîrşit sarcina ce-i revenea, maşina putea s-o ia din loc, urnind-o din făgaşul în care o dăduseră de rîpă cîrmaci nepricepuţi. Venind de sus, exemlul n-avea decît să ne înflăcăreze şi mai mult. Matisse nu punea într-asta nici un soi de vanitate. Îşi reluase pensulele ca alţii pana, uneltele lor, şi, dragostea de muncă contribuind şi ea, se putea crede că faimosul miracol, a cărui intervenţie o aşteptam atît de mult în vremea umilitoarelor zile de dinaintea armistiţiului, avea în adevăr să *y* 7

se împlinească.

Nu era pentru întîia oară că pictorul fusese, ca să zicem asa, constrîns să se manifeste. Gratie acestei

>7 *y* credinţe în muncă, Matisse, care se zbatea odinioară să-si cîştige pîinea zilnică, se angajase, în cele din urmă, în atelierul lui Jambon unde, cu toată barba si ochelarii lui, făcea treaba unui lucrător. Aerul

9.. 7

lui serios şi curtenia i-au adus totdeauna, în mediile cele mai felurite, o stimă demnă de invidie. La Jambon, toţi îi ziceau „doctorul44 iar mai pe urmă, în Montmartre, „frumoasa Fernande44 avea să scrie despre el: „Tipul maestrului44.

Venit de tînăr la Paris ca să urmeze farmacia, adaugă Gertrude Stein, părinţii lui erau mici negustori de grîne din Nord. „Se apucase să copieze Poussin-ii de la Luvru şi se făcuse pictor fără a se preocupa în nici un fel de consimţămîntul familiei, ce continua totuşi să-i pună la dispoziţie o mică rentă lunară. La început avusese puţin

succes. Şi se căsătorise... Apoi, începuse să fie înrîurit de Cezanne şi, mai pe urmă, de sculptura neagră. Din toate acestea a ieşit acel Matisse din epoca „jFeme*ii cu pălărie“.*

Pînza aceasta reprezintă portretul doamnei Matisse şi îmi aduc aminte impresia ciudată pe care o făcu asupră-mi. Nu aveam încă o părere prea limpede în legătură cu pictura modernă. Discuţiile ce se iscau la Max Jacob, în strada Ravignan, între Guillaume Appollinaire şi Picasso, ori la Frede de-a lungul zgomotoaselor seri de la *Lapin Agile,* nu mă convinseseră prea mult. Picasso neexpunînd niciodată, din principiu, şi nearătîndu-şi ablourile decît într-un cerc restrîns de iniţiaţi, trebuia să te mulţumeşti cu aforismele pe care le emitea el pe un ton doctrinal, pigmentate cu un umor numai bun să încînte auditoriul. Totul se învîrtea în jurul acestor palavre. Şi nu eram sigur dacă lui Picasso, în ciuda surprinzătoarei lui puteri de convingere, nu-i plăcea mai mult să ne îmbrobodească decît să picteze, cînd faimoasa *Femeie cu pălărie* mă învăţă mai mult, într-o clipită, decît toate paradoxele.

Puteam, în sfîrşit, să-mi dau seama de ceea ce prietenii mei numeau un „portret44. Nimic, în el, nu era fiziceşte omenesc. Aveai impresia că artistul se preocupase mult mai mult de personalitatea lui decît de aceea a modelului. N-o cunoşteamde loc pe doamna Matisse dar, după spusele Gertrudei Stein, care cumpără pînza fără să înţeleagă de ce ea „înfuria pe toată lumea“, era o „femeie înaltă cu o faţă prelungă şi cu o gură mare, voluntară şi buzată“. Faptul că această descriere era puţin măgulitoare, se potrivea destul de bine cu ceea ce văzusem eu. Se degaja, totuşi, din lucrarea aceasta ciudată, ale cărei linii, parcă trase cu cărbune pe un zid, şi tonurile reci, ce păreau aplicate cu şablonul, se cumpăneau, o intenţie atît de limpede, de participare încît, după mai bine de treizeci de

ani, nu am uitat-o.

— Am pictat portretul acesta la Issy-les-Moulineaux, mi-a spus Matisse. Mă instalasem acolo în 1907 după ce părăsisem mănăstirea Invalizilor... Cîţiva ani mai tîrziu, o călătorie în Maroc hotăra orientarea definitivă a talentului său. Pictorul se întorcea la Paris şi se instala, pe cheiul SaintMichel, în vechea-i locuinţă, ale cărei scările coborîse de atîtea ori odinioară ca să ia, dis-de-dimineaţă, bus-*ul* „La Villette-Saint-Sulpice“ şi să se ducă la Jambon ca să-si cîstioe la dînsul, day y *o /*

torită celor douăzeci şi cinci de centime pe oră, „cotletul” lui şi al familiei.

— Era greu, dar n-aveam încotro. Jambon, care pusese mîna, în vederea Expoziţiei, pe comanda decorării Transsiberianului de la Grand-Palais, ne angajase, pe Marquet şi pe mine, să pictăm ghirlande. Lucram în poziţie aplecată. Făceam monturi. Ce meserie! N-am cunoscut niciodată o abrutizare mai totală. Unii, isteţi se lăsau concediaţi la fiecare două săptămîni, căci luau^o primă de indemnizaţie. Erau acolo băieţi de cafenea, comisionari, o întreagă gaşcă de „lasă-mă să te las<k pe care patronul nu-i slăbea din ochi. Din păcate, mutra mea nu-i plăcea dumnealui, patronului! Intr-o zi, cum fluieram, iată-1 că vine la mine: „Ei, bravo... doctore, te distrezi, ai!“ Eram asa sătul că-i zic: „Nu d’asta sîntem aici".

y. y’

Doamne, bine că n-a mai mers. Ciac, pac! banii **şi** pe Uşa afară. **A** trebuit sa Caut să ma angajez aiurea.

— Dar, seara, întorcîndu-vă acasă, în Quai St. Michel, vă consolaţi admirînd tabloul lui Cezanne care vă împodobea atelierul.

— Bineînţeles, răspunse pictorul, aş fi putut să-l vînd... dar m-am ţinut tare.

Pe faţa lui trecu un zîmbet.

— Trebuie să te ţii întotdeauna tare, orice s-ar întîmpla…

— Da, spusei eu. Cînd poţi.

— Poţi sau nu poţi, nu trebuie să te dai bătut: iată esenţialul. Dacă n-ai voinţă, să fii măcar şmecher: apelezi la încăpăţînare. Te încăpăţînezi şi e destul atît, mai totdeauna, şi-n cazul lucrurilor mari şi-n cel al lucrurilor mici. Uite, aveam pe vremuri obiceiul să nu fiu niciodată punctual. Intr-o seară vin la o întîlnire pe care mi-o dăduse Marquet… şi aşteaptă. Stau eu aşa mai bine de douăzeci de minute: nici vorbă să vină Marquet! A doua zi, fireşte, nici nu-1 văd bine, că-1 şi iau la întrebări. „Cum! face el. Şi eu te-am aşteptat, dar după un sfert de ceas am luat-o din loc. îl ştii pe Marquet? Nu-i în stare să mintă. Ce mi-am zis eu: „Cum ştii să întîrzii mereu, ai putea să ajungi să fii punctual<c.

— Ati reuşit?

; *y*

— Fireşte. Ba le fac zile fripte tuturor, căci vrînd să-mi corijez acest cusur, care, de fapt, e al doamnelor bine, am căzut în extrema cealaltă: vin prea devreme.

Ceea ce izbeşte la Matisse, cînd nu-1 cunoşti cum trebuie, e interesul nemaipomenit pe care-1 manifestă, în conversaţie, atît pentru nimicuri cît şi pentru problemele cele mai grave. Sub aeru-i nonşalant, îi ghiceşti strădania de-a pătrunde taina lucrurilor. Aproximaţiile nu-1 seduc. Obişnuinţa cugetării, a logicii, a analizei, îl face să-şi formuleze fiecare gînd sau impresie cu toată limpezi mea, cu toată rigoarea cuvenită.

Răspunzînd invitaţiei, el mă primi în marea încăpere din stînga, ce-i slujea de atelier. Aşezate pe mai multe rînduri, unul în continuarea celuilalt, serii de desene

executate după un studiu iniţial acopereau pereţii. Citeai în ele ca într-o carte, prin ce succesiune de stări şi de abrevieri studiul se preschimba în arabesc şi trecea de la volum la linie, la scriitura cea mai subtilă şi mai lipsită de zorzoane.

— E ceea ce eu numesc, îmi spuse el numaidecît, filmul sensibilităţii. îndată ce studiul e gata, or mai bine-zis îndată ce punctul de plecare a fost hotărît, las să-mi curgă peniţa în voia ei. Priveşte: aici sînt toate etapele care, de la formă la ritm, îmi îngăduie să asist la propriile-mi reacţii. Asta mă amuză: habar n-am unde merg. Mă las în voia inconştientului şi cea mai bună dovadă că aşa se petrec lucrurile este că dacă mă deranjează cineva în acest timp nu-mi mai e cu putinţă să reiau firul. Făcu o pauză şi declară:

— De fapt mă amuză totul: nu mă plictisesc niciodată. Apoi, chemîndu-mă printr-un semn din cap:

— Hai! adăugă el, vei vedea cum stau.

0 a doua sală, tot pe stînga, în care se aflau două colivii pline cu păsări. Bengali, cardinali, privighetori de Japonia îşi unduiau în ele culorile vii ale penetului, pe care lungile egrete negre ale vidnaregiilor le făceau şi mai strălucitoare. Fetişuri şi măşti negre dădeau acestei încăperi un aer exotic; dar, cum ea nu slujea decît de anticameră unei sere în care philodendroni de Tahiti îşi desfăceau frunzele enorme, o traversarăm destul de repede şi iată-ne într-un soi de junglă pe care un ingenios sistem de arosaj o menţineaîn toată-a ei înverzitoare şi tropicală vegetaţie. Pe un platou de marmură, dovleci şi tigve uriaşe alcătuiau, graţie prezenţei statuetelor chinezeşti, un ansamblu de contraste în care disproporţia diferitelor elemente din care erau compuse îngăduia artistului să-şi dea frîu liber fanteziei.

— Iată-ne în ceea ce eu am botezat,. ferma“ mea, mă înştiinţă Matisse. Trebăluiesc aici mai multe ceasuri pe zi, căci plantele acestea sînt teribil de greu de întreţinut. Nici nu-ţi dai seama! Dar ocupîndu-mă de ele, le simt mai bine soiul, greutaea, flexibilitatea şi asta mă ajută în desene.

A; i *

— Intr-un cuvînt, întoarcerea dumneavoastră la brazdă.

— Da, desigur… De ce nu?

Şi privindu-mă pe sub ochelari:

— Înţelegi, acum, de ce nu mă plictisesc niciodată! De mai bine de cincizeci de ani, n-am stat o clipă fără să lucrez. De la nouă la prînz, prima şedinţă. Mînînc. Pe urmă, îmi fac siesta şi-mi iau din nou pensulele de la două după-masă pînă seara. N-o să mă crezi. În fiecare duminică, sînt obligat să le-nşir tot soiul de gogoşi modelelor. Le făgăduiesc că e ultima dată cînd le rog să vină să-mi pozeze duminica. Fireşte, le plătesc dublu. în sl’îrşit, cînd simt că nu sînt convinse, jur să le dau *frai* în cursul săptămînii.., Dar, domnule Matisse, mi-a replicat una din ele, sînt luni de cînd o ţinem aşa şi n-am avut o singură după-masă liberă“! Bietele de ele! Nu pricep nimic din asta. Totuşi, nu-mi pot sacrifica duminicile de dragul acestor micuţe, sub cuvînt că au un iubit. Pune-te în locul meu: cînd stăteam la Hotel de la Mediteranee, bătaia cu flori era un chin aproape pentru mine. Of, muzica de acolo, trăsurile, rîsetele pe Promenadă! Micuţelor nu le mai ardea de mine. Le puneam atunci la fereastră şi le pictam din spate. Ce vrei? Nu ştiu să improvizez. Ca să se lege, trebuie să-mi regăsesc ideea din ajun.

O luarăm înapoi spre atelier. Matisse vorbea de luciul lui şi tot dîndu-mi la iveală miile de mici greutăţi de care se lovea, se oprea din cînd în cînd să bage de seamă, cu o privire scrutătoare, dacă ascult ce zice, apoi continua să-

mi expună cu glasu-i puţin surd metodele lui, ceea ce mă duse cu gîndul la vremea în care locuisem amîndoi, la mare, în Hotel de la Mediterranee. Ocupam camere vecine. Intr-o dimineaţă, Matisse veni la mine.

— Ei, mă descusu el cu aceeaşi voce înăbuşită, apro* piindu-se de pat. Ce e? Eşti bolnav?

Aveam gripă. Matisse îmi luă pulsul şi inţelesei după aerul grav de ce la taica Jambon camarazii lui de echipă îl porecliseră „doctorul^.

— Nu-mi place, făcu el. Am început ieri o pînză la Cimiez şi trăsura mă aşteaptă. Dar asta nu contează. 0 clipă!

Ieşi din cameră şi se întoarse cu mai multe tablouri de-ale lui, un ciocan şi cuie. Intr-o clipă cuiele fură bătute în perete, tablourile atîrnate. Matisse îşi trase pelerina pe umeri.

— Pe diseară, spuse el. Am să trec după noutăţi. Stai culcat: nici o imprudenţă. Pictura mea o să-ţi tie de urît.

Ii reamintii întîmplarea asta.

— Un hotel vechi şi bun, desigur! murmură el. Şi ce platfoane *ă Vitalienne!* Şi ce frumoasă pardoseală! Rău au făcut că l-au demolat. Am stat acolo patru ani de dragul de-a picta nuduri şi figuri într-un vechi salon rococo. Iţi aminteşti lumina care se strecura prin jaluzele? Venea de jos ca dintr-o rampă de teatru. Totul era fals, absurd, uimitor, delicios…

Ne aşezarăm.

— Spuneam, reluă el oferindu-mi o ţigara, că trebuie să-mi regăsesc zilnic ideea din ajun. Chiar şi odinioară eram în această situaţie şi-mi invidiam prietenii care puteau lucra mai ştiu eu unde. în Montmartre, Debray, proprietarul *Moulin de la Galette-i*, îi poftea pe toţi pictorii să vină să mîzgălească la el. Van Dongen era prodigios.

Aleargă în spatele dansatoarelor desenîndu-le în acelaşi timp. Fireşte, profitam şi eu de invitaţie, dar tot ce-am putut să fac a fost să reţin aria farandolei pe care toată lumea o fredona de cum începea s-o cînte orchestra:

Et prions Dieu pour ceux qui nen ont guere!

Et prions Dieu pour ceux qui nen ont pas...![31]

Trebuie s-o ştii. Şi aria asta m-a ajutat maitîrziu. cînd mi-am început tabloul cu Dansul, care se află la New-York, la Barnes. 0 fluieram pictînd. Mai că-mi venea să dansez.

Un aer tineresc îi **trecu** pe faţă.

— Ei, vremurile bune, făcu el.

Pesemne, citi în ochii mei că gustasem şi eu din plăcerile acelor faimoase „vremuri bune“ şi pe care, de altminteri, n-avui cum să le regret, căci el reluă:

— Vreau să spun că aveam pictura în sînge, că ne-am fi luat Ja bătaie pentru ea. Nemaipomenit! Mă dăduseră de peste tot afară, şi ca să am un model, eram constrîns să urmez seara cursurile unei şcoli din Paris, de pe strada Etienne-Marcel. Munceam pe brînci toată ziulica ca să-mi cîştig pîinea şi eram istovit. Nevastă-mea, la rîndul ei, deschisese un mic magazin de pălării de damă. Dar seara, cu toată oboseala mea, nimic nu m-ar fi putut împiedica să mă duc pe strada EtienneMarcel si să lucrez acolo. Vecinul meu de şevalet, *y y ’*

un sculptor, se văicărea că nu poate să facă rost de o comandă. În fiecare seară întreba dacă nu ştim vreun om important care să nu aibă statuie în Paris. Căutam cu el: scotocirăm într-un dicţionar de oameni iluştri şi, pînă la urmă, descoperirăm că Buffon e în această situaţie. Sculptorul meu, pe care-1 socoteam artist, dă fuga la Muscum. 11 îmbrobodeşte pe director, care-i sprijină

31 Şi să-l rugăm pre Domnul pentru cei ce au puţinlŞi să-l rugăm pre Domnu’ pentru cei ce n-au de loc.../

cererea, şi obţine aprobarea. Totul mergea bine. Execută o machetă, o expune la Salon şi, drept mulţumire că-1 ajutasem în cercetările lui, se oferă să mă ia ca finisator. Sculptura m-a pasionat întotdeauna. Mi-am zis, aşadar, că inspirîndu-mă de la machetă aş putea să ajung la ceva… Vezi să nu! Omul meu crezu că mă ţicnisem căci, ascultîndu-mi sugestiile, îmi zise: „Dar, bătrîne, nici vorbă. Proiectul! Trebuie făcut la milimetru! Altfel, dau din buzunarul meu A

— Bietul Buffon!

— Da. Mai bine. Din fericire, tot căutînd, am dat şi eu, pînă la urmă, peste o academie în care Carriere îndrepta lucrările elevilor. Se afla-n Rue de Rennes, într-o curte, în locul ce-1 ocupă astăzi un atelier de fotogravură. Jean Puy, Derain, Laprade, Chabaud făceau parte din această academie. Chabaud, cum mai ştia cîte ceva, se chinuia de unul singur în colţul lui. Ceilalţi îşi arătau schiţele unul altuia. Ale lui Laprade uimeau pe toată lumea. „Atenţie! Se dezgheaţă“, am zis eu uitîndu-mă la una. Laprade nu mi-a iertat-o niciodată. Şi totuşi, aşa era… Ei, ce mai vorbă? Cît despre mîzgăleala celor ce ascultau de patron, o jale! Iţi aminteşti de vorba lui Forain înaintea unei pînze cu copii a lui Cariere: „S-a fumat în odaie!“ Eu, unul, n-am putut să nu zic: „Deschideţi geamurile, soba afumă!“ Nu era foarte rău. Dar m-au mai zburat o dată afară.

A

In vremea aceea m-am împrietenit eu cu Derain. Era în ajunul plecării la Commercy, să-şi facă cei trei ani de armată, şi încă de pe atunci picta magnific. Ne cunoscusem la Luvru, unde copiile lui îi năuceau pe paznicii şi pe vizitatorii muzeului. Derain al meu nu-si făcea sînge rău. Cînd a venit

9 O

să mă vadă la Collioures, unde-mi petreceam vacanţa, în familia nevesti-mi, era mai priceput ca toţi. Am lucrat împreună la Collioures, apoi ne-am expus pînzele pe care Vauxcelles le-a botezat: *„Ies fauve<} “.*

— Ce mai tărăboi!

Matisse îşi frecă mîinile.

— Intr-adevăr, a fost minunat. Numele de „fauvesu se potrivea cum nu se poate mai bine temperamentului nostru. Pe urmă, în 1905, m-am instalat pentru mai multe luni la Saint-Tropez, unde nu erau pe-atunci decît Signac şi moş Feguruier care era din partea locului. Croos locuia la Lavandou. Ceilalţi au venit mai pe urmă. Totuşi, Renoir stătea la Cagnes. iar Lebasque la Cannet. Simpatic pictor, acest Lebasque. Marquet l-a întîlnit în Sud.

— Dar Marquet era mai mult prieten cu dumneavoastră decît cu el.

— Da. Sigur că da. Se înţelegea foarte bine şi cu Lebasque. De altfel, se înţelegea bine cu toată lumea. Era cel mai drăguţ din gaşcă. La Marsilia, avea acces în mediile cele mai bizare. De pildă, în cartierul Bouterie, fetele strigau de cum îl vedeau ivindu-se: „Uite-1 pe *pitar!’ (*

Matisse se înflăcărase. îi făcea atîta plăcere să-mi povestească aceste anecdote încît ar fi fost urît din parte-mi să-l întrerup. Ca toţi singuraticii care, din timiditate mai întîi, apoi din neîncredere, se mulţumesc cu cîteva subiecte dar se lasă deodată-n voia amintirii vechilor lor „năzbîtii“, el se pornise să vorbească de Marquet cu o asemenea căldură că-i şi uita pictura. Era atît de sinceră prietenia lui pentru „pitoru, încît simţeai în ce măsură trebuie să-l fi uimit acesta. Se cunoşteau amîndoi de multă vreme. Lucraseră, luptaseră şi izbutiseră împreună. — În timpul, E^po-ului, cum i se zicea deja expoziţiei de la

1900, Marquet, îmi spuse interlocutorul meu, se gîndi să căutăm o slujbă care să ne permită să trăim. Dădusem, în *Bottin*, de vreo zece adrese de ateliere de decoraţii. Marquet spunea oful nostru patronului. Din stradă-n stradă, ajunserăm de ne angajarăm la Jambon, la mama dracului, nu departe de Buttes-Cbaumont. Marquet locuia pe Quai de la Tournelle şi eu pe Quai St. Michel, unde pictam, fiecare de la fereastra lui, privelişti de pe Sena. Am început să expun la Vollard care-a vîndut primele mele tablouri lui Olivier Sainscre. Pe urmă, într-o bună zi, Vollard s-a hotărît: mi-a luat, cu o mie de franci, cinci pînze, între care se aflau trei mari „dessertesa, care nu erau prea rele. Apoi, la mica domnişoară Weill, atît de nostimă, Huc de la *Depeche de Toulouse* a cumpărat cu o sută de franci una din pînzele mele de 20 în contul lui Albert Sarraut. La acea epocă, doamna Odilon Redon oferea lucrări de-ale soţului ei la preţuri de nimic. Druet era crîşmar în Place de l'Alma. S-a instalat ceva mai pe urmă în strada Duphot şi, cum independenţii îşi organizau expoziţiile în serele municipiului Paris, Signac şi Luce se'duceau să mănînce la el. Rodin, care lucra la Depot des marbres în rue de l'Universite, trecea apa ce să ia masa cu ei în rue Duphot. Druet, pe lîngă cîrciuma lui, se ocupa de fotografie. Pusese la punct un sistem de ecleraj de care Rodin se arată încîntat. În sfîrsit, Druet deschise o galerie de artă în strada Matignon, şi cea dintîi expoziţie a neoimpresioniştilor avu loc. Ciudat om acest Druet. De teamă ca artiştii să nu-şi cheltuie prea repede banii scoşi din vînzarea lucrărilor lor, el le dădea banii în rate ce nu depăşeau niciodată suma de 250 de franci. Fotografiile, al căror procedeu îl lansase, mergeau mai bine decît tablourile şi trebui să aştepte zile mai bune. Moline, care se instalase ca negustor, în strada Laffitte, organiză şi el o

expoziţie cu neoimpresionişti, dar nu mai avu nici un succes.

Matisse dădu din cap.

— Da, vremurile bune, într-adevăr, făcu el cu un aer gînditor.

Se gîndea, poate, la lunga şi magnifica-i carieră de-a lungul căreia, de la Quai St-Michel la mănăstirea Invalizilor, pe urmă la Issy-les-Moulineaux, în Maroc, la Estaque, la Marsilia şi de la hotelul Beau-Rivage din Nisa la vila des Allies la vechiul Hotel de la Mediterranee în apartamentul lui din strada Charles-Felix şi în acel pe care-1

ocupă astăzi la Cimiez el se „ţinuse tare“. Frank Harris care se luptase curajos la Londra ca să-l apere pe Oscar Wilde la ieşirea lui din închisoare, îi cedase cîteva încăperi ale imobilului din strada Charles-Felix, şi Matisse îşi instalase acolo tablourile de Cezanne şi de Gauguin cumpărate, dacă-i dau crezare Gertrudei Stein, primul cu zestrea nevestei lui, al doilea cu inelul de logodnă’

Harris, care iubea pictura, renunţase la încăperile acelea din admiraţie pentru Matisse, despre care-mi vorbise atunci ca despre tipul cel mai surprinzător de francez pe care-1 cunoscuse vreodată, şi eu nu putusem să-mi dau seama dacă sub epitetul „surprinzător^ nu ascundea o nuanţă de amărăciune, într-atît de deosebit erau firile lor. Douăzeci de ani mai tîrziu, Harris se instala la Cimiez.

A #

— Ca să fiţi mai aproape de Matisse? întrebai eu în ironie.

Harris se mulţumise să surîdă, apoi, cum el nu-şi mai găsea nici o raţiune de a exista dacă nu se devota vreunei cauze nobile, îmi citi piesa lui despre Jeanne d’Arc. Iar

Maeterlinck, care rm-1 iubea de loc, conchisese:

— Fireşte! Ca tot englezul care se respectă, n-a putut rezista plăcerii de-a o martiriza de două ori. Se lăsa seara.

— Ştii, murmură deodată Matisse, cînd mă gîndesc la necazurile de pe vremuri, mă întreb dacă nu ele au stimulat în noi energia de-a le învinge. Viaţa e scurtă. Fără ele, ar fi trecut prea repede şi n-am fi făcut progrese. Iată, spuse el, punînd sub o lumină bună o natură moartă, mi-au trebuit trei luni de zile să termin această pînză. Altădată aş fi zăbovit mai puţin.

Un vas persan şi mari cochilii de Oceania, dispuse pe un plan pe care un simplu contrast de tonuri îl determină mai bine decît pare la prima vedere, alcătuiau tabloul. Fiecare element în sine nu prezintă nici un interes. Lumina, raportul lor valoric conferă lucrării acesteia bogăţia, puterea ei de orchestraţie.

— Valorile sînt totul, nu-i asa?

′ 9

Eram cît pe ce să-i citez clasica frază a lui Fromentin: „0 culoare nu există prin sine, fiind, după cum se ştie, modificată de înrîurirea unei culori vecine. Calitatea-i vine din anturajul ei.“ Matisse mi-o luă înainte.

— Din pricina unei valori în dreapta care nu era la locul ei, spuse el, totul se ducea de rîpă în tablou. Pare o nimica toată, o valoare!

De astă dată, putui să-mi plasez citatul. Şi continuai:

— Dar „dacă daţi la o parte dintr-un Veronese, dintr-un Tizian, dintr-un Rubens, acest just raport al valorilor în coloriturile lor, nu veţi mai avea decît o coloraţie discordantă, fără vigoare, fără gingăşie şi fără raritate”.

Privirea ce mi-o aruncă pictorul, îmi dădu dreptate.

— Iţi trebuie ani şi ani, mormăi el, ca să ajungi Ia un asemenea adevăr. Şi cu toate acestea, îţi sare în ochi. Cînd

e vorba de pînza unui prieten, o vezi numaidecît: la ale tale, stai pe gînduri, te bîlbîi, căci nu e vorba numai să raţionezi: trebuie să simţi.

— Să iubeşti.

— Ei, da! De fapt, e simplu ca bună-ziua. Totuşi, nu ne folosim toate facultăţile ca să reuşim, pesemne, acolo unde alţii eşuează.

Mă abţinui să-i fac complimentul care-mi stătea pe limbă, de teamă să nu sune ca o banală măgulire căci, chiar în prezenţa operelor sale, Matisse a dat dovadă totdeauna de o desăvîrşită cinste, încît el iese din discuţie, purtînd-o într-un plan mai vast. Nu-i vorba de modestie. Iubeşte prea mult pictura, pentru a se micşora pe sine. De asemenea, e prea conştient de talentul lui, ca să se mulţumească cu vorbe. Această forţă-i vine din faptul că trăieşte departe de netrebnici şi făţarnici, îşi ştie limitele. Derain, la rîndul lui, are aceeaşi forţă, atît de rară la cei mai mulţi dintre pictori. Derain însă, se plimbă mult si se înflăcărează pentru tot soiul de indivizi. L-am întîlnit de multe ori în lume unde, cu toată fineţea lui, i se întîmplă să se învoiască pentru vreun portret pe care nu mai simte, după aceea, nici o plăcere să-l picteze. Sinceritatea, dispoziţia, fireasca-i sociabilitate, generozitatea lui l-ar pune în situaţii absurde, dacă atunci, n-ar reteza-o scurt dispărînd din Paris.

— Nu e un fauve, e un sfînt! mi-a spus despre el o principesă rusă.

Opt zile mai tîrziu, ea rectifică:

— Ori mai de grabă… un ţipar.

Totuşi, cînd Zborowski muri, Derain oferi mai multe pînze văduvei lui pentru a ieşi din situaţia grea. Doamna Zborowska nu l-a uitat.

— Ştii? mi-a mărturisit ea fără falsă pudoare. El a fost

singurul.

O întrebare, pe care mă hotărîsem să i-o pun lui Matisse în cursul întrevederii noastre, acum mă stînjenea. Voiam să-l întreb cum de putea trăi într-o asemenea izolare şi să păstreze printre confraţi şi colecţionari un asemenea prestigiu. Munca nu este totul. Emulaţia are, şi ea, mare

I. ţ rol în viaţa unui artist. Picasso, pe care-1 întîlneşti în galeriile cele mai umile, unde „tineri“ îşi expun tablourile, ar fi putut să-mi slujească de pretext. El a fost mereu, plin de scrupul, la curent cu manifestările contemporanilor lui si, oricît de urîcioasă ar fi, de multe ori, preocuparea aceasta ea ţine trează, la acela care **o** practică, o curiozitate de spirit care nu e de loc de neluat în seamă.

Clemenceau păstrase, pe vremea cînd aveam la *VHomme libre* modesta funcţie de critic de artă, aceeaşi aviditate de-a învăţa.

— Cînd pleci de la ziar, mă întrebă el într-o seară, te întorci în Montmartre?

— Da, domnule preşedinte.

— Şi în Montmartre, cu cine te-ntîlneşti?

— Cu poeţi, cu pictori.

— Ce pictori?

îi spusei de Picasso, Valadon, Utrillo, Modigliani. „Tigrul^ le trecu numele într-un carnet.

— Şi poeţii?

— Guillaume Apollinaire, Salmon, Max Jacob, Jean Pellerin.

— Au talent?

— Mai mult decît talent.

— A! mormăi Clemenceau. Chiar dacă te înşeli, trebuie să ai încredere. Să n-o uiţi… niciodată! Cum să-l convingi pe Matisse că veritabila tinereţe e să-ţi păstrezi această

flacără care la „Tigru“, la cei şaptezeci şi trei de ani ai lui, tot mai ardea? Şi, mai ales, cum să-i vorbeşti de Picasso? Mi-ar fi răspuns că acesta din urmă nu bate galeriile decît ca să exagereze, precum obişnuieşte, toate procedeele. Vechea inimiciţie care, de la cubism încoace, nu făcuse decît să sporească între ei, poate că ar fi urîţit sfîrşitul convorbirii noastre. Degeaba îmi spuneam eu că, după atîta vreme şi atîtea succese, Matisse nu mai păstra, fără îndoială, nici urmă de ranchiună rivalului său de altădată; nu eram foarte sigur de asta. Gertrude Stein, care le făcuse cunoştinţă, afirma că ei „se împrieteniră, dar că au fost şi duşmani^.

O asemenea nepotrivire de temperament nu dispare cu una cu două. Pe deasupra, n-aveam de ce să mă amestec în această poveste. Şi cu toate că nu mi-ar 1’i displăcut de loc să aflu chiar de la Matisse ce crede el despre Picasso, ori mai degrabă despre acea curiozitate de spirit pe care nu conteneşte s-o arate pentru tot ceea ce e în legătură cu arta n-aveam nici o şansă de a obţine lămurirea necesară. Impresia pe care tocmai o încercasem în faţa naturii moarte care-1 costase trei luni de eforturi şi de reflecţii mă arunca într-o profundă perplexitate. Doream să-i spun autorului ei că anumite căutări duc cîteodată prea departe trec dincolo de obiect, şi tot consumîndu-te în ele ajungi, în cele din urmă, la „capodopera necunoscută4’, ale cărei concluzii le-a tras de mult Balzac. îmi înfrînai însă această dorinţă.

Totuşi, îmi spuneam eu, chestiunea nu e neglijabilă şi oricît de puţin ai cugeta ia ea, eşti îndreptăţit să te întrebi de nu cumva artiştii o iau pe un drum greşit mizînd doar pe dificultate. Nici vorbă de o problemă căreia, singuri, cîţiva savanţi îi pot descoperi soluţiile. Orice artă se adresează simţurilor, mai întîi, şi apoi intelectului. Prin ele

mişcă ea mulţimea, tot aşa cum farmecă elita, şi cînd îl vezi pe Picasso că purcede de la abstracţiune ca să ajungă, asemenea lui Matisse

— Dar pe căi cu lotul altele –, la aceleaşi contradicţii, eşti ispitit să te temi că ele, simţurile, nu mai sînt urmate. Sînt limite care pretind să nu le depăşeşti în nici un chip. Dincolo de hotarele lor, nu mai există cu adevărat nici pictor, nici poet şi nici compozitor care să se poată prevala de unul din aceste trei moduri de expresie, dar un artist în sensul suprem al cuvîntului, artistul în stare pură, pradă neputincioasă ameţelii culmilor, a Absolutului…

— Spuneai…? întrebă atunci Matisse bănuindu-mi tulburarea.

N-aveam nimic de spus: vorbea, pentru mine, pînza lui.

CUPRINS

Apărut 1970. coli de tipar 7. C.Z. pentru bibliotecile mari
7. C.Z. pentru bibliotecile mici 7.74/76

Tiparul executat sub comanda nr. 90 933
la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii“, Piaţa Scînteii nr. 1,
Bucureşti – Republica Socialistă România

** Traducerea versurilor din acest volum aparţine redacţiei (N.E.)